

8^ο Σεμινάριο Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΚΟΤΟΥΣΣΗΣ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΒΛΑΧΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΩΝ «ΛΑΪΛΙΑΣ»
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ Ν. ΣΕΡΡΩΝ
ΔΗΜΟΣ ΣΚΟΤΟΥΣΣΗΣ
3 - 6 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2009

- A) Χοροί και τραγούδια των Ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών.
Εισήγηση - Διδασκαλία: Βασίλης Τερζής.
- B) Χοροί και τραγούδια από το Συρράκο και τη Βωβούσα.
Εισήγηση - Διδασκαλία: Τάσος Πλίτσης
- Γ) Ποντιακοί χοροί και τραγούδια από το χωρίο Πρόχωμα Θεσσαλονίκης (Καρς).
Εισήγηση - Διδασκαλία: Νίκος Μανουσαρίδης.
- Δ) Χοροί και τραγούδια από τη Γουμένισσα και το Νομό Κιλκίς (Μακεδονία).
Εισήγηση - Διδασκαλία: Ορέστης Στοϊωάννου.
- Ε) Χοροί και τραγούδια από τη Λευκάδα.
Εισήγηση - Διδασκαλία: Γιάννης Γαντζίας.
- ΣΤ) Χοροί και τραγούδια από την Αρτάκη Κυζίκου (Μ. Ασία).
Εισήγηση - Διδασκαλία: Θόδωρος Γιαννακάρας.

Το σεμινάριο περιλαμβάνει

- Διδασκαλία χορών και τραγουδιών όπως προέκυψαν από επιτόπια έρευνα.
- Αναλυτική παρουσίαση φορεσιών.
- Αναφορές σε πανηγύρια, έθιμα, δρώμενα, τη μουσική και τα τραγούδια.
- Βιβλιογραφία, δισκογραφία και πληροφορίες για επιτόπιες έρευνες.
- Προβολή βίντεο (επιτόπιες καταγραφές).
- Χορήγηση φακέλου, πρακτικών και βεβαίωσης συμμετοχής.
- Ύπνο σε δίκλινα και τρίκλινα δωμάτια, σε ξενοδοχείο στο χώρο του Σεμιναρίου.
- Πρωινό (3) - Μεσημεριανό (4) - Βραδινό (3).
- Κυριακή και Δευτέρα βράδυ πρακτική εξάσκηση με ζωντανή μουσική από τις διδασκόμενες περιοχές κ.α.
- Η έναρξη του σεμιναρίου και των μαθημάτων θα γίνει το Σάββατο, 3 Ιανουαρίου, στις 10:00 π.μ. και η λήξη την Τρίτη 6 Ιανουαρίου, με επανάληψη και μεσημεριανό γεύμα.
- Η διαμονή, τα μαθήματα και οι βραδιές θα πραγματοποιηθούν στο ξενοδοχείο «ΑΛΕΞΑΝΤΕΡ - ΑΚΡΟΠΟΛ», στο 7^ο χιλιόμετρο Σερρών - Θεσσαλονίκης, στο Λευκώνα Σερρών.
- Η τιμή του σεμιναρίου περιλαμβάνει όλα τα παραπάνω και είναι **270 €**.
- Για τον καλύτερο προγραμματισμό του σεμιναρίου παρακαλούμε να δηλώσετε έγκαιρα τη συμμετοχή σας έως τις 31 Δεκεμβρίου 2008.
- Περιορισμένος αριθμός συμμετεχόντων στα μαθήματα και τις βραδιές.

Πληροφορίες και δηλώσεις συμμετοχής: 6977651857 - 2321081840

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΚΟΤΟΥΣΣΑΙΩΝ Ν. ΣΕΡΡΩΝ

Η Σκοτούσσα ανήκει στην επαρχία Σερρών και βρίσκεται σε απόσταση 18 km. ΒΔ της πόλης. Έχει έκταση 17 km², υψόμετρο 25m και κλίμα ηπειρωτικό με χαρακτηριστικό τους συχνούς και δυνατούς ανέμους. Το έδαφος είναι πεδινό και εύφορο. Κύρια απασχόληση των κατοίκων είναι η γεωργία, στον καλά αρδευόμενο κάμπο καλλιεργούνται καλαμπόκι, βαμβάκι, ρύζι, ζαχαρότευτλα κ.α. ενώ πολλοί κάτοικοι συμπληρώνουν το εισόδημα τους ως εργάτες, υπάλληλοι, ελεύθεροι επαγγελματίες.

Στην αρχαιότητα η Σκοτούσσα ανήκε στην Οδομαντική επαρχία που κάλυπτε τις σημερινές επαρχίες Σερρών - Νευροκοπίου. Στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.χ. κατοικούνταν από τους Σιριοπαίονες και η χώρα ονομαζόταν Παιονία. Κατά τον Στράβωνα, η πόλη της Σκοτούσσας βρισκόταν «εντός του Στρυμόνος προς αυτώ τω ποταμώ» δηλαδή στην αριστερή όχθη του ποταμού. Ιδρύθηκε από τον ΑΔΑΕΥΣ το 196 π.Χ. Αυτής της πόλης είναι τα χάλκινα νομίσματα του 2^{ου} αιώνα π.χ. που φέρουν στην μία όψη το κεφάλι του Ηρακλή και στην άλλη το ρόπαλο με την επιγραφή «ΚΟΤΟΥΣΣΑΙΩΝ», δηλαδή Σκοτουσσαίων (Εγκυκλοπαίδεια «Ήλιος» στο λήμμα «Μακεδονία»). Τον 4^ο αιώνα μ.Χ. εντάσσεται από τους Ρωμαίους στο καθεστώς των ελευθέρων πόλεων μαζί με την Θεσσαλονίκη και την Αμφίπολη (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).

Την διάσωση, διάδοση και ίσως την εξέλιξη των παραδόσεων της περιοχής που γεννηθήκαμε και μεγαλώνουμε καθώς και την δημιουργική απασχόληση των κατοίκων της προσπαθούμε να πετύχουμε με τον σύλλογο μας, που ιδρύθηκε το 1981.

Στον σύλλογο λειτουργούν τρία τμήματα χορού, στα οποία συμμετέχουν άτομα ηλικίας από 6 έως 70 ετών μαθαίνοντας χορούς και τραγούδια από ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο, ιδιαίτερα όμως τους τοπικούς της περιοχής μας και του Ν. Σερρών.

Ξεχωριστή αναφορά αξίζει στο τμήμα των ενηλίκων, το οποίο με την επαναδραστηριοποίηση και τις εμφανίσεις του διαφήμισε, κάνοντας σε όλη την Ελλάδα γνωστά, την Σκοτούσσα, τους χορούς και τα τραγούδια της περιοχής. Τον Ιούλιο του 1999 η ίδια ομάδα παρουσιάστηκε στο Θέατρο «Δόρα Στράτου» στα πλαίσια του 13^{ου} Συνεδρίου της διεθνούς Οργάνωσης Λαϊκής Τέχνης (Δ .Ο. Λ. Τ.) ενώ τον Ιούλιο του 2003 παρουσιάστηκε στο ίδιο θέατρο παίρνοντας μέρος στις εορταστικές εκδηλώσεις για τα 50 χρόνια από την ίδρυση του Θεάτρου.

Πρωτοπορία για τα δεδομένα του νομού αποτελεί η διοργάνωση εκπαιδευτικών σεμιναρίων, με θέμα τον ελληνικό παραδοσιακό χορό, με την συμπαράσταση και συνεργασία και άλλων φορέων όπως της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Σερρών του Δήμου Σκοτούσσης και του Λαογραφικού Ομίλου Βλάχων και Φίλων «Λαϊλιάς Ν. Σερρών.

Σημαντικότερο τοπικό εμπορικό, οικονομικό και πολιτισμικό γεγονός είναι η μεγάλη εμποροπανήγυρη στο 1^ο δεκαήμερο του Σεπτεμβρίου με την ευκαιρία της θρησκευτικής εορτής της Γέννησης της Θεοτόκου. Ένα πανηγύρι που ξεκίνησε δεκάδες χρόνια πριν και φτάνοντας έως της μέρες μας συνδυάζει πληθώρα πολιτιστικών εκδηλώσεων, παραδοσιακών καλλιτεχνικών σχημάτων και συνηθειών, με αποκορύφωμα την παραδοσιακή πάλη.

Πολιτιστικός Σύλλογος Σκοτουσσαίων
Σκοτούσσα Σερρών
Σέρρες τ. κ. 62100

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΒΛΑΧΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΩΝ «ΛΑΪΛΙΑΣ Ν. ΣΕΡΡΩΝ

Ομήρων 18, Σέρρες Τ.Κ 62123, τηλ/fax 2321058100
info@lailias-vlaxoi.gr www.lailias-vlaxoi.gr

Λαϊλιάς. «Το μεγάλο θέρετρο των Σερρών»

Όταν το 17^ο αιώνα (1668) ο τούρκος περιηγητής Εβλιά (ή Εβλιγιά) Τσελεμπί αφιέρωνε στο περιηγητικό του σύγγραμμα ένα ολόκληρο κεφάλαιο, με τίτλο «Έπαινος του μεγάλου θέρετρου των Σερρών», αναφερόμενος στο ασύγκριτο φυσικό κάλλος του και το κλίμα, δεν είχε άδικο.

«Το θέρετρο αυτό» γράφει «είναι διάσημο σε όλη την Ρούμελη, την Αραβία και την Περσία». Είναι τόπος με λαμπρό κλίμα, αληθινός θελξικάρδιος παράδεισος, ανώτερος του οποίου δεν υπάρχει.

Συνδεδεμένος με θρύλους και ιστορίες, ο Λαϊλιάς αποτελεί ένα από τα ορεινά συμπλέγματα της Ανατολικής Μακεδονίας και μάλιστα το πλέον όμορφο και αγαπητό, ενώ δεν άφησε ασυγκίνητο ούτε τον Γάλλο πρόξενο και περιηγητή Cousinery, ο οποίος όταν επισκέφθηκε τα Σέρρας, το 1814, αφιέρωσε πολλές σελίδες για να πλέξει το εγκώμιο του μαγευτικού ομώνυμου δάσους.

Περίπου μια δεκαετία πριν το ταξίδι του, οι βλαχόφωνοι, οι οποίοι έφθασαν και εγκαταστάθηκαν στην ευρύτερη περιοχή των Σερρών από τα ξακουσμένα βλαχοχώρια Αβδέλλα, Γράμμουστα, Περιβόλι και Σαμαρίνα -εξ αιτίας των διωγμών που εξαπέλυσαν εναντίον τους οι Τούρκοι κατακτητές- στέριωσαν στα χαμηλότερα και ηπιότερα επίπεδα του όρους χτίζοντας οικισμό, «τα Βλάχικα Καλύβια», όπου τους μήνες του θέρους (στο ενδιάμεσο διάστημα από τις εορτές του Αγίου Γεωργίου και του Αγίου Δημητρίου) είχαν ως κύρια απασχόληση τους την κτηνοτροφία.

Δεν είναι λίγες ο φορές που μεγαλούργησαν, προς χάριν της ελευθερίας, και αναδείχθηκαν σε πρωταγωνιστές ιστοριών θυσίας και υπερασπιστές των ελλαδικών ιδανικών, ταυτόχρονα με την απελευθέρωση της σερραϊκής γης (1913) και εν συνεχεία στον Α! Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918) έως και την έναρξη του Β! Παγκοσμίου Πολέμου (1940-1944), στην διάρκεια του οποίου (το 1941) οι Βούλγαροι καταστρέψανε εκ θεμελίων - για άλλη μια φορά - την κοινότητα τους.

Λαογραφικός Όμιλος Βλάχων και Φίλων «Λαϊλιάς» Ν. Σερρών

Το 1985 αφού η επιθυμία ωρίμασε σκέψεις και διαθέσεις, πολλοί από τους επιζήσαντες βλαχόφωνους του δάσους και οι απόγονοι τους ίδρυσαν τον Λαογραφικό Όμιλο Βλάχων & Φίλων «ΛΑΪΛΙΑΣ» Ν. Σερρών.

Στις χορευτικές του ομάδες 250 και πλέον χορευτές γνωρίζουν την μουσικοχορευτική παράδοση των βλαχοφώνων Σερραίων αλλά και ολόκληρης της Ελλάδος.

Τα παιδιά της μεγάλης χορευτικής του ομάδας έχουν αναλάβει, για έβδομη συνεχόμενη χρονιά, την **παραγωγή ραδιοφωνικής εκπομπής**, αφιερωμένης στην ελληνική παραδοσιακή μουσική και το δημοτικό τραγούδι.

Συγκροτήθηκε ομάδα με σκοπό τη συλλογή, καταγραφή και ταξινόμηση στοιχείων, που αφορούν την παράδοση των βλαχοφώνων του νομού αλλά και την ντόπια σερραϊκή παράδοση, για την οποία είναι γνωστό ότι αποτελεί ανεκτίμητο κεφάλαιο της ελληνικής. Αποτέλεσμα αυτής της πρωτοβουλίας είναι και η παραγωγή **τεσσάρων αρχαικών CDs**, ένα εκ των οποίων διατίθεται από τα γραφεία του Ομίλου στο κοινό, απολαμβάνοντας τα νταούλια και τους ζουρνάδες, που πρωταγωνιστούν σε κάθε αυθεντικό σερραϊκό γλέντι. Με ένα δεύτερο CD θα αποδοθεί ο απαιτούμενος φόρος τιμής στους βλαχοφώνους προγόνους και όσα κληροδότησαν ως μουσική παρακαταθήκη.

Ο Όμιλος «Λαϊλιάς» **συντηρεί ιματιοθήκη** με εκατοντάδες φορεσιές (πολλές εκ των οποίων αυθεντικές) που συνεχώς εμπλουτίζεται και ανανεώνεται. Σ' αυτήν συμπεριλαμβάνονται και οι μοναδικής ομορφιάς και ιστορικής αξίας ανδρική και γυναικεία βλάχικη φορεσιά του Ν. Σερρών.

Ας σημειωθεί ότι χάρη στην αγάπη για το ομώνυμο όρος των πατέρων και της πολιτιστικής τους κληρονομιάς, ο Όμιλος έχει καθιερώσει ως θεσμό στη συνείδηση όλων την διοργάνωση (από ιδρύσεως του) διήμερων εκδηλώσεων στην καρδιά του δάσους του Λαϊλιά, **την γιορτή του δεκαπενταύγουστου** με την συμμετοχή πολιτιστικών συλλογών από διάφορα μέρη της Ελλάδος. Επίσης έχει θεσμοθετήσει άλλες δύο εκδηλώσεις κατά την διάρκεια του έτος, η πρώτη το φθινόπωρο με την επωνυμία **«Βράδια Παράδοσης»** και η δεύτερη το **«Χορευτικό Πανόραμα»** την περίοδο της άνοιξης. Στις παραπάνω εκδηλώσεις πρέπει να προσθέσουμε και την **«Γιορτή της μητέρας»** που διοργανώνει κάθε χρόνο την αντίστοιχη ημέρα.

Έχει πάρει μέρος σε εκατοντάδες εκδηλώσεις στο εσωτερικό από τις οποίες ξεχωρίζουν οι συμμετοχές στο 39^ο Φεστιβάλ Λευκάδας, στο 13^ο Συνέδριο της Διεθνούς Οργάνωσης Λαϊκής Τέχνης στην Αριδαία, οι δύο εμφανίσεις στο ιστορικό θέατρο της Δόρα Στράτου τον Ιούλιο του 2000 και 2003 με κάλυψη της εκδήλωσης από το κρατικό τηλεοπτικό κανάλι και δορυφορική μετάδοση σε ολόκληρη την ομογένεια και το εσωτερικό.

Κάθε χρόνο ταξιδεύει στο εξωτερικό, συμμετέχοντας σε πανευρωπαϊκά και παγκόσμια φεστιβάλ πρεσβευτής του ελληνικού πολιτισμού και πνεύματος.

Αποτέλεσμα όλων είναι η δημιουργία μιας σωστής παρέας. Τα παιδιά του «Λαϊλιάς» μέσα από ένα οικογενειακό κλίμα συγκινούνται και συγκινούν, έχοντας ως μέσο την παράδοση, γεγονός που δεν περνά απαρατήρητο από καμία εκδήλωση και εμφάνιση τους.

Πρόεδρος του Ομίλου είναι ο Κων/νος Σιαπαρδάνης και δάσκαλος χορού ο Βασίλης Τερζής.

A) ΧΟΡΟΙ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΩΝ ΝΤΟΠΙΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΟΥ Ν. ΣΕΡΡΩΝ

Βασίλης Τερζής

1. Εισαγωγή

Με την ανακοίνωση αυτή γίνεται μια προσπάθεια να αναφερθούν ορισμένα από τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν, αποτέλεσμα μιας δεκαεξαετούς έρευνας που συνεχίζεται ακόμα και που αφορά τη μουσικοχορευτική παράδοση των ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών.

Η έρευνα, η συλλογή και η καταγραφή των πληροφοριών έγινε με τη μέθοδο της επιτόπου παρατήρησης, τη συμμετοχή σε κοινές εκδηλώσεις, πανηγύρια και έθιμα, τις προφορικές και γραπτές συνεντεύξεις (ερωτηματολόγιο) και την παρακολούθηση σχετικής βιβλιογραφίας.

Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας ήταν από τα πρώτα κίολας βήματα της εντυπωσιακά. Σήμερα θαυμασμό προκαλεί ο λαογραφικός πλούτος της περιοχής, η ποικιλομορφία, το ιδιαίτερο ύφος και ο μεγάλος όγκος των στοιχείων που έχουν συγκεντρωθεί.

Γεγονός είναι ότι τα τραγούδια, οι χοροί, οι μελωδίες, οι ενδυμασίες, τα ήθη - έθιμα και οι συνήθειες των ντόπιων Σερραίων κατοίκων δεν περικλείουν απλώς μια παράδοση γενεών, αλλά μια μακραίωνη ιστορική ενότητα που φθάνει ως σήμερα.

2. Νομός Σερρών Γεωγραφία - Ιστορία

Ο νομός Σερρών, με έκταση 4.300.000 στρεμμάτων, βρίσκεται στην Αν. Μακεδονία (Διοικητικά στην Κεντρική) ανάμεσα στους νομούς Θεσσαλονίκης, Κιλκίς, Δράμας και Καβάλας. Βόρεια συνορεύει με την Βουλγαρία με την οποία και επικοινωνεί μέσω του τελωνείου του Προμαχώνα. Διαρρέετε από τον ποταμό Στρυμόνα, ο οποίος μαζί με τη λίμνη της Κερκίνης (σημαντικότατο και πλούσιο υδροβιότοπο) αποτελούν τους ζωτικούς υδροφόρους πόρους για την πεδιάδα των Σερρών.

Αρχαιολογικά ευρήματα αναδεικνύουν την περιοχή ως μία από τις πλέον πυκνοκατοικημένες και με ανεπτυγμένο πολιτισμό περιοχές της Μακεδονίας. Κατοικήθηκε από την παλαιολιθική εποχή, ενώ κατά τη διάρκεια της τρισχιλιετούς ιστορίας της, πλήθος λαών και φυλών βρέθηκε στα εδάφη της.

Ιστορικά αναφέρεται, ως πρώτη φυλή που κατοίκησε την περιοχή των Σερρών, αυτή των Πελασγών. Ακολούθησε η μεγάλη φυλή των Θρακών και λίγο αργότερα οι Παίονες, Σιροπαίονες, Παίοπλοι, Ηδωνοί, Οδομαντοί, Οδρύσιοι, Σάτραι, Σίντοι, Αγριάνες, Ζηλαίοι, Δόβηρες, Βύσοι, Παναίοι και Δρώοι.

Αν και αυτόνομα κράτη με ξεχωριστό βασιλιά στην αρχή, αργότερα (τον 5^ο π.χ. αιώνα) επί Φιλίππου Β΄ του Μακεδόνα εντάχθηκαν σε μια ενιαία διοίκηση και ακολούθησαν (Παίονες και Αγριάνες) τον Μέγα Αλέξανδρο στην υπερπόντια εκστρατεία του.

Από το 147 π.χ. η περιοχή των Σερρών περιέρχεται στους Ρωμαίους και η Αμφίπολη ορίζεται πρωτεύουσα ενός εκ των τεσσάρων επαρχιών της Μακεδονίας.

Στα βυζαντινά χρόνια επήλθε οριστική συγχώνευση των διαφόρων φυλών και η περιοχή αποτελεί πλέον την Ζ΄ επαρχία του βυζαντινού κράτους.

Ο χώρος αποτελεί στόχο αλλόφυλων λαών (Βουλγάρων, Φράγκων, Σέρβων, Τούρκων) και αρχίζει μια σειρά επιδρομών, κατακτήσεων και επανακτήσεων, μέχρι την οριστική πτώση του Βυζαντίου και τη δημιουργία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Μετά την εθνική επανάσταση του 1821 και στα μέσα του 19^{ου} αιώνα όπως ολόκληρη η Μακεδονία έτσι και ο Ν. Σερρών δέχεται τη σλαβική επιβουλή, με την δημιουργία της βουλγαρικής Εξαρχίας, το όργιο προπαγάνδας και τη βία των κομιτατζήδων.

Στον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο όσο ο τουρκικός στρατός υποχωρεί το μεγαλύτερο μέρος του νομού καταλαμβάνεται από τους Βουλγάρους, έως στις 29 Ιουνίου του 1913 ημερομηνία απελευθέρωσης της πόλης των Σερρών.

Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο γερμανοβουλγαρικά στρατεύματα καταλαμβάνουν (το 1916) την περιοχή μέχρι την ανακατάληψη των Σερρών στις 21 Σεπτεμβρίου 1918.

Με την Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 φθάνουν στο νομό κύματα Ελλήνων προσφύγων από τον Πόντο, την Ιωνία και τη Θράκη. Ακολουθεί το 1924 η ανταλλαγή των πληθυσμών και μετά 541 χρόνια οι Τούρκοι φεύγουν από την περιοχή. Ήδη από το 1770 βλαχόφωνοι Έλληνες εγκαθίστανται στο νομό προερχόμενοι από τη Δ.. Μακεδονία και την Ήπειρο.

Στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο γράφεται μια πραγματική εποποιία στα Οχυρά του Ρούπελ. Τελικά τα γερμανικά στρατεύματα καταλαμβάνουν την Αν. Μακεδονία και την παραδίδουν στους Βούλγαρους που εγκαθιδρύουν κράτος κατοχής σκληρότερο από κάθε άλλη φορά. Θάνατοι, λεηλασίες, βασανιστήρια, βιασμοί, φυλακίσεις, εξορίες και η πείνα είναι λίγα από τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για τον αφανισμό των Ελλήνων και της εθνικής τους συνείδησης. Δραστηριοποιείται το κίνημα Εθνικής Αντίστασης και η συμμαχική νίκη υποχρεώνει τους Βουλγάρους να εγκαταλείψουν τα ελληνικά εδάφη στις 10-20 Οκτωβρίου 1944. Τον Μάρτιο του 1945 οι Σέρρες απελευθερώνονται, αλλά ο εμφύλιος σπαραγμός έχει ήδη αρχίσει.

Το 1950 ξεκινά μια νέα περίοδος ειρηνικής αναδημιουργίας.

3. Πληθυσμός

Μέσα σε αυτήν την τρισχιλιετή πορεία οι κάτοικοι του νομού Σερρών συμβίωσαν και συγκατοίκησαν, άλλοτε αρμονικά και άλλοτε δια της βίας, με τους βόρειους γείτονες τους.

Σήμερα στην περιοχή συναντά κανείς έναν μεγάλο αριθμό Θρακών, Μικρασιατών, Ποντίων, Βλαχοφώνων και Σαρακατσαναίων. Οι κοινωνικές αυτές ομάδες δρώντας ως δότες αλλά και δέκτες επηρέασαν, επηρεάζουν και διαμορφώνουν το πολιτισμικό επίπεδο του νομού, δημιουργώντας παράλληλα ένα αντίστοιχο μωσαϊκό πολιτισμικών στοιχείων, πολιτιστικών χαρακτηριστικών, ηθών - εθίμων, συνηθειών και τρόπων ζωής.

Σήμερα ο ρόλος των κοινωνικών αυτών ομάδων κρίνεται σημαντικότερος στα πλαίσια της λαϊκής παράδοσης του νομού, παράλληλα όμως υπάρχει και ο μεγάλος αριθμός των γηγενών Σερραίων κατοίκων, των οποίων η κληρονομιά και προσφορά είναι πλούσια και ανεκτίμητη. Μια κληρονομιά που στους περισσότερους είναι άγνωστη και δυστυχώς για αρκετούς ανυπόληπτη.

4.1 Πολιτισμική και γεωγραφική διαίρεση των Ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών

Τα αποτελέσματα της έρευνας αφορούν κυρίως κινητικά και μουσικά μοτίβα (χορούς και μελωδίες), τραγούδια, ήθη και έθιμα, λαϊκά δρώμενα, συνήθειες, ενδυματολογικές παρατηρήσεις, τοπικά πανηγύρια και γιορτές. Τα στοιχεία αυτά ενταγμένα καταρχήν μέσα σε ένα ευρύ κοινό πολιτιστικό πλαίσιο βοήθησαν κατόπιν συγκριτικής μελέτης στη γεωγραφική, πολιτισμική και πολιτιστική διαίρεση των αυτοχθόνων αυτών πληθυσμών (ντόπιων) σε περιοχές. Η διαίρεση αυτή βοηθά, κατά τη γνώμη μου, την ερευνητική διαδικασία και την καλύτερη καταγραφή, συλλογή, ταξινόμηση και αξιολόγηση των στοιχείων που αφορούν την ντόπια σεραϊκή παράδοση.

4.2 Πολιτισμική - Πολιτιστική Διαίρεση

A) Περιοχή Σιδηροκάστρου - Ηράκλειας. Περιλαμβάνει την περιοχή που περικλείεται από τον οδικό άξονα Βυρώνιας - Μελενεγκιτσιού, και τα χωριά πλησίον της Ηράκλειας.

B) Περιοχή Νιγρίτας (Επαρχία Βισαλτίας)

Γ) Τα Νταρνακοχώρια (ανατολικά της πόλης των Σερρών Ν. Σούλι, Χρυσό, Πεντάπολη, Άγιο Πνεύμα και Εμμανουήλ Παπάς).

Δ) Περιοχή του Παγγαίου (στα νοτιοανατολικά σύνορα του νομού με Δράμα - Καβάλα)

Ε) Το ορεινό τμήμα του Νομού με τα χωριά του δάσους του Λαϊλιά, Άνω και Κάτω Ορεινή, Ξηρότοπος, Αχλαδοχώρι, Καρυδοχώρι.

ΣΤ) Στο διαχωρισμό αυτόν προσθέτουμε και έναν αξιόλογο πληθυσμό των Ρομ (Ρομά) που κατοικούν διάσπαρτα στον Νομό, είτε σε ολόκληρες κοινότητες - χωριά είτε σε ξεχωριστούς μαχαλάδες - οικισμούς - γειτονιές. Σε αυτές τις κοινωνικές ομάδες ανακαλύπτει κανείς πολλά στοιχεία της πλούσιας και ποικιλόμορφης μουσικοχορευτικής παράδοσης του Νομού Σερρών, για την οποία οι Ρομά αποτέλεσαν (αποδεδειγμένα) τον κύριο φορέα διάσωσης, διάδοσης αλλά και εξέλιξης για πάρα πολλά χρόνια.

5. Μουσικά όργανα

Τα μουσικά όργανα που χρόνια τώρα διασκεδάζαν, διασκεδάζουν και συνοδεύουν τους Σεραϊούς σε κάθε φάση της ζωής τους είναι κατά κύριο λόγο οι ζουρνάδες και τα νταούλια. Μια χαρακτηριστική τοπική ορχήστρα (όργανα, κομπανία, ζυγιά, γύφτοι) αποτελείται από δύο ζουρνάδες και ένα νταούλι. Ο 1^{ος} ζουρνάς, μάστορας ή πριμαδόρος, παίζει την βασική μελωδία και κάνει τα γυρίσματα και ο 2^{ος}, ο μπασαδόρος, συνήθως κρατά το ισοκράτημα και ελάχιστες φορές ακολουθά στη μελωδία τον 1^ο. Σε γνωστά πανηγύρια και γιορτές, ακόμη και σήμερα, όταν υπάρχει μεγάλη συμμετοχή από τον κόσμο και εκτεταμένη (χρονικά) διάρκεια στο γλέντι, παίζουν τρεις και παραπάνω ζουρνάδες ταυτόχρονα μαζί με δύο έως πέντε νταούλια.

Σε πιο περιορισμένη έκταση και ιδιαίτερα στο ορεινό τμήμα του Νομού υπάρχει η γκάντα που συνοδεύονταν από νταχαρέδες - νταϊρέδες παλαιότερα και στα νεότερα χρόνια από το νταούλι. Σε ορισμένα χωριά επίσης υπήρχαν μακεδονικές λύρες και νταχαρέδες (Ποντισμένο).

Ξακουστοί οι οργανοπαίκτες (ζουρνατζίδες και νταουλτζίδες) από την Ηράκλεια (Τζουμαγιά), το Φλάμπουρο, την Ανθή, το Σιδηρόκαστρο, όπου ακόμα και σήμερα μπορεί κανείς να βρει αξιόλογα ζευγάρια από παλαιότερους και νεότερους μουσικούς. Γκαϊτατζίδες υπήρχαν κατά κύριο λόγο στον Ξηρότοπο, την Άνω και Κάτω Ορεινή ενώ άτομα που έπαιζαν μακεδονική λύρα κυρίως στο Ποντισμένο.

Στην εποχή μας τα άτομα που ασχολούνται με την γκάιντα και την μακεδονική λύρα είναι ελάχιστα ενώ ζουρνά παίζουν πολλοί ακόμα, με τους νεότερους και καινούργιους όμως να αγνοούν τις παλιές μελωδίες και χορούς και να προσαρμόζουν περισσότερο σύγχρονα τραγούδια ιδίως από το λαϊκό και λαϊκοδημοτικό ρεπερτόριο.

6. Ρυθμική αγωγή

Η ρυθμική αγωγή που συναντά κανείς στα τραγούδια, τις μελωδίες και τους χορούς των ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών είναι.

- 1) 7/8α 3+2+2 (όπως καλαματιανός)
- 2) 7/8β 3+2+2 (όπως ράικος, σύρε-σύρε, τρεχάτος)
- 3) 7/8β με γύρισμα σε 4/8 γρήγορο
- 4) 7/8γ 2+2+3 (όπως κόρη Ελένη)
- 5) 7/8δ 3+2+2 (όπως μαντηλάτος)
- 6) 4/8 αργό
- 7) 4/8 γρήγορο ή 2/4
- 8) 4/8 αργό με γύρισμα σε 4/8 γρήγορο ή 2/4
- 9) 5/8 με γύρισμα σε 7/8β
- 10) 9/8 2+2+2+3

Εκτός των τραγουδιών, των μελωδιών και των χορών που αντιστοιχούν στους παραπάνω ρυθμούς, υπάρχει ένας τεράστιος όγκος οργανικών καθιστικών μελωδιών και επιτραπέζιων τραγουδιών που δεν ακολουθούν ως γνωστών καμία ρυθμική αγωγή.

7.1 Χοροί που θα διδαχθούν

- 1) Ναστρίτζι (Κοίμηση)
- 2) Ένα κι ένα (Βαμβακόφυτο, Σκοτούσσα, Μελεγκίτσι - Χαρωπό)
- 3) Γκάιντα βασί (Κοίμηση - Ν. Πετρίτσι - Φλάμπουρο)
- 4) Μοναστήρ Χαβασί (Δημητρίτσι - Ξηρότοπος)
- 5) Αρναούτα (Σκοτούσσα)
- 6) Μπαϊντούσκα (Σιδηρόκαστρο - Σκοτούσσα - Μελενεγκίτσι - Βαμβακόφυτο)
- 7) Ορμανλί (Σκοτούσσα - Βαμβακόφυτο)
- 8) Αϊντίν (Φλάμπουρο - Ανθή)
- 9) Καμπάνα μωρέ Μήτρο (Ν. Πετρίτσι - Μελεγκίτσι - Αν. Ορεινή)
- 10) Σελιανίκ (Σιδηρόκαστρο)
- 11) Ντόπιος Καρσιλαμάς
- 12) Τσουράπκες (Χαρωπό)
- 13) Δράμσκο (Σιδηρόκαστρο - Σκοτούσσα)
- 14) Αράπ Χαβασί (Ηράκλεια - Σκοτούσσα)

7.2 Λίγα λόγια για τους χορούς

1) Ναστρίτζιλι ή Ναστρίζιλι. Ο πιο διαδεδομένος και αγαπητός σκοπός των κατοίκων του νομού, ιδιαίτερα της περιοχής Σιδηροκάστρου - Ηράκλειας. Πολλοί ονομάζουν έτσι το γρήγορο μέρος του χορού Γκάνιντα βασί. Έχουν καταγραφεί πολλές μουσικές και κινητικές παραλλαγές, οι οποίες αφορούν το ύψος, το στυλ και τον τονισμό των βημάτων. Αποτελεί τη βάση και το γύρισμα στο δεύτερο μέρος πολλών χορών στο Ν. Σερρών. Σχεδόν κάθε οργανοπαίκτης έχει τη δική του αγαπημένη μουσική ενώ ακολουθεί μια σειρά από μελωδίες μεγάλης διάρκειας πάνω στον ίδιο χορό. Καλοί χορευτές έχουν την ευκαιρία να επιδείξουν τις χορευτικές τους ικανότητες, εκτελώντας περίτεχνες και πολύπλοκες φιγούρες. Μουσικό μέτρο 7/8β.

2) Ένα κι ένα. Τραγούδι και χορός της περιοχής Χαροπού - Βαμβακόφυτου - Σκοτούσσας - Κοίμησης. Το τραγούδι είναι εύθυμο, η μουσική του όμως αρκετά μονότονη. Έτσι όταν δεν τραγουδιέται αλλά χορεύεται μονάχα με την συνοδεία οργάνων, έχει μικρή διάρκεια. Μουσικό μέτρο 7/8δ.

3) Γκάνιντα βασί. Χορός και μελωδία που συναντάμε σε ολόκληρη τη Μακεδονία. Στο νομό Σερρών είναι ίσως ο πιο αγαπημένος σκοπός των κατοίκων του. Μεικτός χορός με αργό και γρήγορο μέρος. Παρουσιάζεται με πάρα πολλές παραλλαγές τόσο στο μουσικό όσο και στο κινητικό μοτίβο. Ήδη έχουν καταγραφεί επτά διαφορετικοί τρόποι εκτέλεσης του χορού στο νομό. Γκάνιντα Φλάμπουρου, Ν. Πετριτσίου, Βαμβακοφύτου, Σκοτούσσας, Ορεινής, Χαροπού, Σιδηροκάστρου. Μουσικό μέτρο 4/8 αργό ή 4/4 & 4/8 γρήγορο ή 2/4.

4) Μοναστήρ χαβασί ή Κράι Μοναστήρ. Τραγούδι, μελωδία και χορός ο οποίος ξεκινώντας από το βόρειο άκρο του νομού (περιοχή Ν. Πετριτσίου) χορεύεται σήμερα στο μισό σχεδόν νομό, μέχρι το Φλάμπουρο και το Δημητρίτσι, Αν και η μελωδία παραμένει η ίδια, ο χορός διαφοροποιείται σημαντικά από χωριό σε χωριό, φαινόμενο συνηθισμένο στο Ν. Σερρών. Ξεχωρίζουν πέντε κινητικά μοτίβα, των περιοχών Ν. Πετριτσίου, Βαμβακόφυτου, Ορεινής, Δημητρίτσου και Φλάμπουρου. Μουσικό μέτρο 7/8β.

5) Αρναούτα ή Αρναούτ χαβασί. Χορεύεται από τους κατοίκους της Σκοτούσσας, οι οποίοι τον ονομάζουν Αρναούτ χαβασί. Στο Βαρώσι Σιδηροκάστρου και σε άλλα χωριά, όπως την Καρπερή, είναι γνωστός ως Μπαϊντούσκα. Με το όνομα μισή Μπαϊντούσκα συναντάται στο Ν. Πετρίτσι, ενώ στη Βέργη ως Αρναούτο, με εντελώς διαφορετικό κινητικό μοτίβο. Μουσικό μέτρο 7/8β.

6) Μπαϊντούσκα. Στο νομό Σερρών η μπαϊντούσκα μεταβάλλεται κινητικά σχεδόν από χωριό σε χωριό (μπαϊντούσκα Βαμβακοφύτου, Σκοτούσσας, Μελεγκιτσίου, Χαροπού κ.α). Ορισμένες φορές ανάλογα με το χωριό διαφέρει και η μελωδία. Μοναδικό και ιδιαίτερο τοπικό γνώρισμα, ειδικά στην περιοχή της Ηράκλειας, αποτελεί ο επτάσημος ρυθμός της μουσικής. Μουσικό μέτρο 7/8 ή 5/8).

7) Ορμανλί ή Ουρμανλί. Παλιά ονομασία του χωριού Δασοχώρι από την τούρκικη λέξη Ορμάν που θα πει δάσος. Αγαπητός χορός ιδιαίτερα στο Βαμβακόφυτο, Μελεγκίτσι, και Σκοτούσσα, όπου χορεύεται σε κάθε κοινή εκδήλωση ακόμη και σήμερα. Οι μικρές αλλά σημαντικές διαφορές στην εκτέλεση του κινητικού μοτίβου χαρακτηρίζουν την καταγωγή του χορευτή. Μουσικό μέτρο 9/8.

8) Αϊντίνι ή Αϊντίν ή Αϊντούνα . Χορός των Ρομά του νοτίου άκρου του νομού. Στο Φλάμπουρο και την Ανθή είναι ο αγαπημένος σκοπός τους μαζί με την Γκάιντα. Σαν Αϊντίν ή Αϊντούνα το βρίσκουμε στην Ανθή και στο Νεοχώρι αντίστοιχα. Το κινητικό του μοτίβο μοιάζει με το Ορμανλί, την Καμπάνα Δημητρούλα και το Τένγκουρι. Ωστόσο, η αντιστοιχία του μουσικού μέτρου με το κινητικό μοτίβο διαφέρει, γεγονός που του προσδίδει το ιδιαίτερο χρώμα. Χρειάζεται μεγάλη προσοχή κατά την απόδοση του, προκειμένου να διατηρηθεί το ύφος της περιοχής και να μην ταυτιστεί με το Ορμανλί και την Καμπάνα Δημητρούλα. Μουσικό μέτρο 9/8.

9) Καμπάνα Δημητρούλα ή Καμπάνα μωρέ Μήτρο. Μελωδία, χορός και παλιό τραγούδι που συναντάται στα βόρεια του νομού. Στα τρία χωριά, Ν. Πετρίτσι, Μελεγκίτσι και Ορεινή, διαπιστώνονται τρία εντελώς διαφορετικά κινητικά μοτίβα με την ίδια ακριβώς μελωδία και τραγούδι. Μουσικό μέτρο 9/8.

10) Σελιανίκ ή Σελενίκ ή Σελινίκ. Με αυτό το όνομα και με ιδιαίτερο κινητικό μοτίβο χορεύεται από τους κατοίκους που διαμένουν στο Βαρώσι (συνοικισμός του Σιδηροκάστρου). Συναντιέται και ως Σελενίκ και Σελινίκ με ξεχωριστό τρόπο χορευτικής εκτέλεσης στην επαρχία Βισαλτίας. Στο Φλάμπουρο και την Ανθή η μελωδία Σελιανίκ αποτελεί μουσικό γύρισμα πάνω στη μελωδία του Αϊντίν. Εικάζεται ότι η ονομασία του χορού προέρχεται από το «Θεσσαλονίκη». Μουσικό μέτρο 9/8.

11) Ντόπιος καρσιλαμάς. Ρυθμός διαδεδομένος σε όλη τη ντόπια μουσικοχορευτική παράδοση και ιδιαίτερα στους Ρομά του Ν. Σερρών. Αν και καρσιλαμάς, στο Φλάμπουρο και την Ανθή χορεύεται συνήθως σε κύκλο αλλά και σε ζευγάρια πιασμένα από το δεξί χέρι. Σαν σκοπός του γάμου χορεύεται και σε ευθείες (πατινάδα). Μουσικό μέτρο 9/8.

12) Τσουράπκες. Παραφθορά της λέξης «Τσουράπια», Χορός διαδεδομένος σε όλη τη Μακεδονία ιδιαίτερα στο κεντρικό και ανατολικό της τμήμα. Χορεύεται σε ολόκληρο το Ν. Σερρών. Στο χωριό Χαρωπό συναντάτε με ένα ιδιαίτερο κινητικό μοτίβο που προσεγγίζει κινήσεις από τον Ντόπιο Καρσιλαμά και το Σελιανίκ. Μουσικό μέτρο 9/8.

13) Δράμσκο ή Δράμα βασί ή Δράμαλι χαβασί ή Δράμα χορός. Μελωδία και χορός διαδεδομένος στη Σκοτούσσα και το Σιδηρόκαστρο με διαφορετικό όμως κινητικό μοτίβο στις δύο αυτές περιοχές. Ως Δράμσκο το βρίσκουμε στο Σιδηρόκαστρο στη συνοικία Βαρώσι όπου είναι μεικτός χορός, με ρυθμό που επιταχύνεται ελαφρά προς το τέλος. Η ίδια μελωδία συναντιέται ως Δράμαλη χαβασί και Δράμα βασί στην περιοχή Σκοτούσσας, εκεί χορεύεται μονάχα από άντρες με αργό και σταθερό ρυθμό. Μουσικό μέτρο 4/8.

14) Αράπ χαβασί Μελωδία και χορός διαδεδομένος στην περιοχή Ηράκλειας και ιδιαίτερα στα χωριά Κοίμηση και Σκοτούσσα. Στις μέρες μας το ονομάζουν και Αραπάκι, ενώ μέσα στην Ηράκλεια παρατηρείται μικρή διαφοροποίηση στην μουσική και εντελώς διαφορετικό κινητικό μοτίβο. Μουσικό μέτρο 4/8 αργό ή 4/4 & 4/8 γρήγορο ή 2/4.

8. Πανηγύρια - Έθιμα - Λαϊκά δρώμενα

Π Ι Ν Α Κ Α Σ

Α/Α	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	ΤΟΠΟΣ	ΓΕΓΟΝΟΣ
1	5 Ιανουαρίου	Αγγίστα	Κουρμπάνι (Αγελάδα)
2	7 Ιανουαρίου	Άνω Ορεινή	Παραδοσιακό Καρναβάλι
3	7 Ιανουαρίου	Αγριανή	Κουρμπάνι (Αγελάδα)
4	7 Ιανουαρίου	Μονοκκλησιά	Βρεξούδια
5	8 Ιανουαρίου	Μονοκκλησιά	Έθιμο της Μπάμπως
6	8 Ιανουαρίου	Ν. Πέτρα	Έθιμο της Μπάμπως
7	18 Ιανουαρίου	Μονοκκλησιά	Ημέρα των αντρόγνων
8	17 - 18 - 19 Ιανουαρίου	Αγία Ελένη	Αναστενάρια
9	Δευτέρα πριν την Κ. Δ	Αγ. Ελένη	Καλόγερος - Λύρες
10	Παραμονή Καθαρής Δευτέρας	Φλάμπουρο	Παραδοσιακό Καρναβάλι (Μπαμπούγερα)
11	Παραμονή Καθαρής Δευτέρας	Εμμανουήλ Παπάς	Φωτιές - Κούσσασι ή Μάτιασμα
12	Παραμονή Καθαρής Δευτέρας	Άγιο Πνεύμα	Φωτιές - - Κάψιμο του Ψήλου
13	Παραμονή Καθαρής Δευτέρας	Αγριανή	Παραδοσιακός Γάμος
14	Παραμονή Καθαρής Δευτέρας	Βαμβακόφυτο	Παραδοσιακό Καρναβάλι (Μπαμπούγερα)
15	Καθαρά Δευτέρα	Φλάμπουρο	Παραδοσιακό Καρναβάλι (Μπαμπούγερα)
16	Καθαρά Δευτέρα	Ποντισμένο	Παραδοσιακό Καρναβάλι - Κετσέκια
17	Καθαρά Δευτέρα	Βαμβακόφυτο	Παραδοσιακό Καρναβάλι (Μπαμπούγερα)
18	Καθαρά Δευτέρα	Ανθή	Παραδοσιακό Καρναβάλι (Μπαμπούγερα)
19	Καθαρά Δευτέρα	Σκοτούσσα	Γλέντι με ζουρνάδες
20	Καθαρά Δευτέρα	Πεντάπολη	Γλέντι με ζουρνάδες
21		Πεντάπολη	Κάψιμο του Ιούδα
22	Πέμπτη μετά το Πάσχα	Αν. Ορεινή	Γυρνούν τις εικόνες
23	Πέμπτη μετά το Πάσχα	Μελεγκίτσι	Γυρνούν τις εικόνες
24	Ζωοδόχου Πηγής	Βαμβακόφυτο	Γλέντι με ζουρνάδες
25	Ζωοδόχου Πηγής	Τερπνή	Παραδοσιακοί αγώνες - Γλέντι
26	Παραμονή του Θωμά	Νιγρίτα	Γλέντι με ζουρνάδες
27	Κυριακή του Θωμά	Νιγρίτα	Παραδοσιακοί αγώνες - Πάλη
28	Παραμονή Αγίου Γεωργίου	Ανθή	Γλέντι με ζουρνάδες

29	Παραμονή Αγίου Γεωργίου	Πρώτη	Γλέντι με ζουρνάδες
30	Παραμονή Αγίου Γεωργίου	Εμμανουήλ Παπάς	Γλέντι με ζουρνάδες
31	Αγίου Γεωργίου	Ανθή	Γλέντι με ζουρνάδες
32	Αγίου Γεωργίου	Χαρωπό	Γλέντι με ζουρνάδες
33	Αγίου Γεωργίου	Εμμανουήλ Παπά	Γλέντι με ζουρνάδες
34	Αγίου Γεωργίου	Πρώτη	Γλέντι με ζουρνάδες
35	Αγίου Γεωργίου	Αν Ορεινή	Σφυτήρ Αργύρ
36	Αγίου Γεωργίου	Νεοχώρι Σερρών	Γλέντι με ζουρνάδες
37	Αγίου Γεωργίου	Ν. Σούλι	Σκότωμα του Δράκου
38	Αγίου Γεωργίου	Βαρώσι (Σιδηρόκαστρο)	Γλέντι με ζουρνάδες
39	Αγίου Γεωργίου	Ν. Ζίχνη	Μοιράζουν γάλα και τσουρέκι
40	20 - 21 - 22 Μαΐου	Αγία Ελένη	Αναστενάρια
41	20 - 21 - 22 Μαΐου	Κερκίνη	Αναστενάρια
42	20 - 21 Μαΐου	Αχινός	Γλέντι με ζουρνάδες
43	Αγίου Πνεύματος	Άνω Ορεινή	Πανηγύρι
44	17 Ιουλίου Αγία Μαρίνα	Μαυροθάλασσα	Γλέντι με ζουρνάδες
45	17 Ιουλίου	Κάτω Ορεινή	Γλέντι με γκάντα
46	19 Ιουλίου Προφήτη Ηλία	Βέργη	Γλέντι με ζουρνάδες
47	14-15 Αυγούστου	Φλάμπουρο	Γλέντι με ζουρνάδες
48	14-15 Αυγούστου	Νικόκλεια	Γλέντι με ζουρνάδες
49	29 Αυγούστου	Παλιόκαστρο	Γλέντι με ζουρνάδες
50	8 Σεπτεμβρίου	Φλάμπουρο	Τζεμάλα - Γλέντι
51	6-10 Σεπτεμβρίου	Σκοτούσσα	Πανηγύρι
52	13 Σεπτεμβρίου	Παλιόκαστρο	Γλέντι με ζουρνάδες

Οι ημερομηνίες αφορούν λαϊκά πανηγύρια στο Νομό Σερρών, στα οποία συμμετέχουν τοπικοί οργανοπαίκτες και παρουσιάζονται έθιμα, δρώμενα και χοροί των ντόπιων κατοίκων.

Υπάρχουν πολλές άλλες παρόμοιες εκδηλώσεις, στις οποίες όμως έχει χαθεί το τοπικό ύφος καθώς έχουν αλλοιωθεί από στοιχεία ξένα με την τοπική κουλτούρα.

9. Συμπέρασμα

Τα αποτελέσματα της εργασίας αυτής αναδεικνύουν το Νομό Σερρών σε μια περιοχή όπου ο πολιτιστικός του πλούτος είναι τεράστιος και πιθανόν ανεξάντλητος.

Ενδιαφερόμαστε συγκεκριμένα για την πολιτιστική κληρονομιά των γηγενών Σερραίων κατοίκων, που για τους περισσότερους είναι ή ήταν τουλάχιστον άγνωστη.

Πιστεύω μας είναι, αν και έχουμε πολύ δρόμο ακόμα μπροστά μας, πως η πληθώρα των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν, η ποικιλομορφία τους, το ιδιαίτερο ύφος και η μοναδικότητα που πολλά από αυτά χαρακτηρίζει, σε συνδυασμό με το γεγονός πως ελάχιστες έως και ανύπαρκτες ήταν οι αξιόλογες ερευνητικές προσπάθειες πολιτισμικής προσέγγισης του νομού, θα ανοίξουν τον δρόμο σε επιμέρους επιστήμες και ερευνητές, (ιστορικούς χορού, μουσικολόγους, κοινωνιολόγους, εθνολόγους, δασκάλους χορού, λαογράφους κ.α.).

10. Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά για την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφεραν, καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας σχετικά με τη μουσικοχορευτική παράδοση των Ντόπιων κατοίκων του Ν. Σερρών τους, Γιώργο Παπουδάρη και Γιώργο Χουρδάρη (Πετρίτσι), Γιώργο Χατζηανδρέου και Χρήστο Τρακαλιάνη (Σκοτούσσα), Κώστα Ματζίρη, Ηλία Ματζίρη, Ηλία Δημάνο, Ζήση Χίντζο (Ηράκλεια), Ηλία Σίμο και την παραδοσιακή χορωδία του (Βαμβακόφυτο), Στέργιο Π. Πούλιο (Σέρρες), Χρήστο Καρακώστα, Γιάννη Μπάρμα, Χρήστο Μέρο και Γιώργο Γεωργίου (Φλάμπουρο), Σίμο Σίμο (Ξηρότοπο), Βασίλη Παπαγεωργίου και Παναγιώτη Ζαρίμπα (Τερπνή), Yvonne Hunt (Αμερική).

Ευχαριστώ επίσης το Διοικητικό Συμβούλιο του Λαογραφικού Ομίλου Βλάχων και Φίλων «ΛΑΪΛΙΑΣ» Ν. Σερρών, για την οικονομική υποστήριξη που μου προσέφεραν στην παραγωγή του CD, με τραγούδια και μελωδίες της Ντόπιας σερραϊκής παράδοσης και το Διοικητικό Συμβούλιο του Πολιτιστικού Συλλόγου Σκοτούσσας για την πίστη και την υποστήριξη που μου προσέφεραν στην οργάνωση των Σεμιναρίων Ελληνικού Παραδοσιακού χορού.

11. Τραγούδια

ΜΕ ΤΙΣ ΕΛΙΕΣ ΕΛΕΝΗ ΜΟΥ

(Καταγραφή Βαμβακόφυτο)

Με τις ελιές, με τις ελιές Ελένη μου (δισ)
και με τα μαύρα μάτια. (δισ)
Με' καψες την καρδούλα μου Ελένη μου,
μου την έκανες κομμάτια. (δισ)
Αυτά τα μαύρα που φοράς Ελένη μου,
εγώ θα σου τα βγάλω. (δισ)
Θα σε φορέσω κόκκινα Ελένη μου
και θα' ρθω να σε πάρω. (δισ)

ΠΑΝ ΤΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΓΙΑ ΝΕΡΟ

(Καταγραφή Χαροπό)

Παν' τα κορίτσια για νερό,
πάει κι η κόρη π' αγαπώ.
Πάω και' γω να την ιδώ,
να της τσακίσω το σταμνί.
Να πάει στη μάνα κλαίγοντας,
να τη ρωτήσει η μάνα της,
«Κόρη μου που' ναι η στάμνα σου».
Μάνα μου στραβοπάτησα,
τη στάμνα μου την τσάκισα.
Δεν είναι στραβοπάτημα
Μον' είναι αντροφίλημα.

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΠΟΥ' ΡΘΑΜΕ

(Καταγραφή Βαμβακόφυτο)

Σ' αυτό το σπίτι που 'ρθαμε, καλέ σήμερα, (δισ)
όλοι 'ναι μαζεμένοι, σα τι χαρά θα γένει. (δισ)
Παντρεύεται ο Αυγερινός, καλέ σήμερα, (δισ)
την Πούλια κάνει ταίρι και τ' άστρα συμπεθέροι. (δισ)
Νύφη πόσο τ' αγόρασες, καλέ σήμερα, (δισ)
Αυτό το παλικάρι, να τ' αγοράσουν κι άλλοι. (δισ)
Χίλια φλωριά τ' αγόρασα, καλέ σήμερα, (δισ)
και πεντακόσια γρόσια, για τη καλή του γλώσσα. (δισ)

12. Βιβλιογραφία

- 1) 40 Τραγούδια της πόλης των Σερρών (Γιώργου Αγγειοπλάστη).
- 2) Στοιχεία για την εξέλιξη της μουσικής τον εικοστό αιώνα στα Σέρρας (Γιώργου Αγγειοπλάστη).
- 3) Η μουσική στις Σέρρες από τις αρχές του εικοστού αιώνα μέχρι σήμερα (Γιώργου Κ. Αγγειοπλάστη - Χρήστου Γ. Παπαδόπουλου).
- 4) Η μουσική στην πόλη των Σερρών κατά των εικοστό αιώνα (μέρος Β) (Γιώργου Κ. Αγγειοπλάστη - Χρήστου Γ. Παπαδόπουλου).
- 5) Βισαλτία Νιγρίτα (Πασχάλης Β. Αγγελόπουλος).
- 6) Ένα διπλότυπο, κώδικας γάμων της Εκκλησιαστικής περιφέρειας Νιγρίτας 1880 - 1883 (Πασχάλης Β. Αγγελόπουλος)..
- 7) Ιστορικά διάσπαρτα της Ηράκλειας (Ασλανίδης Θ. Κωνσταντίνος).
- 8) Γνωριμία με την επαρχία Βισαλτίας (Γεώργιου Γούδα).
- 9) «Σκοτούσα Παρελθόν Παρόν Μέλλον (Γυμνάσιο Σκοτούσας).
- 10) Η εκπαιδευτική κατάσταση των τσιγγάνων στο Ν. Σερρών (Δημήτριου Π. Παρασκευά).
- 11) Ιστορία - Πολιτισμός - Κληρονομιά - Οικονομική ζωή της Ορεινής (Ευαγγέλου Αριστείδης & Δημοτικό σχολείο Άνω Ορεινής).
- 12) Απομνημονεύματα (Απόστολου Ζαμπρούδη - Παπούλιας -) Δημητρίτσι.
- 13) Ιστοριογεωγραφικά της περιοχής Χουμνικού (Μ. Ζαφειρίου) (Ιστορική και Λαογραφική εταιρία ΣΕΡΡΩΝ-ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ).
- 14) Τα Δημοτικά τραγούδια του Ν. Σερρών (Γιώργου Καφταντζή).
- 15) ΟΡΦΕΑΣ-ΣΕΡΡΩΝ 1905-1991 Ιστορική Αναδρομή (Εκδοση Ομίλου Ορφέα Σερρών) (Γιώργου Καφταντζή).
- 16) Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς της (Γιώργου Καφταντζή).
- 17) Ιστορία της Ηράκλειας Ν.Σερρών (Γιώργου Καφταντζή).
- 18) Λαογραφικά Κοίμησης Σερρών (Θ. Μποζιάρη).
- 19) Δήμος Νιγρίτας (Σύλλογος Νιγριτινών - Επιστημονικό Συμπόσιο).
- 20) Νομός Σερρών πρόσκληση - γνωριμία (Νομαρχία Σερρών).
- 21) Ήθη και Έθιμα στο νομό Σερρών κατά την μεταπολεμική περίοδο (Ξενοδόχου Ελευθερίας - Ιόνιο Πανεπιστήμιο Τμήμα Αρχαιολογίας - Βιβλιοθηκονομίας).
- 22) Ιστορία Νιγρίτας και επαρχίας Βισαλτίας (Ευάγγελος Παπαθανασίου).
- 23) Βισαλτία (Ευάγγελος Παπαθανασίου).
- 24) Από την παράδοση του τόπου μου -Κοίμηση Σερρών- (Σιδέρη Σταματόπουλου).
- 25) Τα Δημοτικά τραγούδια της περιοχής Σερρών (Χρήστου Π. Σταματίου).
- 26) Η Ιστορία του Σαρτσόβου (Γεώργιος Ευθ. Τάτσιος).
- 27) Λαογραφικά Ηράκλειας (Θωμά Τενεκετζή).
- 28) Μνήμες από την παλιά Τερπνή (Εκδοση Τερπνιωτών Θεσσαλονίκης).
- 29) Εικονογραφημένη Ιστορία του Ν. Σερρών (Βασιλείου Τζανακάρη Α & Β).
- 30) Ο νομός Σερρών - Άλλοτε και τώρα - (Φώτης Τριάρχης).
- 31) Σιντική Ιστορία και Παραδόσεις (Άννα Τολούδη).
- 32) Τραγούδια Νέου Σουλίου επαρχίας και Ν. Σερρών (Χαμέλη Θεοφάνους Ζαχαρία).
- 33) Άγιον Πνεύμα Σερρών Ιστορία - Λαογραφία της κοινότητας (Απόστολου και Βασιλικής Ψαθά).
- 34) Ιστορία - Λαογραφία Ν. Σερρών (Απόστολου και Βασιλικής Ψαθά).

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Βασίλης Τερζής

Γεννημένος στις Σέρρες και μόνιμος κάτοικός της ασχολήθηκε για πρώτη φορά με τον παραδοσιακό χορό σε ηλικία 12 ετών ως μέλος, χορευτής του συλλόγου Βλάχων Ν. Σερρών. Απόφοιτος του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, τμήματος Επιστημονικής Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Τ.Ε.Φ.Α.Α) Κομοτηνής, με ειδικότητες Ελληνικοί Χοροί, Πετοσφαίριση και Κολύμβηση. Βρίσκεται στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών, του ανωτέρω ιδρύματος, στην κατεύθυνση της προπονητικής ενώ ο τίτλος της μεταπτυχιακής του διατριβής αφορά «Το προφίλ των δασκάλων του ελληνικού παραδοσιακού χορού στην Ελλάδα».

Το 1987 ξεκινά να διδάσκει παραδοσιακούς χορούς σε τοπικούς πολιτιστικούς συλλόγους της πόλης και του νομού.

Το 1989 με προτροπή των διδασκόντων της ειδικότητας ελληνικού χορού του Τ.Ε.Φ.Α.Α Κομοτηνής αρχίζει να μελετά και να ερευνά την παράδοση των βλαχοφώνων κατοίκων του νομού και από το 1991 τη μουσικοχορευτική παράδοση του Ν. Σερρών γενικότερα και των Ντόπιων κατοίκων ειδικότερα. Στην προσπάθεια αυτή συνέβαλε η επαφή με τους κατοίκους της περιοχής, η επιτόπια παρατήρηση και καταγραφή, η συμμετοχή σε δεκάδες τοπικά πανηγύρια, γιορτές και λαϊκά δρώμενα και η βιβλιογραφική έρευνα.

Έχει διδάξει τοπικούς χορούς και χορούς των βλαχοφώνων του νομού σε σεμινάρια όπως της «Δόρα Στράτου», του Κέντρου Λαογραφικών Ερευνών Μαγνησίας, της «Ηφαίστεια» κ.α ενώ έχει παραδώσει μαθήματα χορού σε διάφορα σωματεία, ομίλους και συλλόγους στον ελλαδικό χώρο, στη Γαλλία, το Βέλγιο και τη Γερμανία.

Για τα ίδια θέματα παρουσίασε ανακοινώσεις και εισηγήσεις του σε συνέδρια όπως του Τ.Ε.Φ.Α.Α Κομοτηνής και της Διεθνούς Οργάνωσης Λαϊκής Τέχνης (Δ.Ο.Λ.Τ).

Αποτελέσε συντονιστή και κύριο εισηγητή σε εννέα συνολικά σεμινάρια ελληνικού παραδοσιακού χορού που διοργάνωσε ο Πολιτιστικός Σύλλογος Σκοτούσσας και ο Λαογραφικός Όμιλος Βλάχων και Φίλων Λαϊλιάς Ν. Σερρών.

Είναι επικεφαλής της ερευνητικής ομάδας του Λαογραφικού Ομίλου Βλάχων και Φίλων «Λαϊλιάς» Ν. Σερρών, που είχε την επιμέλεια παραγωγής ενός CD, υπό την αιγίδα της Δ.Ο.Λ.Τ. με τίτλο, « Τα Ντόπια », (Ζουρνάδες και Νταούλια από τον Ν. Σερρών) και θέμα την μουσικοχορευτική παράδοση των Σερραίων. Επίσης επιμελείται την έκδοση ενός ακόμη μελλοντικού με θέμα «Σκοποί, χοροί και τραγούδια των βλαχοφώνων Σερραίων».

Από το 1992 είναι μέλος της Διεθνούς Οργάνωσης Λαϊκής Τέχνης (Δ.Ο.Λ.Τ). Το 1999 παρουσίασε ομάδα ενηλίκων από την Σκοτούσσα στο 13^ο συνέδριο της στην Αθήνα και το 2000 την χορευτική ομάδα του Ομίλου «Λαϊλιάς» στο 14^ο συνέδριο στην Αριδαία.

Τον Ιούλιο του 2000 και 2003 είχε την επιμέλεια παρουσίασης της ίδιας ομάδας, με χορούς των βλαχοφώνων και των ντόπιων του Ν. Σερρών, σε ειδική παράσταση που πραγματοποιήθηκε στο θέατρο «Δόρα Στράτου» με κρατική τηλεοπτική κάλυψη και παγκόσμια δορυφορική αναμετάδοση.

Από τον Οκτώβριο του 2008 είναι επικεφαλής δάσκαλος και υπεύθυνος όλων των χορευτικών τμημάτων του Λυκείου των Ελληνίδων του Ν. Σερρών.

Είναι υπεύθυνος και παρουσιαστής εκπομπής με θέμα το γνήσιο δημοτικό τραγούδι, την παραδοσιακή μουσική, τον ελληνικό χορό και την λαϊκή μας παράδοση σε τηλεοπτικό και ραδιοφωνικό σταθμό των Σερρών.

Κάθε χρόνο ταξιδεύει στο εξωτερικό επικεφαλής χορευτικών συγκροτημάτων συμμετέχοντας σε διεθνή φεστιβάλ και διαγωνισμούς.

Τερζής Βασίλης

Καθηγητής Φυσικής Αγωγής - Δάσκαλος Ελληνικού Χορού

Μαυρογένους - Κοραή (γωνία) Σέρρες τ.κ 62121

Τηλ. 23210-25516, κιν. 6977-651857,

e-mail : vterzis@hotmail.com

B) ΧΟΡΟΙ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΡΡΑΚΟ ΚΑΙ ΤΗ ΒΩΒΟΥΣΑ

Τάσος Πλίτσης

1. Συρράκο Ιωαννίνων

Το Συρράκο είναι ιστορική και ένδοξη κοινότητα της Ηπείρου κτισμένη στα κακοτράχαλα βουνά της Πίνδου στους πρόποδες του όρους Περιστέρι (ή Λάκμος). Βρίσκεται σε υψόμετρο 1200 μέτρων ανατολικά των Ιωαννίνων σε απόσταση 52 χλμ. Από τη διπλανή δίδυμη κοινότητα των Καλαρυτών χωρίζεται από βαθιά χαράδρα απaráμιλλης φυσικής ομορφιάς την οποία διαρρέει ο Χρούσιας παραπόταμος του Αραχθού.

Το Συρράκο αποτελεί υπόδειγμα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής με πλήθος πέτρινα σπίτια, καλντερίμια, εκκλησίες βρύσες και δημόσια κτήρια. Κατοικήθηκε προ του 15^{ου} αιώνα από Έλληνες βλαχόφωνους της Πίνδου (Κουτσόβλαχους), οι οποίοι μιλούν εκτός της ελληνικής γλώσσας και τα βλάχικα τα οποία αποτελούν προφορικό λατινογενές ιδίωμα. Η κοινότητα συνιστούσε τυπικό παράδειγμα ορεινού οικισμού που δημιουργήθηκε από ενώσεις νομαδικών οικογενειών και σταδιακά εξελίχτηκε κάτω από προνομιακό καθεστώς σε ανεπτυγμένο κτηνοτροφικό κέντρο. Μετά την κτηνοτροφία, το επάγγελμα του αγωγιάτη αποτέλεσε τον προθάλαμο για την ανάπτυξη των εμπορικών δραστηριοτήτων των κατοίκων του Συρράκου.

Τα τυροκομικά προϊόντα και μάλλινα υφάσματα που διατίθενται σε Ήπειρο και Θεσσαλία, αλλά κυρίως η Συρρακιώτικη κάπα που σε μεγάλες ποσότητες εφοδιάζει και το στρατό του Μεγάλου Ναπολέοντα, φέρνει στο Συρράκο μεγάλη οικονομική άνθιση. Δημιουργούνται έτσι εμπορικά κέντρα σε όλα τα Επτάνησα, Ιταλία, Ισπανία, Μάλτα, Οδησό, Βουκουρέστι οπότε το Συρράκο εξελίσσεται σε ένα από τα σπουδαιότερα εμποροβιοτεχνικά κέντρα της εποχής.

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και μετά το 1480 το Συρράκο γίνεται η πρωτεύουσα της αυτοδιοικούμενης ομοσπονδίας του Μαλακασίου, αποτελούμενη από 42 χωριά. Η ομοσπονδία λόγω των ειδικών προνομίων που είχε παραχωρήσει η Βασιλομήτωρ Βαλιδέ, γνωρίζει μεγάλη ανάπτυξη στα γράμματα και στο εμπόριο. Ο Πούκεβιλ αναφέρει χαρακτηριστικά «βρίσκονται σε τέτοιο σημείο τα γράμματα, ώστε να φιλοξενούνται στις βιβλιοθήκες πολυάριθμοι τόμοι γαλλικών και ιταλικών βιβλίων, καθώς και οι καλύτερες εκδόσεις κλασσικών και Λατίνων συγγραφέων και ποιητών». Πολλοί σπουδάζουν στην Ευρώπη όπως ο Ιωάννης Κωλέτης, γιατρός στην αυλή του Αλή Πασά και κατόπιν ο πρώτος συνταγματικά Πρωθυπουργός της Ελλάδας, ο Γ. Τσαπρανλής, γιατρός του Βελή Πασά στην Πελοπόννησο, και οι Δ. και Ε. Ζαλοκώστας γιατροί στα Γιάννενα. Από' δω κατάγονται επίσης ο Κώστας Κρυστάλλης, ο αγωνιστής Γ. Ζαλοκώστας, οι οπλαρχηγοί Κατσικογιάννης, Ρόκας, Μπαζώκας, ευεργέτες όπως ο Σ. Μπαλτατζής.

Το Συρράκο και οι Καλαρρύτες είναι τα μοναδικά χωριά της Ηπείρου που επαναστατούν τον πρώτο χρόνο της επανάστασης του 1821 υπό τον Κωλέτη - Τουρτούρη. Οι Τούρκοι τα καταστρέφουν και τα καίνε. Στο Συρράκο από τα 500 διώροφα και τριώροφα σπίτια μένουν μόνο 5 - 6 και η εκκλησία της Παναγίας, ενώ οι κάτοικοι διασκορπίζονται σε διάφορα μέρη της Ελλάδας. Το 1854 υπό τον Κόμνο

επαναστατούν πάλι, χωρίς όμως αποτέλεσμα, αποφεύγοντας για δεύτερη φορά την καταστροφή μετά την αμνηστία που κατάφεραν να πάρουν οι προεστοί του χωριού από τους Τούρκους.

2. Η Μουσική

Η μουσική του Συρράκου, όπως και οι χοροί του, διακρίνονται για την απλότητα και αρχοντιά, το αργό και λιτό ύφος.

Μουσικά εντάσσεται στην ευρύτερη περιοχή των Τζουμέρκων η οποία σαν κύρια χαρακτηριστικά έχει πέρα από τα τοπικά συρρακιώτικα (συγκαθιστό, Γιάννη Κώστα κ.α.) τα τσάμικα, τα συρτά και τα συρτά στα τρία (πατητά) τραγούδια, ενώ δεν συναντάμε τα πωγωνήσια και τα ζαγορίσια τραγούδια. Οι αυστηροί κοινωνικοί κανόνες οι οποίοι πρότασσαν το κοινό συμφέρον πάνω από την ατομική επιδίωξη, η κοινωνική διαστρωμάτωση (ραφτάδες, κτηνοτρόφοι), η μορφολογία του εδάφους με το ορεινό της περιοχής και τη μεγάλη κατωφέρεια, η ένδοξη μακραίωνη ιστορία, η βαριά φορεσιά, οι δύσκολες συνθήκες, η οικογενειακή δομή με τον άντρα σε θέση εξουσίας και τη γυναίκα ουσιαστικά σε θέση υποταγής, η οικονομική κατάσταση των κατοίκων με τις μεγάλες αντιθέσεις και κατ' επέκταση της κοινότητας, είναι μερικά από τα στοιχεία που προσδίδουν το ύφος αυτό στη μουσική και το χορό.

Στο πέρασμα των αιώνων καινούρια στοιχεία προστέθηκαν ως αποτέλεσμα της μεγάλης ανάπτυξης του εμπορίου, των μετακινήσεων και των πολύμορφων επαφών, εντός και εκτός Ελλάδας. Πολλά από τα στοιχεία αυτά πριν αφομοιωθούν από τους ντόπιους, αναμίχθηκαν με τα ήδη υπάρχοντα και επεξεργάστηκαν. Έτσι αποτέλεσαν στοιχεία της αργά εξελισσόμενης παράδοσης του τόπου.

3. Οι Μουσικοί

Πολλοί από τους οργανοπαίχτες που παίζουν στο Συρράκο και που θεωρούνται εκφραστές της παράδοσης έχουν σαν πεδίο δράσης τα Τζουμέρκα. Οι μουσικές επιδράσεις είναι από τα Τζουμέρκα, το Ξηρόμερο και τη δυτική Στερεά. Οι μουσικοί σε αυτές τις περιοχές δούλευαν και ανέπτυσσαν το τοπικό ρεπερτόριο. Τραγούδια είτε μεταφέρονταν από χωριό σε χωριό, είτε οι μουσικοί τα μάθαιναν συνειδητά από άλλους μουσικούς και από δίσκους της εποχής.

Πολλοί είναι εκείνοι που από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, πέρασαν από το χοροστάσι του Συρράκου και έδωσαν το στίγμα τους συνεχίζοντας την παράδοση των προγενέστερων, προσπαθώντας παράλληλα να την μεταδώσουν ομαλά στους επόμενους. Όπως οι: Θανάσης Διαμάντης (κλαρίνο), Τάκης Αδάμος (κλαρίνο), Κώστας Χαλιάσος (από τους καλύτερους κλαριτζήδες που έπαιζαν στο Συρράκο), Βασίλης Χαλιάσος (κλαρίνο), Θωμάς Σωτάκης (κλαρίνο), Τόλης Μπεσίρης (κλαρίνο), Παντελής Μπεσίρης (βιολί), Σωτήρης Μπεσίρης (ντέφι), Αποστόλης Κοσμάς (κλαρίνο) και ο γιος του με ντέφι, Σπύρος Πίας (λαούτο, τραγούδι), Πάνος Γκόγγος (κλαρίνο), Παντελής Μπακαγιάννης (κλαρίνο), το συγκρότημα «τεριρέμ», Πέτρος Μόκας (κλαρίνο, τραγούδι), Ηλίας Τζιχάνης (κλαρίνο), Θωμάς Χαλιγιάννης (κλαρίνο) κ.α.

Η οικογένεια των «Γεροδημαίων» αποτελεί από τους κύριους θεματοφύλακες της παραδοσιακής μουσικής του Συρράκου και των γύρω χωριών για περισσότερες από έξι δεκαετίες (από το 1935). Αφομοίωσε τα τοπικά στοιχεία, φίλτραρε τα ξένα και μέσα από την προσωπική δεξιοτεχνία και έκφραση δημιούργησε μουσικό ύφος που ταυτίστηκε απόλυτα με το χωριό. Απέδωσε και επηρέασε το δύσκολο μουσικό ύφος της περιοχής,

ενώ βοήθησε πολλούς μουσικούς να το κατανοήσουν. Στα μέλη της οικογένειας ανήκουν οι: Κώστας (βιολί), Μήτσος (βιολί), Νίκος (βιολί, τραγούδι), Γιώργος (κλαρίνο), Γιάννης (λαούτο, τραγούδι) και Κώστας (τραγούδι). Ειδικότερη μνεία πρέπει να γίνει για τον Κ. Νίκο Γεροδήμο, ο οποίος τραγουδώντας και παίζοντας βιολί από το 1948 στο χωριό, έχει προσφέρει τα μέγιστα σ' αυτή τη δύσκολη διαδικασία ενώ έχει γλεντήσει, παντρεύσει και εκπαιδεύσει με ποικίλους τρόπους πολλές από τις τελευταίες γενιές. Παράλληλα έχει μεταδώσει την παράδοση αυτή σε πολλές περιοχές της χώρας. Έχει συνεργαστεί με μεγάλους μουσικούς όπως τους Χαλικιάδες και τους Ζερβαίους, τον Γρηγόρη Καψάλη, τον Πέτρο Λούκα κ.α. Ήταν ο βασικός πληροφοριοδότης και ξεναγός στην περιήγηση των ρυθμών και μελωδιών του Συρράκου.

4. Κοινωνική διαστρωμάτωση - Χαρακτηριστικά της κοινωνίας.

Στο Συρράκο, σήμερα ζουν ελάχιστοι κάτοικοι, ιδίως το χειμώνα. Όπως οι περισσότεροι συμφωνούν, υπήρχαν δύο κοινωνικά στρώματα, με πολλές διαφορές και προστριβές μεταξύ τους. Των «ραφτάδων» (μεγαλέμποροι, βιοτέχνες, ράφτες, τσαρουχάδες) και των «κτηνοτρόφων». Παλιότερα, πριν την επανάσταση του 1821, υπήρχαν παραπάνω τάξεις (Μακρής, Παπαγεωργίου). Αυτοί που εγκαταστάθηκαν στη Δύση με αφορμή της εμπορικής τους δραστηριότητας, οι τεχνίτες που κατοικούσαν σε ευημερούσες πολιτείες κατά τους χειμερινούς μήνες και οι κτηνοτρόφοι με τους αγωγιάτες.

Οι «Ραφτάδες», αποτελούσαν τη άρχουσα τάξη, ζούσαν στο κέντρο του χωριού, έθκαναν τα πανηγύρια τους στο κέντρο, μόρφωναν τα παιδιά τους, δεν τα πάντρευαν μ' αυτά των Κτηνοτρόφων, ντύνονταν και «ευρωπαϊκά». Έλεγχαν και κατεύθυναν τη ζωή του τόπου. Τα αντίθετα ίσχυαν για τους «Κτηνοτρόφους», οι οποίοι συνήθως το χειμώνα εγκαταλείπουν το χωριό και ξεχειμάζουν σε Άρτα, Πρέβεζα, Άκτιο.

Η κοινωνία του Συρράκου ήταν δομημένη με αυστηρούς κανόνες. Η ικανοποίηση των αναγκών της ομάδας και του συνόλου αποτελούσε προτεραιότητα μπροστά στην ατομική επιδίωξη. Η οικογένεια ήταν πατριαρχική, ο άντρας ασκούσε εξουσία πάνω στη γυναίκα, η οποία «ήταν για το σπίτι». Έπρεπε συνεχώς να φτιάχνει το «καλό όνομα», δεν έβγαινε έξω για καμιά μορφή διασκέδαση ή ψυχαγωγία, παρά μόνο στη βρύση ή στο πανηγύρι και εκεί ως τη δύση. Δεν είχε άποψη για τον άντρα που θα παντρεύονταν και μετά το γάμο υποτασσόταν στον πεθερό και στην πεθερά της, στον άντρα και τα αδέρφια του. Φυσικά σήμερα αυτά έχουν αλλάξει. Όμως «το σέβας» και το «μέτρο» είναι δύο στοιχεία που απαντώνται σε μεγάλο βαθμό και στις νέες γενιές. Το γεγονός αυτό διακρίνεται εντονότερα κατά τις μέρες που οι Συρρακιώτες συναντώνται στη γενέτειρα γη των προγόνων. Εκεί παρατηρείται το φαινόμενο νέοι που δεν έζησαν καθόλου την παραδοσιακή κοινωνία, στις ελάχιστες μέρες διαμονής τους, να αλλάζουν πολλά στοιχεία του συνήθη τρόπου συμπεριφοράς τους, προκειμένου να συνυπάρξουν με τους άλλους τηρώντας άγραφους παλιούς κανόνες συμπεριφοράς .

5. Ενδυμασία

Οι φορεσιά των ανδρών στο Συρράκο παρουσιάζει τρεις τύπους.

α) Η γιορτινή φορεσιά ήταν η φουστανέλα, ρούχο με το οποίο ο άντρας παντρευόταν και κατόπιν φορούσε κάθε Κυριακή και γιορτή. Αποτελείτε από το πουκάμισο, το γιλέκο(πισλί), στο κεφάλι καλπάκι και στα πόδια υφαντά επιπόδια τα λεγόμενα «τσιουάριτς» και τα τσαρούγια.

β) Πιό καθημερινή θεωρείται η μαύρη μπουραζάνα από υφαντό ύφασμα, με σκούρο χωρίς γιακά πουκάμισο, ζωνάρι και μαύρο αμάνικο γιλέκο.

γ) Η φορεσιά των νεότερων σε ηλικία ανδρών ήταν η μαύρη κιλότα και το σακάκι από δίμιτο ύφασμα, με το καρό άσπρο μπλε πουκάμισο.

Οι γυναικείες φορεσιές διαφοροποιούνται ανάλογα με την κοινωνική κάστα που ανήκουν. Η γιορτινή φορεσιά των γυναικών των κτηνοτρόφων έχει ως βάση το μαλλί, και αποτελείται από τη φούστα, την ποδιά, το μαντήλι, τις κεντημένες στο ύψος του αστραγάλου κάλτσες και τα παπούτσια.

Οι γυναίκες των ραφτάδων φορούν συνήθως φούστα από μπροκάρ ύφασμα, ερχόμενο από το εξωτερικό, δύο μαντήλια στο κεφάλι, ποδιά από ατάζι, και το σιγκούνι κεντημένο με κόκκινο σιρίτι.

Τα καθημερινά ρούχα αποτελούνταν από φούστα υφαντή και κεντημένη, υφαντή ποδιά, πλεχτές κάλτσες και τσαρούχια.

6. Χοροί του Συρράκου

Οι κυριότεροι χοροί που χορεύονται στο Συρράκο είναι ο συρτός στα τρία (πατητός - όπως συνήθως λέγονται οι μελωδίες που έχουν αργή ρυθμική αγωγή), ο συρτός στα δύο, το τσάμικα, ο συγκαθιστός, και ο Γιάνν' Κώστας με ιδιαίτερο βήμα. Εκτός του συγκαθιστού που χορεύεται σε ζευγάρια και ελεύθερα στο χώρο όλοι οι υπόλοιποι χοροί έχουν κυκλική μορφή με λαβή από τις παλάμες και διάταξη των χορευτών σε διπλοκάγκελο (έξω οι άνδρες μέσα οι γυναίκες).

1) Συρτός στα τρία. Μελωδίες δίσημες με αργή ρυθμική αγωγή, χορεύονται σε όλο το πέλμα με μικρές κινήσεις τις φτέρνας. Αγαπητές μελωδίες - τραγούδια είναι: Ντι κου νίκα (από μικρή) βλαχόφωνο τραγούδι διαδεδομένο στην ευρύτερη περιοχή της Πίνδου, Ντούσι Γιάνλου (πήγε ο Γιάννης), Αυτά τα μάτια Δήμο μου, Παιδιά της Σαμαρίνας.

Ντι κου νίκα(βλάχικο τραγούδι στα τρία)

Ντι κου νίκα τι αστιπτάι

Σι τι κρέστι σι τι λιάου,βαγγελίτσα νι

Σι τι κρέστι σι τι λιάου πω πω μαρ' νίκα νι

Άπα αράτσε ντι λα γκούρα,σι τι μπάσιου μες του γκούρα

Τι κρισκούς ντι τα αναλτάς,σι τι φιάτσις τρι μαρτάρε,βαγγελίτσα νι

Σι τι φιάτσις τρι μαρτάρε πω πω μαρ' νίκα νι

2) Συρτός στα δύο. Τραγούδια δίσημα και αργή ρυθμική αγωγή ή επτάσημα όπου αποδίδονται χορευτικά με τα έξι βήματα του Ηπειρώτικου συρτού στα δύο ή Πωγωνίσιος. Οι πιο γνωστές μελωδίες είναι: Βούλα, Μου' πανε τα Γιούλια, Την αγάπη μου την αποθύμησα, Βλαχόπουλο.

Κόρη που πας στον ποταμό-μου 'πανε τα Γιούλια (μελωδίες της αγάπης, συρτά των ραφτάδων)

Κόρη που πας στον ποταμό ,τα ρούχα σου να πλύνεις
Πάρε και με τα ρούχα μου, Ελένη να τα πλύνεις
Να μην τα πλύνεις με νερό μόν' με τα δάκρυα σου
Και με το μοσχοσάπουνο που λούζεις τα μαλλιά σου
Να μην τα απλώσεις σε δεντρί, ούτε και σε κλωνάρι
Παρά σε πικραμυγδαλιά που ανθίζει το γενάρι
Να πέφτουν τα άνθη απάνω στα μαλλιά σου
Κι αυτά τα πικραμύγδαλα μέσα στην αγκαλιά σου
Μου 'πανε τα γιούλια πως δε μ' αγαπάς
Κι αν δε μ' αγαπάς τι θέλεις και ρωτάς

3) Γιανν' Κώστας. Ο πιο γνωστός και παράλληλα αγαπητός χορός των Συρρακιωτών. Αναφέρεται σε ιστορικό πρόσωπο καταγόμενο από το χωριό Κράψι Ιωαννίνων όπου στην περίοδο της Τουρκοκρατίας αγωνίστηκε μαζί με τον Ιωάννη Κωλέτη για την απελευθέρωση του Συρράκου και των Καλαρρυτών. Χορός με δύο μέρη, το πρώτο σε ρυθμό 5σημο και δομή 2+3, και το δεύτερο σε 2 σημο ρυθμό.

4) Τσάμικος. Χορεύεται με οκτώ βήματα τα έξι δεξιά και τα δύο αριστερά με το γνωστό ρυθμό των 3/4. Τούτο το καλοκαιράκι, Δυο πουλάκια, Εβγάτε ν' αγναντέψετε, Μαριόλικο, είναι μερικές από τις αγαπημένες μελωδίες.

Τραγούδι του γάμου(τσάμικος)

Δυο πουλάκια τα καημένα στο τραπέζι καθισμένα
Τονα τρώει τα' άλλο πίνει τα' άλλο τραγουδάει και λέει
Σ' όσους γάμους κι αν επήγα τέτοια νιόγαμπρα δεν είδα
Να 'ναι η νύφη ντουλμπεράκι κι ο γαμπρός περιστεράκι

5) Συγκαθιστός. Σε όλους τους Βλάχους ο συγκαθιστός είναι χορός του γάμου και χορεύονταν μόνο σε κλειστούς χώρους. Σήμερα συνήθως είναι ο χορός που θα ξεκινήσει μια παρέα να χορεύει εάν μεταφερθεί το γλέντι από την πλατεία στο κλειστό χώρο του καφενείου. Το πιο αγαπητό τραγούδι για το συγκαθιστό είναι το «Βαριά βαρούν τα σήμαντρα» που μετά γυρίζει σε συρτό στα δύο για να πάνε όλοι στον κύκλο να συνεχίσουν το χορό.

Βαριά βαρούν τα σήμαντρα(συγκαθιστό του γάμου)

Βαριά βαρούν τα σήμαντρα, δε σ' είδα εχτές και σήμερα
Το μαύρο το μαντήλι, που δένεις στα μαλλιά
Να μη το ξαναδέσεις τρελαίνεις τα παιδιά
Αμάν αμάν η φούστα σου ,με τρέλαναν τα γούστα σου
Τέσσερα δε με μέλλει μα την Παναγιά
Γιατί είμαι δικασμένος για την μπαταργιά
Άιντε μωρ' μηλιά και πορτοκαλιά
Μου έβαλες μαράζι μέσα στην καρδιά
Αν είσαι κι αν δεν είσαι του δήμαρχου αδερφή
Εγώ θα σε φιλήσω, κι ας πάω φυλακή

7. Βωβούσα Ιωαννίνων

Η Βωβούσα είναι βλαχόφωνο χωριό της ανατολικής Πίνδου. Βρίσκεται στις πηγές του ποταμού Αωού και στη δυτική πλευρά του όρους Αυγό. Είναι ένα από τα 44 χωριά του Ζαγορίου και συνορεύει με το νομό Γρεβενών, τριγύρω του είναι τα χωριά Φλαμπουράρι, Ελαιοχώρι, Λάιστα, Δίστρατο και Περιβόλι.

Μνημονεύεται με χρυσόβουλο του Βασιλείου το Βουλγαροκτόνου και σαν έδρα της επισκοπής του θρόνου της Καστοριάς. Ο Πούκεβιλ κατά την περιήγησή του τη βρήκε με 150 σπίτια, άρα και 255 οικογένειες τουλάχιστον. Παρ' ότι ο πληθυσμός της Βωβούσας αποδεκατίστηκε το 1801 από την πανούκλα που έπεσε στο χωριό, διασκορπίζοντας πολλές οικογένειες στη γύρω περιοχή, στην απογράφη του 1817 στη Βωβούσα ζούσαν 270 οικογένειες. Αρκετές οικογένειες όμως είχαν εγκαταλείψει ήδη τη Βωβούσα πριν από το 1770 ιδρύοντας αποικίες στα Άνω Πορόια, τη Τζουμαγιά, τη Νιγρίτα, την Αλιστράτη (όλα χωριά των Σερρών), τη Δράμα, την Ξάνθη, τη Κομοτηνή και ισχυρή αποικία στην Πέστερα της Ανατολικής Ρωμυλίας. Πολύ πιο παλιά θεωρείται η παροικία των Βωβουσαίων στο Βελεστίνο του Νομού Μαγνησίας. Μία από τις οικογένειες που κατοικούσαν εκεί είναι η οικογένεια Ρίζου που φέρεται να είναι η οικογένεια του Ρήγα Φεραίου. Σήμερα μόνιμοι κάτοικοι της Βωβούσας είναι περίπου 85 οικογένειες. Οι άνδρες ασχολούνται κυρίως με την υλοτομία και το εμπόριο ξυλείας, ενώ υπάρχουν και λίγες οικογένειες που ασχολούνται με την κτηνοτροφία σε αντίθεση με το παρελθόν που ήταν περισσότερες. Τα τελευταία χρόνια αρκετές οικογένειες στρέφουν τις δραστηριότητες τους στον τουριστικό τομέα ο οποίος αναπτύσσεται ραγδαία. Οι κάτοικοι, ειδικά οι μεγαλύτεροι σε ηλικία, εξακολουθούν να μιλούν τα βλάχικα (αρμάνικα), τα οποία κατά τους μελετητές είναι λατινογενή με πολλές προσμίξεις άλλων στοιχείων. Βασικές ασχολίες είναι η κτηνοτροφία και η υλοτομία

8. Ενδυμασία

Η ενδυμασία των Βωβουσαίων έχει ως βάση το μαλλί έτσι ώστε να μπορούν να ανταπεξέρχονται στις δύσκολες κλιματολογικές συνθήκες των βουνών.

Η φορεσιά των ανδρών αποτελείται από τα παρακάτω.

1) Άσπρη πουκαμίσια που φθάνει μέχρι το γόνατο και έχει πιέτες από τη μέση ως το τελείωμα.

2) Βελούδινο γιλέκο κεντημένο με γαϊτάνι.

3) Τσιπούνι μαύρο.

5) Φαρδύ μαύρο ζωνάρι «Μπρούνου».

6) Μαύρες μάλλινες κάλτες ενώ στις κνήμες και τους μηρούς μάλλινες κνημίδες «τσιοάριτσι», και καλτσοδέτες με φούντα.

7) Τσαρούχια.

8) Στο κεφάλι φορούσαν τον κούκο.

Οι γυναίκες καθημερινά φορούσαν μάλλινα φορέματα μακριά μέχρι τον αστράγαλο τα οποία ύφαιναν μόνες τους. Το επίσημο φόρεμα ήταν από βελούδο ή κατιφέ, η λεγόμενη στόφες. Αναλυτικά αποτελείται από:

1) Φόρεμα βελούδο ή κατιφέ που έφερναν οι κυρατζήδες από τα ταξίδια τους στα Βαλκάνια ή την Κωνσταντινούπολη.

2) Ποδιά άσπρη μεταξωτή.

3) Γιλέκο κεντημένο, το τσικέτο.

4) Τα γιουρντάνια.

5) Ζώνη υφασμάτινη και στα νεότερα χρόνια το ασημοζώνναρο ή συρματερή ζώνη.

6) Μαύρα παπούτσια, και τέλος στο κεφάλι μαύρο μαντήλι που στις άκρες έχει περίτεχνα λουλούδια.

9. Η μουσική της Βωβούσας

Η Βωβούσα αν θεωρείται ένα από τα χωριά του Ζαγορίου, το ηχόχρωμα της μουσικής του πλησιάζει αν όχι μοιάζει με αυτό της περιοχής του Μετσόβου. Οι λόγοι που οδηγούν σε αυτή τη ομοιότητα είναι αφενός η κοντινή απόσταση της Βωβούσας από το Μέτσοβο αφετέρου όλη η οικονομική δραστηριότητα της περιοχής λάμβανε και λαμβάνει χώρα στο επίνειο της που είναι το Μέτσοβο.

10. Μουσικά όργανα - Οργανοπαίχτες

Βασικό μουσικό σχήμα της περιοχής είναι η κομπανία αποτελούμενη από κλαρίνο βιολί, λαούτο και ντέφι. Οι οργανοπαίχτες που καλύπτουν τις χορευτικές περιστάσεις της κοινότητας δεν είναι ντόπιοι. Οι μουσικοί προέρχονται από το Μαλακάσι όπως Θανάσης Μπάος και Γιάννης Ντόκος, από το Μέτσοβο Στέργιος Μάσιος ή από το Βοτονόσι ο Μπίτας. Αναφορές γίνονται και για κάποιον της οικογένειας Χαλκιά, από την Κόνιτσα. Τα τελευταία χρόνια τις χορευτικές περιστάσεις της Βωβούσας καλύπτει ο Ηλίας Πλαστήρας.

11. Χοροί της Βωβούσας

Στα τρία, στα δύο, τσάμικος, συγκαθιστός με γυρίσματα και γυρίσματα δίσημα και τρίσημα είναι οι χοροί που χορεύονται στη Βωβούσα. Σίρμπα χορός της 4^{ης} μέρας του πανυγηριού (ημέρα που χορεύουν μόνο γυναίκες) μόνο σ' αυτόν τον χορό επιτρέπεται να χορέψουν άνδρες και τελειώνει το πανυγήρι.

1) **Ασημένια αλυσίδα - Πουλιά πετούμενα - Σέλφω.** Μια σουίτα τριών χορών πολύ αγαπητή στους Βωβουσαίους η οποία ξεκινά με 8σημη οργανική μελωδία, γυρνάει σε 2σημη χορεύοντας συρτό στα δύο και 4σημη οργανική και πάλι μελωδία, αποδίδοντας τη με τρία βήματα πάντα σε κυκλική διάταξη. Χορεύεται σε δύο ομόκεντρους κύκλους με λαβή από τις παλάμες και λυγισμένους τους αγκώνες, όπου χαρακτηριστικό είναι ότι οι γυναίκες είναι στον εξωτερικό κύκλο και οι άνδρες στον εσωτερικό.

Πουλιά άιντε εσείς πουλιά αχ πουλιά πετούμενα
Που πάτε στον αέρα, αυτού που πάτε, που πάτε κι έρχεστε
Αϊντε αυτού που πάτε κι έρχεστε και πίσω που γυρνάτε
Μην είδαταν πουλιά μ' το Θόδωρο

2) Συγκαθιστός και γυρίσματα 2σημα και τρίσημα.

Α) **Το πράσινο μαντήλι:** οργανική μελωδία γνωστή σε όλη την περιοχή και πολύ αγαπητή. Χορεύεται από άνδρες και γυναίκες σε ένα ομόκεντρο κύκλο χωρίς λαβή ο ένας δίπλα στον άλλο.

Το πράσινο μαντήλι που δένεις στα μαλλιά
Να μη το ξαναδέσεις τρελαίνεις τα παιδιά
Αν είσαι κι αν δεν είσαι του δήμαρχου παιδί
Εγώ θα σε φιλήσω κι ας πάω φυλακή

Β) Μαρία λέν' την Παναγιά: δίσσημη μελωδία που αποδίδεται με τρία βήματα όπως και όλα τα γυρίσματα του συγκαθιστού.

Μαρία λέν' Μαρία την Παναγιά
Μαρία λέν' κι εσέ κι εσένα μωρ' Μαρία μου
Μαρία λέν' κι εσέ κι εσένα κακομοίρα μου
Πω πω πω ποια ήταν αυτή με το γαρύφαλλο στ' αυτί
Μαρία δεν Μαρία δεν στολίζεσαι
Ωρ' δε βάζεις τα καλά καλά σου μώρ' Μαρία μου
Μώρ' δεν βάζεις τα καλά καλά σου κακομοίρα μου
Πω πω πω ποιά πέρασε και δεν μας καλημέρισε

Γ) Θάλασσα πλατιά σε ρυθμό τρίσημο:

Θάλασσα πλατιά μαγκούφα ξενιτιά
Θάλασσα βαρύ το κύμα σ' αγαπώ δεν είναι κρίμα
Θάλασσα πλατιά μαγκούφα ξενιτιά
Θάλασσα βαρεί τον άμμο σ' αγαπώ μα τι να κάνω

Δ) Ντάου λάι φιάτε

Βλαχόφωνο τραγούδι σε ρυθμό $\frac{3}{4}$
Ντάου λάι φιάτε ντάου λάι μουσιάτε
Μα σι ισιήρα γκάλια μάρε
Αιντε μα σι ισιήρα γκάλια μάρε
Ντέ σ' αφλάρα λάιλο γιώργη γκάλε

Ε) Ήταν δυό μαρμάδες:

Ήταν δυο μαρμάρες ήταν δυο μαρμάρες
Ήταν δυο μαρμάρες δεν κάνανε παιδιά
Στο γιατρό πηγαίναν στο γιατρό πηγαίναν
Να πάρουν φάρμακα να κάνουνε παιδιά

ΣΤ) Αγγελικό κορμί

Που πας μωρέ που πας αγγελικό κορμί
Που πας αγγελικό κορμί που πας με τον αγέρα
Βαριά καμαρωμένα
Παώ μωρέ παώ για αθάνατο νερό
Παώ για αθάνατο νερό κι αθάνατο ποτάμι

Ζ) Στου παπά τα παραθύρια:

Στου παπά τα παραθύρια κάθονται δυο μαύρα φρύδια
Να 'χα εγώ τα μαύρα φρύδια κι ο παπάς τα παραθύρια
Στου παπά τα μπαλκονάκια κάθονται δυο μαύρα μάτια
Να 'χα εγώ τα μαύρα μάτια κι ο παπάς τα μπαλκονάκια

Η) Γκαϊτσης: Οργανική μελωδία σε ρυθμό 4/4 και τελευταία στη σειρά αυτή των γυρισμάτων-χορών που ακολουθούν το συγκαθιστό χορό στη Βωβούσα.

3) Τσάμικος (3/4). Ανδρικός χορός κατ' εξοχήν, τα νεότερα χρόνια όμως το χορεύουν και γυναίκες ακολουθώντας το βασικό κινητικό μοτίβο των ανδρών με πιο ήπιες κινήσεις. Ο πρωτοχορευτής έχει το πρώτο λόγο, κάνοντας φιγούρες ανάλογα με τη δεξιοτεχνία του, ενώ οι υπόλοιποι ακολουθούν. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του κινητικού μέρους είναι, ότι το ισχυρό του ρυθμού αποδίδεται με το αριστερό πόδι σε αντίθεση με άλλες περιοχές που αποδίδεται με το δεξί. Μελωδίες που συναντά κανείς στη Βωβούσα είναι: Μας πήρε η μέρα κι αυγή, Ένας λεβέντης χόρευε, Γυναίκες που χορεύετε.

Γυναίκες που γεια σας παιδιά
Γυναίκες που χορεύεται
Γυναίκες που χορεύεται άντε τους άντρες που τους έχετε
Τους έχουμε γεια σας παιδιά
Άντε τους έχουμε στα πρόβατα
Τους έχουμε στα πρόβατα
Άντε κι απάνω στα λακκώματα

4)Σίρμπα: οργανική μελωδία Ρουμάνικης προέλευσης σε ρυθμό τετράσημο με γρήγορη ρυθμική αγωγή, που αποδίδεται με τα βήματα του χασαποσέρβικου. Την τέταρτη μέρα του πανηγυριού χορεύουν μόνο οι γυναίκες. Η Σίρμπα είναι ο τελευταίος χορός του γλεντιού στον οποίο μπορούν να χορέψουν και άνδρες. Είναι και ο μόνος χορός που οι γυναίκες χορεύουν στον εσωτερικό κύκλο και οι άνδρες στον εξωτερικό.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Αναστάσιος Πλίτσης

Γεννημένος στη Σαμαρίνα Γρεβενών από γονείς βλάχους, κάτοικος Αθηνών από το 1985 έως και σήμερα. Απόφοιτος του Πανεπιστημίου Αθηνών, Τμήματος Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (ΤΕΦΑΑ) το 1989 με ειδικότητα στους Ελληνικούς Παραδοσιακούς Χορούς με βαθμό άριστα (εκπόνηση πτυχιακής εργασίας με τίτλο « Οι Χοροί της Κύπρου»).

Από το 1987 είναι βασικό μέλος της χορευτικής ομάδας του Λυκείου των Ελληνίδων, με συμμετοχή σε όλες της εμφανίσεις της, τόσο στο εσωτερικό (Ηρώδειο, Μέγαρο Μουσικής κ. α) όσο και στο εξωτερικό εκπροσωπώντας τη χώρα.

Το 1988 ξεκινά τη διδασκαλία Ελληνικών Χορών σε τοπικούς συλλόγους, και το 1992 στο Λύκειο των Ελληνίδων έως και σήμερα έχοντας την ευθύνη για την οργάνωση χορευτικών εκδηλώσεων και συμμετοχών σε Φεστιβάλ.

Λόγω καταγωγής έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με τους χορούς των βλάχων της Πίνδου (καταγραφή, έρευνα & μελέτη), διδάσκοντας τους στα τμήματα όπου είναι υπεύθυνος στη Χ.Ο του Λυκείου των Ελληνίδων και σε σεμινάρια (π.χ. 3^ο Πανελλήνιο Σεμινάριο Βλάχικων Παραδοσιακών Χορών, Σέρρες 2001, 12^ο Σεμινάριο Παραδοσιακού Χορού Σκοτίνα 2003).

Από το 2003 είναι διορισμένος ως καθηγητής Φυσικής Αγωγής στη Δ/θμια Εκπ/ση, ενώ παράλληλα είναι βοηθός του καλλιτεχνικού διευθυντή του Λυκείου των Ελληνίδων Λευτέρη Δρανδάκη.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΛΙΤΣΗΣ
ΕΠΤΑΠΥΡΓΙΟΥ 4 - 6
Ν. ΙΩΝΙΑ Τ.Κ 14231
ΤΗΛ.210 - 2773933
ΑΘΗΝΑ

Γ) ΠΟΝΤΙΑΚΟΙ ΧΟΡΟΙ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΠΡΟΧΩΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (ΚΑΡΣ)

Νίκος Μανουσαρίδης

1. Πόντος

Τόπος παραδεισένιος με γάργαρα νερά, με λογής - λογής γλυκύτατους καρπούς, φύση πανέμορφη. Κάστρα ηρωικά, εκκλησίες και μοναστήρια πνευματικοί φάροι σε χαλεπούς καιρούς. Την αφετηρία της ιστορίας του ποντιακού Ελληνισμού θα τη βρει κανείς στο μύθο του Φρίξου και της Έλλης. Η Έλλη θα πέσει στη θάλασσα και έτσι δημιουργείτε ο Ελλήσποντος. Ο Φρίξος φτάνει στην Κολχίδα. Οι μύθοι θα συνεχίσουν να έχουν ως κέντρο αναφοράς τον Πόντο. Ο Ιάσωνας, εκεί ψάχνει με τους Αργοναύτες του το χρυσόμαλλο δέρας. Στα βράχια του Καυκάσου καρφώνεται ο Προμηθέας Δεσμώτης, γιατί έκλεψε τη φωτιά από τους ουρανοί και τη χάρισε στους ανθρώπους.

Τον 8^ο αι. π.Χ. Μιλήσιοι ιδρύουν τη Σινώπη, Σινωπείς την Κερασούντα, τα Κοτύωρα και την Τραπεζούντα. Αργότερα δημιουργούν μια σειρά από Ελληνικές πόλεις όπως η Οινόη, η Τρίπολη, η Ηράκλεια, η Μπάφρα, τα Σούρμενα, η Αμισός. Οι Τραπεζούντιοι το 401π.Χ. φιλοξενούν τους Μύριους του Ξενοφόντα σαν αδέρφια. Ο Μέγας Αλέξανδρος περνώντας από τον Πόντο θαυμάζει τις ποντιάδες Αμαζόνες για το κάλλος και την τόλμη τους.

Το 301π.Χ. ιδρύεται το βασίλειο των Μιθριδατών με πρωτεύουσα την Τραπεζούντα.

Το 1204 με αφορμή την κατάληψη της Πόλης από τους Φράγκους, ιδρύεται η αυτοκρατορία των Κομνηνών με πρωτεύουσα πάλι την Τραπεζούντα.

Το 1461, οχτώ χρόνια μετά την άλωση της Πόλης, καταλύεται η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας. Στη λαίλαπα της Τουρκικής σκλαβιάς ο Πόντος αντέχει παρά τις απερίγραπτες σφαγές. Τα ξακουστά μοναστήρια της Παναγίας Σουμελά, του Βαζελώνα, του Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα και πλήθος άλλων εκκλησιών κρατούν ζωντανή την πίστη.

Το 1682 ιδρύεται το περιώνυμο φροντιστήριο της Τραπεζούντας, φάρος φωτεινός μέχρι το 1923. Πλήθος άλλων σχολείων όπως η Ψωμιάδειος σχολή των Κοτυώρων, το ημιγυμνάσιο Σουρμένων, το φροντιστήριο της Αργυρούπολης, κρατούν ζωντανά τα ιδανικά των Ποντίων.

Η Ρωμανία κι αν επέρασεν ανθεί και φέρει κι άλλο. Στο διάβα των αιώνων και κάτω από τις αφόρητες πιέσεις της Οθωμανικής αυτοκρατορίας πολλοί χριστιανοί αλλαξοπίστησαν. Οι λεγόμενοι κλωστοί ή Τενεσούρ ζούσαν στις περιοχές της Αργυρούπολης, της Κρώμνης, του Σταυρίν της Τόνγιας και της Σάντας. Άλλοι πάλι πληθυσμοί ιδιαίτερα του Δ. Πόντου κρατάνε την πίστη τους και αλλάζουν τη γλώσσα. Αν άκουγαν κάποιον να μιλάει τα Ρωμείκα του έκοβαν τη γλώσσα.

Το 1914, με την έναρξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου αρχίζουν τα μεγάλα δεινά των Ελλήνων του Πόντου. Το άνθος του ποντιακού Ελληνισμού σύρεται στα «αμελέ ταπουρού», τα γνωστά ως τάγματα εργασίας ή σωστότερα τάγματα μελλοθανάτων. Μαζικοί εκτοπισμοί με ατελείωτες πορείες στο πουθενά, οδηγούν στην εξαθλίωση και τον αφανισμό. Εκατοντάδες χιλιάδες τα αθώα θύματα της βαρβαρότητας. Κάτω από αυτές τις συνθήκες δημιουργείται το ποντιακό αντάρτικο. Ο Διγενής Ακρίτας

ξαναζωντανεύει στα βουνά του Δυτικού Πόντου, της Μπάφρας και της Σάντας. Στην άλλη πλευρά πάλι, πέρα και από τον Ανατολικό Πόντο, εκεί στα μέρη του Καυκάσου στο Καρς, ζούσαν περίπου 70000 ψυχές σκορπισμένες σε 80 κοινότητες.

Από το 1829 - 30 μετοικίζουν πληθυσμοί, από τις περιοχές της Αργυρούπολης, της Τραπεζούντας και της Σεβάστειας, προς τον Καύκασο από διάφορες αιτίες. Η κατάρρευση των μεταλλείων της Αργυρούπολης, ο πόλεμος της Κριμαίας (1853-1856), καθώς και ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος του (1878-1881) αποτελούν τις κυριότερες αιτίες μετοίκισης.

Το 1917 με την οπισθοχώρηση, λόγω της Οκτωβριανής επανάστασης, των Ρωσικών στρατευμάτων που είχαν φτάσει έξω από την Τρίπολη του Πόντου στη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, έφυγαν, ακολουθώντας τους Ρώσους, άλλοι 7000 με 8000 Πόντιοι και εγκαταστάθηκαν προσωρινά στο Κάρς. Η προέλαση των Τούρκων προκάλεσε νέα αναταραχή στους Χριστιανικούς πληθυσμούς του Καυκάσου. Άλλοι υπέστησαν για μια ακόμη φορά την Τουρκική κατοχή και άλλοι κατέφυγαν στο Β. Καύκασο και τα Ρωσικά παράλια της Μαύρης Θάλασσας.

Το 1917 οι τρεις μεγαλύτερες Εθνότητες του Αντικαυκάσου, (Γεωργιανοί, Αρμένιοι, Αζερμπατζιανοί), προσπαθούν να οργανωθούν στρατιωτικά για να αντιμετωπίσουν τον Τουρκικό κίνδυνο, δίχως όμως αποτέλεσμα. Οι Έλληνες διασκορπισμένοι σε Αρμένικους και Γεωργιανούς πληθυσμούς οργανώνονται σε μικρές ένοπλες ομάδες για την περιφρούρηση των περιουσιών τους και την προστασία τους. Η ιστορία όμως αλλιώς τα είχε γραμμένα.

Από το 1919 έως το 1921 εγκαταλείπεται η περιοχή από τους Ελληνικούς πληθυσμούς. Το λιμάνι του Βατούμ είναι ο τελευταίος σταθμός του ξεριζωμού. Πάνω από 30000 Καρσλίδες Πόντιοι έρχονται στην Ελλάδα και εγκαθίστανται ως επί το πλείστον στη Μακεδονία.

Βαρύς ο φόρος αίματος του Ποντιακού Ελληνισμού. 353000 τα θύματα των θηριωδιών των Τούρκων. Χιλιάδες παιδιά ορφανά. Χιλιάδες ανθρώπινα μαρτύρια. Ακόμη και αυτοί που έμειναν στη Ρωσία κυνηγήθηκαν και εξοντώθηκαν στις στέπες του Καζακστάν με τα πογκρόμ του Στάλιν το 1929.

Με την ανταλλαγή, 400000 Πόντιοι αφήνουν τις αιώνιες πατρογονικές εστίες τους και έρχονται να στεριώσουν στη Μητέρα Πατρίδα.

Η αναγνώριση της Ποντιακής Γενοκτονίας από το Τουρκικό κράτος και τον πολιτισμένο σύγχρονο κόσμο θα καθαγιάσει τις μαρτυρικές ψυχές που έμειναν εκεί.

2. Ποντιακή Φορεσιά

2.1. Αντρική φορεσιά (τα ζίπκας), περιλαμβάνει:

1. Τη ζίπκα (σαλβάρι).
2. Το καμίσ' (πουκάμισο).
3. Το γιλέκο.
4. Το ζωνάρι (ταραπουλούζ).
5. Το πασλούκ (κεφαλόδεσμος).
6. Το σιλαχλούκ (δερμάτινο ζωνάρι).
7. Τα μέστε (περικνημίδες).
8. Τα τσάπουλας (δερμάτινα παπούτσια).
9. Γουρουνοτσάρουχα.
10. Καπνοσάκουλο.

11. Την κάμα (μαχαίρι).

12. Φυσεκλίκια.

Επίσης περιλαμβάνει διάφορα κοσμήματα όπως εγκόλπιο, ώρα, φυλαχτά.

2.2. Γυναικεία φορεσιά (τα ζουπούνας), περιλαμβάνει:

1. Την τάπλα ή τεπελίκ (κόσμημα κεφαλιού).

2. Το λετσέκ (λεπτό μεγάλο μαντήλι).

3. Το σπαρέλ (στηθόδεσμος).

4. Το γιλέκο κεντημένο.

5. Το κοντογούν (γιλέκο).

6. Το λαχόρ-ταραπουλούζ (ζωνάρι).

7. Το σαλβάρ (βράκα).

8. Η ζουπούνα (μακρύ ολόσωμο φόρεμα).

9. Η φοτά (μακριά ποδιά).

10. Τα ναλία (είδος τσόκαρου).

11. Τα κουντούρας (δερμάτινα παπούτσια).

Επίσης περιλαμβάνει διάφορα κοσμήματα.

3. Δογάντζα - Ντογαντζί - Πρόχωμα

Απέχει 35Km Β.Δ. της Θεσσαλονίκης και ανήκει στο Ν. Θεσσαλονίκης. Βρίσκεται πάνω στην παλιά Εθνική οδό Θεσσαλονίκης - Ευζώνων. Έχει 1200 κατοίκους, στην πλειονότητά τους Ποντιακής καταγωγής και περίπου 10 οικογένειες είναι Βλάχοι καταγόμενοι από το Μεγάλο Λιβάδι του Πάικου. Το χωριό εντάχθηκε λόγω του νόμου του Καποδίστρια στο Δήμο Κουφαλίων.

Με το όνομα Ντογαντζί απαντάται σε φορολογικά τεφτέρια, στα μέσα του 15ου αι. Σύμφωνα με την καταγραφή του 1691, αλλά και τα τεφτέρια φορολογίας των πρώτων δεκαετιών του 18ου αι., ανάμεσα στα χωριά των Γιουρούκων οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, αναφέρεται και το Ντογαντζί ή Ντογάντζα, το σημερινό χωριό Πρόχωμα.

Τότε ήταν εγκατεστημένοι στο χωριό 13 στρατιώτες με τις οικογένειές τους. Εκπαίδευαν ένα είδος γερακιού (τογάν) για στρατιωτικούς σκοπούς. Γι' αυτό το λόγο και το χωριό λεγόταν Τογαντζί. Οι Βλάχοι, πριν ακόμη από τα τέλη του 19^{ου} αι., πλήρωναν ενοικιοστάσιο στον τοπικό Μπέη και κατέβαζαν τα πρόβατά τους στην περιοχή Τογαντζί για να ξεχειμωνιάσουν. Είχαν φτιάξει τις καλύβες τους στην τοποθεσία Γαϊνάχ (πηγή), κάτω στο βάλτο, κοντά στον Αξιό ποταμό. Το 1935 με 1936 εγκαταστάθηκαν οριστικά πάνω στο χωριό πέντε με έξι οικογένειες Βλάχων. Στα χρόνια που ακολούθησαν ενσωματώθηκαν, όσον αφορά το χορό, στην ποντιακή κουλτούρα και στους γάμους τους έπαιζαν και παίζουν ποντιακές ορχήστρες. Το 1919 εγκαταστάθηκαν προσωρινά κοντά στο Τόγαντζι, πρόσφυγες από τη Στενήμαχο της Β. Θράκης, οι οποίοι τελικά εγκαταστάθηκαν στη σημερινή Στενήμαχο Ημαθίας. Το 1913 - 1914 σποραδικά ήρθαν στην Ελλάδα και ειδικότερα στο χώρο της Μακεδονίας πολλοί Πόντιοι, οι οποίοι κατατάχθηκαν στον Ελληνικό στρατό και πολέμησαν δίπλα στα συμμαχικά στρατεύματα στη διάρκεια του Α΄ παγκοσμίου πολέμου αλλά και στο Μικρασιατικό πόλεμο. Έτσι κάποιοι από αυτούς ζώντας στη Θεσσαλονίκη γνώρισαν το χωριό Τόγαντζι και ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στο χωριό στα σπίτια που είχαν εγκαταλείψει οι Τουρκικές οικογένειες. Από το 1919 έως το 1924 έρχονται και άλλοι Πόντιοι πρόσφυγες και εγκαθίστανται στο

Τόγαντζι. Πρώτα εγκαθίστανται Πόντιοι από την περιοχή των Κοτυώρων (Ορντού = στρατόπεδο), τα χωριά Σεμέν, Ίνταλα, Τσάμπασιν, Καραπανάτ. Στη συνέχεια έρχονται Πόντιοι από τα χωριά του Καρς, Βεζίνκιοϊ, Σουμπατάν και Πάσκιοϊ, από την περιοχή της Τσάλκας της Γεωργίας οι Σανταλήδες και από το Ατάπαζαρ της Νικομήδειας. Από το 1990, λόγω της διάλυσης της ΕΣΣΔ, έχουν έρθει περίπου 20 οικογένειες και έχουν εγκατασταθεί στο Πρόχωμα μόνιμα (σε ιδιόκτητα οικόπεδα που τους παραχώρησε η πρώην κοινότητα Προχώματος), Πόντιοι από την περιοχή της Τυφλίδας και της Τσάλκας της Γεωργίας.

Το χωριό έχει πανηγύρι στις 14 του Σεπτεμβρίου της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού. Σήμερα, από τα παλιά έθιμα του χωριού, έχουν μείνει ελάχιστα. Ο σύγχρονος τρόπος ζωής έχει επιφέρει αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας της τοπικής κοινωνίας. Η χαρά (γάμος), αποτελεί έναν τόπο όπου ακόμα μπορείς να δεις ψήγματα από τον λαϊκό πολιτισμό που μεταφέρουν οι κάτοικοι του χωριού. Η Ποντιακή διάλεκτος ακόμα αντέχει στο χρόνο αλλά ως τότε;.

4. Η χαρά στο Πρόχωμα

Η χαρά ήταν και είναι η κορυφαία στιγμή κάθε οικογένειας στο Πρόχωμα. Αποτελεί μια διαδικασία που ενώνει ακόμη και τώρα όλο το χωριό. Παλιότερα οι προετοιμασίες ξεκινούσε από τη Δευτέρα ώστε να είναι όλα έτοιμα και εντάξει τη μέρα της χαράς. Η ημερομηνία της χαράς οριζόταν κατά το λογόπαρμαν. Στο λογόπαρμαν πήγαινε ο νέγαμος με τους γονείς του και τους πολύ στενούς συγγενείς στο σπίτι της νεγάμσας και μετά τα διάφορα δώρα που έδιναν, όριζαν την ημερομηνία της χαράς. Εκείνα τα χρόνια ο λόγος ήταν λόγος.

Την Παρασκευή, της τελευταίας εβδομάδας πριν τη χαρά, οι γονείς του νέγαμου μαζί με τους στενούς συγγενείς τους και τους πιο ηλικιωμένους (μειζετέρ'), πήγαιναν επίσκεψη στα πεθερικά και έδιναν τα δώρα. Αυτή την επίσκεψη την έλεγαν «ογλάνγκιορμέ». Αντίστοιχη επίσκεψη γινόταν από τη μεριά της νεγάμσας και λεγόταν «κιαλίμγκιορμί». Το λάλεμαν (κάλεσμα) γινόταν από έναν μπεκιάρ (ανύπαντρο), ο οποίος γυρνούσε όλα τα σπίτια του χωριού. Σε κάθε σπίτι κερνούσε ένα ποτηράκι ρακί και έλεγε: ο Στάθιον καλεί' σας ση χαράν'τ. Αυτός που είχε την ευθύνη της χαράς ήταν ο πατέρας της οικογένειας, γι' αυτό και κατά το κάλεσμα αναφερόταν το όνομά του. Συνήθως το κάλεσμα γινόταν την Πέμπτη.

Την Παρασκευή η νεγάμσα πήγαινε στη νουνά της και έκανε μπάνιο. Κοιμόταν εκεί και το Σάββατο επέστρεφε σπίτι της για να γίνει το γλέντι της νεγάμσας. Όλοι οι συγγενείς και φίλοι παρευρίσκονταν στη χαρά και στα τραπέζια κάθονταν από τους χωριανούς, μόνο οι γυναίκες. Για τη χαρά υπήρχε πάντα ένας υπεύθυνος που αναλάμβανε την υποχρέωση, έχοντας βοηθούς, να πάνε όλα καλά στη σατσού. Όλοι οι καλεσμένοι έπρεπε να μείνουν ευχαριστημένοι από τη σατσού. Τον ρόλο αυτό καθώς και των βοηθών, τον είχαν συγγενικά πρόσωπα. Κάποια στιγμή άρχιζε και το χάρισμα. Ένας χωριανός που είχε δυνατή φωνή και πηγαίο χιούμορ καλούσε τους συμμετέχοντες να χαρίσουν. «Χαρίστεν - χαρίστεν, ελάτεν - ελάτεν κι' οπίσ' μη πάτεν», ή «φέρτεν - φέρτεν και τ' οπίσ' πα μ' έρτε». Ο τελάλης έκανε σκωπτικά σχόλια γι' αυτούς που χάριζαν και έτσι έδινε ένα ευχάριστο τόνο σ' όλη αυτή τη διαδικασία. Όλοι δεχόντουσαν με χαμόγελα τους σκωπτικούς χαρακτηρισμούς του τελάλη προς το πρόσωπό τους. Τα χαριστικά ήταν συνήθως είδη, χρειαζόμενα για το νέο σπιτικό που στηνόταν. Αργότερα

άρχισαν να δίνουν χρήματα. Το γλέντι συνεχιζόταν μετά το χάρισμα και κρατούσε ανάλογα με το πόσο γλεντζεδικό ήταν το σόι της νεγάμσας.

Το Σάββατο γινόταν ξεχωριστό γλέντι στο σπίτι του νέγαμου. Ξεκινούσε το «οψίκ» του νέγαμου από νωρίς κρατώντας έναν στολισμένο κόκορα και δώρα και πήγαιναν με τα όργανα (τσαλγούγια), χορεύοντας, στον κουμπάρο. Ο κουμπάρος πλήρωνε τον κόκορα που συνήθως τον κρατούσε ο αδερφός του νέγαμου ή άλλο συγγενικό πρόσωπο και μετά στρωνόντουσαν για φαγοπότι και χορό. Μετά από κάποια ώρα χορεύοντας το Τας επέστρεφαν στο σπίτι του νέγαμου όλοι μαζί και κάθονταν στα τραπέζια που είχαν ετοιμάσει. Ο κουμπάρος και οι δικοί του είχαν ξεχωριστό τραπέζι. Κουμπάρος γινόταν κάποιο από τα παιδιά του δεξάμενου (νουνού) του νέγαμου, συνήθως γιός. Ξεκινώντας το γλέντι στο σπίτι του νέγαμου, χόρευαν οι αδελφές του αν είχε, μαζί με άλλα κορίτσια ελεύθερα, το νυφικό και μετά το πήγαιναν στο σπίτι της νεγάμσας. Εκεί χόρευαν πάλι το νυφικό και έπαιρναν φιλοδώρημα.

Την Κυριακή γινόταν το λουτρό του νέγαμου και το ξύρισμα από τους φίλους του και τον κουμπάρο. Παλιότερα το λουτρό και το ξύρισμα γινόταν στο σπίτι του κουμπάρου. Τραγουδώντας διάφορα δίστιχα ξύριζαν τον νέγαμον και μετά τον έντυναν. Τα χωρατά στη διάρκεια αυτής της διαδικασίας έδιναν και έπαιρναν. Μετά το ντύσιμο του νέγαμου, το οψίκ ξεκινούσε μαζί με τα όργανα χορεύοντας και πίνοντας για να πάνε να πάρουν τον κουμπάρο.

Ακολούθως όλοι μαζί χορεύοντας πήγαιναν για το νυφέπαρμαν. Έξω από το σπίτι της νεγάμσας τα όργανα και το Τας σταματούν. Η ατμόσφαιρα στο σπίτι της νεγάμσας είναι βαριά. Χαρά για την παντρεία αλλά και λύπη. Από νωρίς έχει ξεκινήσει το ντύσιμό της από τις φίλες της. Ο κεμετζετσήσ σύρ' τα τοξαρέας και τραγωδεί λυπητερά, «φορέστ' ατεν, σκεπάστ' ατεν κ' επάρτ' ατεν κι ας πάμε». Η μάνα της νύφης προσφέρει στον νέγαμον το «γαμπροφούστουρον» (ομελέτα) και του λέει: γαμπρέ φούστουρον τρωσ;. Στον κουμπάρο προσφέρει ένα ψητό κοτόπουλο, ο κουμπάρος δίνει ένα φιλοδώρημα και το μοιράζεται με τους φίλους του. Ήρθε η ώρα ο κουμπάρος να βγάλει τη νύφε από το σπιτικό της. Λείπει όμως το ένα παπούτσι της νύφης. Το έχει κρύψει ο αδερφός της νύφης. Ο κουμπάρος ψάχνει το παπούτσι για να γλιτώσει το χασλούχ αλλά μάταια. Δίνει το σαπάς στον αδελφό της νύφης για να εμφανίσει το παπούτσι. Ήρθε η ώρα η νύφε να αποχωριστεί το σπίτι της. Ο κεμετζετσήσ τραγουδάει: «σήμερον μαύρος ουρανός σήμερον μαύρη μέρα σήμερον αποχωρίουνταν μάνα και θεγατέρα». Μάναν και κύρ' τς δίνουνε τις τελευταίες ευχές και παραινέσεις στην θυγατέρα τους. Η νύφη φτάνει στην εξώπορτα του πατρικού της. Ο κεμετζετσήσ κλαινείζ' την κεμεντζέ. Η συγκίνηση φτάνει στο κατακόρυφο. Κλαίει η μάνα από χαρά και από λύπη. Η μάνα του νέγαμου τοποθετεί στο κεφάλι της νύφης μια πίτα ή τσουρέκι και το κομματιάζει και το μοιράζει στις φίλες της. Το κλαρίνο αρχίζει να παίζει το μαρς μέχρι η νύφη να διαβεί την αυλή του σπιτιού της. Μετά αρχίζει η Τεκ-γαϊτέ. Μπροστά η νύφε με τη συνοδεία της. Πίσω ακολουθεί ο γαμπρόν με τον κουμπάρο. Οι συγγενείς και οι φίλες της νύφης χορεύουνε το Τας μπροστά της και πίνουνε ρακί. Δεν είναι διατεθειμένοι να παραδώσουν έτσι εύκολα τη νύφη στο γαμπρό. Πολλές φορές κάθονται κάτω και σταματούν τη γαμήλια πομπή. Βγάζουν την ψυχή του κουμπάρου. Πρέπει να τους φέρει ρακί γιατί αυτό που είχαν τελειώσει. Άλλες πάλι φορές χάνουν το δρόμο για την εκκλησία. Το Μυστήριο του γάμου μπορεί να περιμένει. Τα όργανα μέχρι να φτάσουν στην εκκλησία είναι δικά τους. Τα σαπάσια δίνουν και παίρνουν. Στο δρόμο τα χάταλα βάζουν σκοινί από τη μια μεριά μέχρι την άλλη και σταματούν πάλι τη γαμήλια πομπή αναγκάζοντας τον

κουμπάρο να βγάλει τα κάστανα από τη φωτιά. Τα χάταλα ήξεραν ότι ο κουμπάρος θα σεβαστεί το έθιμο και μ' αυτό τον τρόπο έβγαζαν ένα χαρτζιλίκι. Κάποτε φτάνουν στην εκκλησία και τα όργανα σταματούν. Ήρθε η ώρα του μυστηρίου. Τα χάταλα (μικρά παιδιά) παραμονεύουν να δούνε από πια πόρτα του αυλόγυρου της εκκλησίας θα εισέλθει η γαμήλια πομπή. Έτσι δένουν την άλλη πόρτα με το τελ (σύρμα) ή με σκοινί και περιμένουν να τελειώσει το μυστήριο. Όταν τελειώσει το Μυστήριο, οι φίλοι του κουμπάρου τον σηκώνουν στους ώμους τους και φωνάζουν άξιος - άξιος και μετά «τάξον - τάξον», του ζητάνε να τους τάξει συνήθως ένα τραπέζι. Κάποιος έχει μαζί του μια καρφίτσα και όταν το τάξιμο δεν ικανοποιεί την παρέα τότε τον τσιμπάει με την καρφίτσα στον πισινό του. Τότε ο κουμπάρος αναγκάζεται να τάξει περισσότερα για να γλυτώσει το μαρτύριο. Βγαίνοντας από την εκκλησία, η γαμήλια πομπή βρίσκει την πόρτα κλειδωμένη από τα χάταλα και τότε ο γαμπρός δίνει το σχετικό φιλοδώρημα ύστερα από παζάρια. Ήρθε πάλι η ώρα του κλαρίνου και του Τας. Η γαμήλια πομπή ξεκινά ενωμένη πλέον για τα πεθερικά της νύφης. Όταν το οψίκ έφτανε στο σπίτι του γαμπρού, τότε η πεθερά που τους περίμενε έξω από την πόρτα καλωσόριζε τη νύφη λέγοντάς την να είναι προκομέντσα και νοικοκυρέσα. Ύστερα της έδινε να φάει ένα γλυκό του κουταλιού και στο κατωθύρι του σπιτιού έβαζε ένα πιάτο για να το σπάσει η νύφη με το πόδι προτού μπει στο σπίτι.

Τώρα στη σατσού ήταν και τα δύο σόι και στα τραπέζια κάθονταν μόνο άντρες. Οι γυναίκες κάθονταν σε καρέκλες γύρω-γύρω από το χοροστάσι και συμμετείχαν στο γλέντι χορεύοντας.

Αφού ξεκινούσε το γλέντι, ύστερα από κάποια ώρα «χάριζαν» με την ίδια διαδικασία όπως στης νύφης. Χάριζαν στο γαμπρό συνήθως χρήματα. Χάριζαν και ένα μικρό ποσό και στον κουμπάρο, που όμως τον βοηθούσε στην κάλυψη των εξόδων της χαράς. Μετά από κάθε αναγγελία του ποσού που χάριζε ο κάθε καλεσμένος, ο τελάλης έλεγε σαν επωδό τα εξής λόγια: «ούτς και σα παιδιάν'ατ», δηλαδή τρεις φορές και στα παιδιά του. Μεταγενέστερα έλεγαν και τα εξής λόγια: «ο Θεόν να αξιών'ετον και σα παιδιάν'ατ». Αφού τελείωνε το χάρισμα, ξεκινούσαν τα όργανα τους χορούς και τα τραγούδια. Ύστερα μετά τα μεσάνυχτα χορεύανε το Θυμεχτόν. Τα ξημερώματα, χορεύοντας το κοτσαγγέλ ή το τας, γυρνούσαν στα κοτέτσια των συγγενών και άρπαζαν τις κότες. Ύστερα κατά το μεσημέρι της Δευτέρας αφού τις έβραζαν και τις έτρωγαν πήγαιναν και αυτοί για ύπνο. Έτσι τελείωνε η χαρά στο Τόγαντζι.

5. Οργανοπαίκτες στο Πρόχωμα

Σήμερα δυστυχώς δεν υπάρχουν στο χωριό παραδοσιακοί οργανοπαίκτες. Οι ανάγκες για τους αρραβώνες, τους γάμους, τα βαφτίσια, το πανηγύρι, τους χορούς και τα γλέντια καλύπτονται είτε από ορχήστρες διπλανών χωριών είτε από το Ν. Κιλκίς είτε από τη Θεσσαλονίκη. Σίγουρα πάντως οι ορχήστρες που καλούνται στις διάφορες περιστάσεις εκτός από τον κεμετζέ πρέπει να έχουν και κλαρίνο. Δίχως Ποντιακό κλαρίνο δεν γίνεται Χαρά στο Πρόχωμα. Οι Πόντιοι που ήρθαν από την ευρύτερη περιοχή του Καυκάσου γνώρισαν το κλαρίνο μέσα από τις στρατιωτικές μπάντες του Ρωσικού στρατού. Άλλωστε πολλοί από αυτούς υπηρέτησαν στο Ρωσικό στρατό. Ήταν επομένως φυσικό επακόλουθο να εντάξουν και τη χρήση του στη δική τους Ποντιακή μουσική κουλτούρα, δίπλα στον κεμετζέ, το τουλούμι και το ζουρνά. Σε λιγότερο βαθμό το ίδιο ισχύει με τη χρήση του ακορντεόν. Τις πρώτες δεκαετίες στο χωριό υπήρχαν αρκετοί παραδοσιακοί οργανοπαίκτες που κάλυπταν τις ανάγκες των διαφόρων

περιστάσεων. Αργότερα εμφανίζονται και άλλες ξακουστές ορχήστρες στους γάμους από το Ν. Κιλκίς, όπως η ορχήστρα του Παπαδόπουλου του Κώστα, του Γιωργούλη που ήταν γιός του Κώστα, του Μητσάκη και του Ιακωβίδη (Μίτκας).

6. Τοπικοί Οργανοπαίκτες

Κλαρίνο:

1. Κουρμουτίδης Κυριάκος.
2. Κουρμουτίδης Κώστας.
3. Κουρμουτίδης Χαράλαμπος.
4. Σουμελίδης Βασίλης.
5. Μουρατίδης Παναγιώτης.

Κεμεντζέ:

1. Ναθαναηλίδης Ελευθέριος (έπαιζε και αγγείο).
2. Βασιλειάδης Χαρίτος.
3. Στεφανίδης Κώστας.
4. Ναθαναηλίδης Γεώργιος.

Νταούλι:

1. Γρηγοριάδης Κώστας.
2. Τσερανίδης Απόστολος.
3. Αναστασιάδης Αθανάσιος.
4. Βασιλειάδης Θεόδωρος.

Ακορντεόν:

1. Συντριδής Ηλίας.
2. Παπίδης Ιωάννης.

7. Τοπικά Πανηγύρια

1.Π. Αγιονέρι (Πόντιοι Καυκάσιοι) Ν. Κιλκίς	20/7
2.Ν. Αγιονέρι (Καπαδόκες-Μιστί) Ν. Κιλκίς	26/7
3.Καστανάς (Πόντιοι) Ν. Θεσσαλονίκης	Αγίου Γεωργίου
4.Ακροπόταμος (Πόντιοι)Ν. Θεσσαλονίκης	15/8
5.Βαθύλακος (Σμυρνιοί)Ν. Θεσσαλονίκης	20/7
6.Γέφυρα (Β. Θράκη)Ν. Θεσσαλονίκης	Του Θωμά

8. Χοροί

1) Ομάλ - Σιγανός - Μονόν Ομάλ. Ο χορός είναι αργός και πάει δύο δεξιά και έναν αριστερά όπως έλεγαν οι παλαιοί. Πλήθος μελωδιών συνοδεύουν το χορό.

2) Διπάτ ή Διπλόν Ομάλ. Χορευόταν στην ευρύτερη περιοχή της Τραπεζούντας. Στο Πρόχωμα χορεύεται με μια μικρή παραλλαγή στο τρίτο τεσσάρι. Πλήθος μελωδιών συνοδεύουν το χορό.

3)Τικ Διπλόν ή σο γόνατον. Τίκια στην ποντιακή διάλεκτο σημαίνει όρθια, ίσια. Στο Πρόχωμα, συνήθως οι παλαιότεροι, χόρευαν το χορό χρησιμοποιώντας τριάρια. Πλήθος μελωδιών συνοδεύουν το χορό.

4) Τρομαχτόν - Λαγγευτόν - Μοσκόφ. Η ονομασία του χορού έχει σχέση με τον τρόπο που χορεύεται από τους χορευτές. Στο Πρόχωμα οι οργανοπαίκτες ,πάντα, γύριζαν το τικ

διπλόν σε τρομαχτόν. Άλλοι χόρευαν τρομαχτά και άλλοι λαγγευτά (πηδηχτά). Στη δεκαετία του 70 με 80 ήρθε και ο χορός του Μοσκώφ στο χωριό μας και χορευόταν και χορεύεται από τους νέους του χωριού. Πρόκειται για μια παραλλαγή του τρομαχτού χορού. Δε συνοδεύεται από τραγούδι.

5) Σερενίτσα ή Σερανίτσα. Χορός της περιοχής Σερίανα του Πόντου. Χορευόταν και χορεύεται από τους κατοίκους του χωριού. Δεν συνοδεύεται από τραγούδι.

6) Τρυγόνα. Η ονομασία του χορού προέρχεται από το τραγούδι τρυγόνα. Το τραγούδι, αναφέρεται σε μια γυναίκα που ήταν αναγκασμένη να κάνει και τις αντρικές δουλειές μιας και είχε άντρα «απετσάρευτο» δηλαδή ακαμάτη. Χορευόταν στο Πρόχωμα από τους πρόσφυγες πρώτης γενεάς.

7) Τσαϊνικίας - Εμπροπίς' - «Λάχανα». Χορευόταν σε διάφορες περιοχές του Πόντου με μικρές παραλλαγές και με διαφορετικές ονομασίες. Στο Πρόχωμα έχει τις παραπάνω ονομασίες και συνήθως συνοδεύεται από τη μελωδία «Λάχανα».

8) Σαρίγουζ (Ξανθιά κοπέλα). Αγροτικός χορός που συμβολίζει τη σπορά και το θέρισμα του σταχίου. Στη διάρκεια του χορού, παλιότερα, ο κύκλος έκλεινε. Δεν συνοδεύεται από τραγούδι.

9) Σαρίγουζ τη μαντίλι. Χορεύεται σε διάφορες περιοχές του Πόντου, με διαφορετικά ονόματα. Στο Πρόχωμα χορευόταν μόνο προς τα δεξιά και το πιάσιμο στα χέρια είναι από τις παλάμες. Ο πρώτος ή η πρώτη που έσερνε το χορό κρατούσε μαντίλι. Δεν συνοδεύεται από τραγούδι.

10. Θυμίαμαν - Θύμεμαν - Θύμισμα - Θυμεχτόν. Είναι χορός του γάμου. Χορευόταν «σουμά σα ξημερώματα και σα πετεινολάλε». Μετά τη στέψη ξεκινούσε το γλέντι στο σπίτι του γαμπρού. Αρχιζε η σατσού. Συγγενείς και φίλοι και από τα δύο σόι καθώς και όλο το χωριό ήταν καλεσμένοι στη Χαρά. Κατά τα μεσάνυχτα εποίναν και το Θυμίαμα. Συμμετείχαν επτά πρωτοστέφανα ζευγάρια, (μαζί με τον νέγαμον και την νεγάμσαν), και το τεκ. Τα ζευγάρια ήταν συγγενικά με τους νεόνυμφους. Το τεκ μπορεί να ήταν ο κουμπάρος ή άλλο συγγενικό πρόσωπο. Κάθε ζευγάρι κρατούσε από μία άσπρη λαμπάδα αναμμένη. Πρωύτερα ο παππάζ του χωριού που συμμετείχε στη χαρά «εδέβαζεν και εθυμιάζεν τα λαμπάδας». Ο τελετουργικός αυτός χορός κρατούσε επτά στροφές και συνήθως μετά την τρίτη στροφή έμπαιναν στο χορό και άλλα πρωτοστέφανα ζευγάρια. Τα δίστιχα που «ετραγώδνεν ο τραγωδάνον», είχαν συμβουλευτικό- παραινετικό χαρακτήρα για τη νύφη, αλλά και επαινετικό. Τα ζευγάρια επαναλάμβαναν τα δίστιχα τη (τραγωδάνονος). Πολλές φορές σταματούσε ο χορός γιατί ο κλαριτζής εποίνεν το «γαρσιλάεμαν». Πήγαινε και γονάτιζε μπροστά στον άντρα του ζευγαριού και έπαιζε ένα ταξίμι , προσδοκώντας να πάρει το σαπάς (κέρασμα).

9. Χοροί του Καρς στο Πρόχωμα

1) Κότσαρι. Στην ερώτηση τι σημαίνει κότσαρι, οι κάτοικοι του χωριού δεν μπορούν να απαντήσουν. Αέτσ' έλεγαν' α αέτσ' λέμ' από. Έτσι το έλεγαν έτσι το λέμε. Οι Καρσλίδες έχοντας στον περίγυρό τους και άλλες εθνότητες, λογικό και φυσικό είναι, να έδιναν και να έπαιρναν στοιχεία πολιτισμού, ενσωματώνοντας τα στην ήδη υπάρχουσα ποντιακή κουλτούρα τους. Δεν συνοδεύεται από τραγούδι.

2) Τρία τη κότσαρι. Παραλλαγή του χορού κότσαρι. Κατά τη διαδικασία του χορού γίνονται τρεις κινήσεις προς τα αριστερά, γι' αυτό το λόγο λένε το χορό τρία τη κότσαρι. Στο Πρόχωμα ο χορός πηγαίνει προς τα δεξιά ενώ σε άλλα χωριά χορεύεται προς τα αριστερά. Δε συνοδεύεται από τραγούδι.

3) Τούρι. Για την ονομασία του χορού ισχύουν τα παραπάνω του χορού κότσαρι. Οι παλιοί έλεγαν χαρακτηριστικά ότι «έκλεψάμ' ατά» ασήν Αρμενάντς. Δεν συνοδεύεται από τραγούδι.

4) Λετσίνα. Η ονομασία του χορού προέρχεται από τη λέξη «Λετσίν». Πρόκειται για ένα είδος αρπακτικού πτηνού. Στο Καρς χορευόταν στα χωριά της Γκιόλας. Για τους κατοίκους του χωριού μας, στο Πρόχωμα, ήταν και είναι ο πιο ζωηρός και γρήγορος χορός. Δεν συνοδεύεται από τραγούδι.

5) Τάιγαϊτε(α) - Τας -Τη Κερτσίας - Τάμασα - «Τη Σιαμίλ». Στο Πρόχωμα είναι από τους πιο αγαπητούς χορούς. Χορεύεται σ' όλες τις περιστάσεις και ιδιαίτερα στη γαμήλια πομπή πριν και μετά την εκκλησία. Ο χορός Τάιγαϊτα (Τεκ-γαϊτέ) χορεύεται ελεύθερα στο χώρο. Η ονομασία Τας ίσως έχει να κάνει με τη Ρωσική επιρροή στην περιοχή. Επίσης μπορεί να ακούσεις σε μια παραγγελία, «παίζον το Αρμένκο το Τας» δηλαδή το Αρμένικο το Τας. Όταν λένε τη Κερτσίας εννοούν της Γεωργίας. Ο Σιαμίλ πάλι, ήταν ένας κορυφαίος καλλιτέχνης της εποχής του και σφράγισε με μια μελωδία του τον συγκεκριμένο χορό.

Δεν συνοδεύεται από τραγούδι. Επιπλέον, χορεύονταν και οι χοροί κοτσαγγέλ, βάλς και καζάσκα, Κοτς και Πατούλα.

10. Τραγούδια

«Θυμίαμα»

Θυμή Θυμή θυμίζουμε τον νέγαμον την νεγάμσαν
Σουμά σα ξημερώματα και σα πετεινολάλε
Σήμεραν μαύρος ουρανός, σήμεραν μαύρη μέρα,
Σήμερ' αποχωρίζονταν μάνα και θεγατέρα
Σήμεραν το ηλιοκόρασον δύο καρδόπα έχει
Τ' έναν αφήνει ση κυρού τ' και τ' άλλο παίρ και πάει
Οσήμερον το κόρτσοπον δύο πορτόπα έχει
Τ' έναν ανοίγει κι ασπαλεί και τ' άλλο ανοί' και μπαίνει
Σήμεραν άσπρος ουρανός, σήμεραν άσπρη μέρα,
Σήμεραν στεφανώνεται αητέν 'τς την περιστέρα
Νυφέ τίμα τον πεθερό 'σ α' σον κύρης καλίων,
Νυφέ τίμα την πεθερά 'σ α' σην μάνα 'σ καλίων,
Νυφέ τίμα τ' αντράδερφα 'σ α' σ' άδερφά 'σ καλίων,
Νυφέ τίμα τον άντρα σου α' σ' ούλτς κι άλλον καλίων,
Να ζεί η νύφε και ο γαμπρόν κουμπάρον και κουμπάρα,
να ζούνε κι όλοι καλεσμέν οσήμερον π'εχάραν.

«Σεράντα Μήλα» (μονόν ομάλ)

Σεράντα μήλα κόκκινα σ'έναν μαντίλ'δεμένα,
Σεράντα σέβντας κι αν εφτάς κ'ευρίκς αμόν εμένα.
Σεράντα μήλα κόκκινα ση σειράν τιζεμένα,
Τ' άλλα άσπρα τ'άλλα κόκκινα πουλί μ' τ' άλλα ζωγραφισμένα.

Ρεφραίν

Για έλα έλα πουλί μ' με τ'έμέν έλα γιάβρι μ'
Και ν'ατό το ματοτέρεμα σ' πούλι μ'
Θα συρ'και παρ' τ'αχούλι μ'.

«Λεμόνα» (διπλόν ομάλ)

Σιτ'επένα ομάλια-ομάλια, είδα ορμάνια και λιβάδια,
είδα ορμάνια και λιβάδια και σήν άκραν τρέχ πηγάδι
και ση πηγαδί την άκραν έστεκεν δέντρον και μέγαν
έστεκεν δέντρον και μέγαν τα νεράντζια φορτωμένον.
Έπλωσα να παίρω έναν εχολιάστεν η Λεμόνα

Ντο χολιάσκεσαι λεμόνα, πάσκ' ετσάκωσα κλαδόπον
Ντο χολιάσκεσαι λεμόνα, γιαμ' εμάρανα φυλλόπον
Κι αν ετσάκωσα κλαδόπον να τσακούται το σερόπο μ'
Κι αν εμάρενα φυλλόπο μ' να μαραίνεται το ψοπο μ'.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Μανουσαρίδης Νικόλαος

Γεννήθηκε στο Πρόχωμα (Δογάντσα) της Θεσσαλονίκης. Έζησε τα παιδικά και εφηβικά του χρόνια στο χωριό του. Αποφοίτησε το 1987 από το ΤΕΦΑΑ του ΑΠΘ. Διδάσκει στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση από το 1989. Βίωσε τους Ποντιακούς χορούς και τα τραγούδια στις Χαρές (Γάμους) και τα Πανηγύρια του χωριού του. Είναι ένα από τα ιδρυτικά μέλη του Συλλόγου «ΟΔΥΣΣΕΑΣ» Προχώματος, ενός Συλλόγου που προσπαθεί από το 1984 έως τώρα να διατηρήσει τα ήθη και έθιμα του χωριού.

Από το 1989 διδάσκει Παραδοσιακούς χορούς. Υπήρξε μέλος και Δάσκαλος της Χορευτικής Ομάδας των Φοιτητικών Εστιών Θεσσαλονίκης, του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Αμπελοκήπων Θεσσαλονίκης, του Σωματείου «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» των Εργατικών Κατοικιών Ευκαρπίας Θεσσαλονίκης, του Συλλόγου Τριγωνιωτών Ν. Έβρου Θεσσαλονίκης, του Πολιτιστικού Συλλόγου «ΜΑΚΕΔΝΟΙ» Ν. Κοζάνης, του Συλλόγου «ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ» Κοζάνης, και της Ευξείνου Λέσχης Αλμωπίας.

Σήμερα διδάσκει τον Παραδοσιακό χορό στους Συλλόγους, Αγίου Αθανασίου και Πενταλόφου Θεσσαλονίκης, στη Θρακική Εστία Θεσσαλονίκης, στο Λαογραφικό Όμιλο Κοζάνης « Φίλοι της Παράδοσης» και στο Σύλλογο του Προχώματος « ΟΔΥΣΣΕΑΣ». Έχει διδάξει Παραδοσιακούς χορούς στο Σύλλογο Ελλήνων Ουγγαρίας στη Βουδαπέστη. Κάθε χρόνο συμμετέχει με τους Πολιτιστικούς Συλλόγους σε Φεστιβάλ στο εξωτερικό.

Μανουσαρίδης Νικόλαος

Καθηγητής Φυσικής Αγωγής - Δάσκαλος Ελληνικού χορού

Πρόχωμα Θεσσαλονίκης Τ. Κ. 57011

Τηλ: 2310711467, κιν. 6974926483.

Δ) ΧΟΡΟΙ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΓΟΥΜΕΝΙΣΣΑ ΚΑΙ ΤΟ Ν. ΚΙΛΚΙΣ (ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ)

Ορέστης Στοϊωάννου

1. Γεωγραφία - Ιστορία

Η Γουμένισσα είναι κωμόπολη του Ν. Κιλκίς πρωτεύουσα της επαρχίας Παιονίας και του ομώνυμου Δήμου με έδρα την ίδια την κωμόπολη.

Βρίσκεται ΒΔ της Θεσσαλονίκης από την οποία απέχει 75 χμ. μέσω της Εθνικής Οδού Θεσσαλονίκης - Ευζώνων και 65χμ. μέσω της Οδού Θεσσαλονίκης - Πέλλας. Από την Πέλλα, την πρωτεύουσα του αρχαίου μακεδονικού βασιλείου, την πατρίδα του Φιλίππου και του Μεγάλου Αλεξάνδρου, απέχει περίπου 20χμ.

Κατά την παράδοση δημιουργήθηκε τα πρώτα χρόνια της τουρκοκρατίας και το όνομά της το οφείλει σε ηγούμενο Ι. Μονής που υπήρχε στην περιοχή και έπεσε θύμα ληστών και κακοποιών. Η Γουμένισσα στη συνέχεια εξελίχθηκε σε θρησκευτικό, διοικητικό, κοινωνικό και εμπορικό κέντρο της περιοχής. Είχε σημαντική οικονομική ανάπτυξη χάρις σε δύο καλλιέργειες και ασχολίες των κατοίκων, τη σηροτροφία και την αμπελουργία. Αν και έδρα μεταξουργείων στην προβιομηχανική περίοδο σήμερα τα μεγάλα μεταξουργεία στην είσοδό της παραμένουν κλειστά και εγκαταλειμμένα. Το κρασί όμως συνεχίζεται να παράγεται σε έναν από τους ομορφότερους αμπελότοπους της Ελλάδας με τον ονομαστό τοπικό οίνο, που συγκαταλέγεται στα ανωτέρας ποιότητας και ονομασίας προελεύσεως. Σήμερα βρίσκεται σε οικονομική κάμψη αλλά παραμένει θρησκευτικό και διοικητικό κέντρο της περιοχής και έδρα Ι. Μητροπόλεως και όλων των Δημοσίων υπηρεσιών.

Η επαρχία της Γουμένισσας ονομάζεται Παιονία και η ιστορία της αρχίζει από τα μυθικά χρόνια και είναι πολύ ενδιαφέρουσα. Οι Παίονες, αρχαίος λαός, κυριάρχησαν κάποτε στο βορειοελλαδικό χώρο, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο λειτουργώντας ως αμυντικό τείχος του Ελληνισμού. Υποτάχθηκαν στο Βασίλειο των Μακεδόνων στα χρόνια του Φιλίππου του Β' και αποτέλεσαν τμήμα του εκστρατευτικού σώματος του Μ. Αλεξάνδρου προς την ανατολή. Σημαντικές αρχαίες πόλεις της Παιονίας ήταν ο Ευρωπός, η Αταλάντη, η Γορτυνία και η Ειδομένη, στην κοιλάδα του Αξιού. Σήμερα συμπεριλαμβάνονται στα όρια της σύγχρονης Παιονίας στα Βορειοδυτικά σύνορα της χώρας μας.

Η Γουμένισσα με εμφανή τα αρχιτεκτονικά σημάδια της ορεινής Μακεδονίας είναι κτισμένη σε κατάφυτη κοιλάδα στους πρόποδες του όρους Πάικου δίπλα σε τόπους όμορφους αλλά κρυφούς, με το τοπίο τριγύρω μοναδικό, άφθονα νερά και παρθένα ομορφιά και με τους ήχους των χάλκινων πνευστών της Γουμένισσας να ντύνουν μουσικά το τοπίο όπως τους ταιριάζει.

Μαζί με τα χωριά Γρίβα, Καστανερή, Ομαλό, Πεντάλοφο, Κάρπη, Στάθη και Πολύπετρο πλαισιώνουν την μουσικοχορευτική παράδοση της Περιοχής η οποία είναι ζωντανή ακόμη και στις μέρες μας.

2. Όργανα και Οργανοπαίκτες

Τα όργανα που αποτελούν σήμερα τις κομπανίες που αποδίδουν τις μελωδίες και τα τραγούδια της Γουμένισσας και της ευρύτερης περιοχής, είναι το κλαρίνο ως πρώτο

όργανο με μουσική συνοδεία τα χάλκινα (τρομπέτα συνήθως περισσότερες από μία, τρομπόνι), ακορντεόν ή αρμόνιο και τα κρουστά (νταούλι ή γκραν κάσσα). Τα τελευταία χρόνια ανάλογα την περίπτωση βλέπουμε την συμμετοχή σοπράνου και σαξόφωνου.

Τα παραπάνω όργανα αντικατέστησαν με τον καιρό τους ζουρνάδες και την γκάιντα. Στα μέσα του περασμένου αιώνα δημιουργήθηκε η πρώτη κομπανία η οποία όμως δεν ακούστηκε πολύ, γιατί δεν έγινε αποδεκτή από την τοπική κοινωνία. Αργότερα στα μέσα της δεκαετίας του 1960 δημιουργήθηκαν τέσσερις νέες κομπανίες, οι οποίες σιγά σιγά καθιερώθηκαν και αργότερα πολλαπλασιάστηκαν.

Δεν θα μπορούσαμε να μην αναφερθούμε στους ζακουστούς λαϊκούς οργανοπαίχτες της Γουμένισσας, που αποτελούν μια ολόκληρη συνοικία της: τον Άγιο Γεώργιο, τη γειτονιά των μουσικών όπως λέγεται. Από τους παλαιότερους κατοίκους μαζί με τους ντόπιους, συνθέτουν μια ξεχωριστή εικόνα και φτιάχνουν την δική τους ιστορία.

Εκεί θα βρούμε ίσως τους περισσότερους μουσικούς από οποιοδήποτε άλλο μέρος της Ελλάδας. Με πάνω από είκοσι παραδοσιακές κομπανίες των πέντε και έξι ατόμων και με περισσότερους από διακόσιους οργανοπαίχτες, καλύπτουν με το ρεπερτόριο τους, το μεγαλύτερο μέρος της Ελληνικής επικράτειας.

Η συμμετοχή τους στα πολιτιστικά δρώμενα της τοπικής κοινωνίας, έχει συμβάλει στη διατήρηση της πλούσιας μουσικοχορευτικής παράδοσης της περιοχής, προσδίδοντας ένα ξεχωριστό χρώμα.

Η φήμη τους έχει ξεπεράσει προ πολλού τα όρια της χώρας μας, με συμμετοχές ως λαϊκοί οργανοπαίχτες σε διεθνείς διαγωνισμούς παραδοσιακών χορευτικών συγκροτημάτων και παραδοσιακών ορχηστρών.

3. Τραγούδια

Ιδιαιτερότητα της περιοχής είναι η ύπαρξη τοπικού γλωσσικού ιδιώματος που εξακολουθεί να χρησιμοποιείται και σήμερα, περισσότερο βέβαια από τους γειτονότερους και λιγότερο από τους νεότερους. Εκεί βρίσκεται και η εξήγηση στο ερώτημα: «γιατί έχουμε μόνο μελωδίες και όχι τραγούδια;».

Αν όχι όλες, οι περισσότερες μελωδίες της περιοχής συνοδεύονται από τραγούδια που οι στίχοι αποδίδονται στην τοπική διάλεκτο, τα οποία πλέον δεν ακούγονται, αφήνοντας την μουσική απλά οργανική. Έγιναν προσπάθειες να αποδοθούν κάποια από τα τραγούδια στα Ελληνικά, αλλά είχε σαν αποτέλεσμα να χάνεται το ουσιαστικό νόημα των μελωδιών και των χορών.

Ένας από τους λόγους που πλέον κάποιες μελωδίες δεν ακούγονται και χοροί έχουν ξεχαστεί είναι γιατί, η τελετουργικότητά τους είναι άμεσα δεμένη με τον στίχο τους.

4. Γιορτές - Έθιμας - Πανηγύρια

- **1η Φεβρουαρίου του Αγ. Τρύφωνα:** (Κουρμπάνι) έθιμο αφιερωμένο στον Άγιο Τρύφωνα προστάτη των Αμπελουργών (Γουμένισσα).
- **Καθαρά Δευτέρα:** Προσφορά παραδοσιακής φασολάδας, σαρακοστιανά εδέσματα και κρασί Γουμενισσιώτικο με τα χάλκινα να διασκεδάζουν ντόπιους και επισκέπτες μέχρι τη δύση του ηλίου (Γουμένισσα).

- **Μεγάλη Παρασκευή:** Περιφορά των επιταφίων με την συνοδεία των χάλκινων και το μοναδικό έθιμο πανελλαδικά το σήκωμα των τριών επιταφίων στην κεντρική πλατεία της Γουμένισσας.
- **2 Μαΐου του Αγ.Αθανασίου** (Γρίβα).
- **1 δεκαπενθήμερο Μαΐου Δρόμοι του κρασιού:** Ανοιχτές πόρτες των οινοποιείων της Γουμένισσας για τους επισκέπτες.
- **21 & 26 Ιουνίου του Πρ.Ηλία & Αγ. Παρασκευής** (Καστανερή).
- **28 & 29 Ιουνίου Πέτρου και Παύλου** (Πεντάλοφο & Στάθη).
- **15 Αυγούστου της Παναγίας** 7ήμερο πολιτιστικών εκδηλώσεων (2^η ή 3^η μέρα, συναυλία με πάνω από τριάντα χάλκινα στην κεντρική πλατεία) (Γουμένισσα).
- **7 - 8 Σεπτεμβρίου Γέννηση της Θεοτόκου** (Ομαλό).
- **3η Κυριακή Οκτωβρίου γιορτή Κάστανου** (Γρίβα).
- **21-23 Δεκεμβρίου φωτιές στα χωριά Ομαλό, Πεντάλοφο.**

5. Λίγα λόγια για τους Χορούς

- 1) **Συρτός:** Χορεύεται σε κάθε περίπτωση με διάφορες μελωδίες σε ρυθμό 7/8
- 2) **Πουσιστρίμτσκου ή πουσέρνιτσα:** Αντικριστός χορός του γάμου. Το χόρευαν κατά κόρον οι γυναίκες, την ημέρα του γάμου μετά το ξύρισμα του γαμπρού αλλά και όταν έντυναν την νύφη, σε ρυθμό 4/8.
- 3) **Ντάϊ λίρι - Ντάϊ φράνκι:** Καρσιλαμάς, χορεύεται ελεύθερα, τον συναντάμε όμως και σε κύκλο, με το κινητικό μοτίβο που έχουμε στον χορό τσουράπια (ρυθμός 9/8).
- 4) **Σίβο κό(ι)ντσε:** Αντικριστός χορός του κύκλου των χορών του γάμου, τον χόρευαν μόνο γυναίκες πριν φύγει ο γαμπρός από το σπίτι, σε ρυθμό 7/8.
- 5) **Λισάβω:** ρυθμός 7/8 με το ομότιτλο τραγούδι χορεύεται από γυναίκες, πολύ αγαπητός στην ευρύτερη περιοχή της Γουμένισσας και ίσως ο πιο χαρακτηριστικός χορός, που προσδίδει το χορευτικό ύφος της περιοχής.
- 6) **Μπέλα Λιμπίω:** μελωδία τραγουδιού που αναφέρεται στην άσπρη Ολυμπία, όμορφη κοπέλα από την Γρίβα χωριό της Γουμένισσας ,ξακουστή σ' όλη την περιοχή. Το κινητικό μοτίβο του χορού είναι μια παραλλαγή του Σίρι - Σίρι σε ρυθμό 2/4.
- 7) **Κλα(ι)νιάτσκα ή Προσκυνητός :**χορός του γάμου. Χορεύεται από τις φίλες της νύφης (τις πουσιστρίμες) και τις συγγένισσες της νύφης. Αργώ το πρώτο μέρος με ελεύθερου τύπου μελωδία, με 3 επικλήσεις οι οποίες τελειώνουν με δυνατό επιφώνημα συνήθως ίηηηη και γρήγορο στο δεύτερο μέρος, με κινητικό μοτίβο του τύπου στα τρία. το οποίο εναλλάσσεται με αυτό της Λιμπίως σε ρυθμό 7/8.
- 8) **Σόφκα:** Χορός από το χωριό Γρίβα της Γουμένισσας. Το όνομα του χορού προέρχεται από το παλιό ομώνυμο τραγούδι. Χορεύεται κατά κόρον από γυναίκες, σε ρυθμό 7/8. Χορός ξεχασμένος ο οποίος τα τελευταία χρόνια χορεύεται ξανά και είναι πολύ αγαπητός.
- 9) **Μάσω ή Μασ(ι)ντα:** Ανδρικός βαρύς χορός. Η Γκάντα της περιοχής Γουμένισσας σε ρυθμό 4/4. Αργώ κινητικό μοτίβο του τύπου στα τρία στο πρώτο μέρος και γρήγορο στο δεύτερο, με τον πρωτοσύρτη στο τέλος να αυτοσχεδιάζει με στροφές και καθίσματα στο χώρο.

10) Γκέϊκο ή Γκέκινο: Ανδρικός χορός, από τις γνωστότερες χορευτικές μελωδίες της Γουμένισσας αλλά και της ευρύτερης περιοχής. Το πρώτο μέρος της μελωδίας σε αργό ρυθμό 11/8 με κινητικό μοτίβο συγγενικό αυτού του μουλάιβο της περιοχής Αλμωπίας και στο δεύτερο μέρος γρήγορο σε ρυθμό 7/8 αλλά με κινητικό μοτίβο του τύπου γρήγορης γκάντας με τον πρωτοχορευτή να αυτοσχεδιάζει στον χώρο με καθίσματα και στροφές με το δικό του προσωπικό στιλ, στο ύφος της τοπικής χορευτικής παράδοσης. Σήμερα όλο και πιο λίγο χορεύεται προφανώς λόγω της απουσίας καλών χορευτών.

11) Καρά-ϊσούφ ή Καράϊσε ή που Καράϊσε: Χορός Στάρτσκο. Χορός πολύ αγαπητός διαδεδομένος σ' όλη την περιοχή της Γουμένισσας, με πολλές μουσικές και κινητικές παραλλαγές που αφορούν το προσωπικό στιλ και τονισμό των βημάτων. Ρυθμικό και κινητικό μοτίβο συγγενικό μ' αυτό της Μάρενας σε ρυθμό 11/8.

Το υλικό της μουσικοχορευτικής παρουσίασης είναι βασισμένο σε μαρτυρίες παλαιών χορευτών και μουσικών, απλών ανθρώπων της τρίτης ηλικίας, με καταγραφές των χορών, των τραγουδιών και των μελωδιών της περιοχής.

ΣΥΝΤΟΜΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Γεννήθηκα και ζω στη Πόλη των Γιαννιτσών του Νομού Πέλλας.

-Αποφοίτησα από το 1^ο Γενικό Λύκειο Γιαννιτσών το 1978.

-Είμαι υπάλληλος του Δήμου Γιαννιτσών. Από το 1993 έως 1998 υπεύθυνος Πολιτιστικών εκδηλώσεων του Δήμου με συμμετοχές στο ειδικό πρόγραμμα υποστήριξης πρωτοβουλιών νέων της Γενικής Γραμματείας νέας Γενιάς και υπεύθυνος αποστολών ανταλλαγής νέων, χωρών ευρωπαϊκής ένωσης.

-Η αγάπη μου για την λαϊκή μας παράδοση και τον πολιτισμό υπήρξε ισχυρό κίνητρο για την ενασχόλησή μου με τον παραδοσιακό χορό και τη μουσική.

-Από το 1974 ως σήμερα ενεργό μέλος του Εκπολιτιστικού Συλλόγου Γιαννιτσών «Η ΠΕΛΛΑ» ως χορευτής και χοροδιδάσκαλος των χορευτικών τμημάτων του.

-Από το 1998 χοροδιδάσκαλος στον Πολιτιστικό σύλλογο Πενταπλατάνου Γιαννιτσών «ΤΟ ΠΗΛΩΡΥΓΙ» & Πολιτιστικό σύλλογο Δαμιανού Γιαννιτσών «Ο ΔΙΟΓΕΝΗΣ».

-Από το 1987 ιδρυτικό μέλος της ορχήστρας παραδοσιακής μουσικής «ΟΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΙ» στα Γιαννιτσά παίζοντας κρουστά .

Ασχολήθηκα κυρίως με την έρευνα και την καταγραφή της περιοχής που ζω, της νοτιοανατολική πλευρά του όρους Πάικου, καταγράφοντας τους χορούς τα τραγούδια τα έθιμα κ.λ.π.

Επώνυμο : Στοϊωάννου

Όνομα : Ορέστης

Δ/νση : Πάροδος Νίκης - 58100 Γιαννιτσά

Τηλ. : 2382350837-6977712571

Φαξ : 2382329034

Email : orestiss@giannitsa.gr

Ε) ΧΟΡΟΙ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΛΕΥΚΑΔΑ

Εισήγηση - Διδασκαλία: Γιάννης Γαντζίας.

1. Πρόλογος

Ο λαϊκός βιωματικός χορός έτσι όπως καταγράφεται στην ελληνική παράδοση σαν κοινωνική και ατομική έκφραση είναι πολυσύνθετος. Ιστορικές, οικονομικές, πολιτικές, πολιτιστικές και κοινωνικές συνθήκες επηρεάζουν την διαμόρφωση αλλά και την εξέλιξη του. Είναι σημαντικό για να κατανοήσουμε καλύτερα τις ιδιαιτερότητες και την μορφολογική έκφραση των χορών μιας περιοχής πέρα από τα βήματα και τον ρυθμό να γνωρίζουμε και τις συνθήκες που τον διαμόρφωσαν.

2.1 Ιστορικά - Κοινωνικά - Κοινωνικά Πολιτιστικά Στοιχεία

Η Λευκάδα είναι νησί του Ιονίου πελάγους και ανήκει στο νησιωτικό σύμπλεγμα των Επτανήσων. Βρίσκεται ανάμεσα στην Κέρκυρα και την Κεφαλονιά. Βρίσκεται πολύ κοντά στις ακτές της δυτικής ηπειρωτικής Ελλάδας. Μια πολύ στενή λωρίδα θάλασσας τη χωρίζει από την Ακαρνανία και μια πλωτή κινητή γέφυρα, μήκους 50 μέτρων, τη συνδέει μαζί της.

Η Λευκάδα, με έκταση 302,5 τετραγωνικά χιλιόμετρα είναι το τέταρτο σε μέγεθος νησί των Επτανήσων και έχει πληθυσμό 23.000 κατοίκους. Μαζί με τα νησάκια, Μεγανήσι, Κάλαμο, Καστό, Σκορπιό, Σκορπίδι, Μαδουρή, Σπάρτη, Θηλειά, Κυθρό κι άλλα μικρότερα γύρω από αυτά, συναποτελεί διοικητικά τον Νομό της Λευκάδας, πού έχει ως πρωτεύουσα την ομώνυμη πόλη και χωρίζεται σε 6 Δήμους (Λευκάδας, Ελλομένου, Απολλωνίων, Καρυάς, Σφακιωτών και Μεγανησίου) και 2 κοινότητες (Καλάμου και Καστού).

«Λευκάς πέτρα» ή «Λευκάς άκρα» ονομάστηκε αρχικά το νοτιότερο άκρο του νησιού, ο σημερινός Λευκάτας. Ύστερα Λευκάς ονομάστηκε η πόλη Νήρικος, που είχαν ιδρύσει οι Κορίνθιοι προς το τέλος του 7ου αιώνα, και τέλος όλο το νησί. *Μετονόμασαν Λευκάδα επώνυμον δοκώ μοι του Λευκάτα*, γράφει ο Στράβων στα Γεωγραφικά του.

Από τη λ. Λευκάς σχηματίστηκε το επίθετο Λευκάτης και δωρικά Λευκάτας, που σήμαινε τον κύριο της Λευκάδος πέτρας και δόθηκε στον Απόλλωνα, τον κύριο του ακρωτηρίου. Ένας αρχαίος μύθος, με εξαιρετική διάδοση στην Ευρώπη των νεοτέρων χρόνων, αφηγείται ότι από το ακρωτήριο αυτό πήδησε η Σαπφώ στη θάλασσα εξ αιτίας του απελπισμένου έρωτά της για το Φάωνα.

Τα ανθρώπινα ίχνη στη Λευκάδα ξεκινούν από την παλαιολιθική εποχή. Ο διαπρεπής Γερμανός αρχαιολόγος W. Dorpfeld συνεργάτης του Ερρίκου Σλήμαν στην ανασκαφή της Τροίας πραγματοποίησε εκτεταμένες αρχαιολογικές έρευνες στο Νυδρί, έφερε στο φως σημαντικά ευρήματα από την εποχή του Χαλκού (2.000 π.Χ. περίπου) και διατύπωσε τη θεωρία ότι η Λευκάδα ταυτίζεται με την ομηρική Ιθάκη. Η ιστορία της Λευκάδας, από τον 7ο αιώνα π.Χ. όταν γίνεται αποικία των Κορινθίων ως τη Ρωμαϊκή κατάκτηση, είναι συνδεδεμένη πολιτικά με την πόλη της Κορίνθου, την οποία ακολούθησε σ' όλα τα σημαντικά γεγονότα. Στην Ελληνιστική εποχή η Λευκάδα προσχωρεί στο «Κοινό των Ακαρνάνων» και γίνεται η πρωτεύουσα του (272 - 167 π.χ.). Παρά το ότι το 197 π.χ. οι Ρωμαίοι είχαν καταλάβει τη Λευκάδα, της αναγνώρισαν μια σχετική αυτονομία και, το κυριότερο, δεν υπέκυψαν στις φορτικές πιέσεις των συμμάχων τους Αιτωλών να την παραχωρήσουν σ' αυτούς.

Στα βυζαντινά χρόνια η Λευκάδα αποτελεί μέρος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Μετά τον χωρισμό του κράτους (395 μ.Χ.) υπήχθη στο Ανατολικό Κράτος και συνέχιζε να είναι διοικητικά άμεσα δεμένη με την Ήπειρο. Από τα χρόνια του Ηρακλείου, οπότε εισήχθη ο θεσμός των θεμάτων, η Λευκάδα πιθανότατα προσαρτήθηκε στο θέμα Κεφαλληνίας.

Κατά την υστεροβυζαντινή εποχή (1204 - 1294 μ.Χ.) η Λευκάδα αποτέλεσε τμήμα του Δεσποτάτου της Ηπείρου.

Από τον 11ο αιώνα τα Επτάνησα άρχισαν να πέφτουν στην κυριαρχία των δυτικών επιδρομέων που κινούνταν επεκτατικά προς την Ανατολή. Η Λευκάδα, αφού για μεγάλο χρονικό διάστημα (1204 - 1294) αποτέλεσε τμήμα του Δεσποτάτου της Ηπείρου, παραχωρήθηκε (το 1294) ως προίκα στον Ιωάννη Ορσίνι, γιο του κόμητα της Κεφαλληνίας, ο οποίος έκτισε τον πρώτο πυρήνα του κάστρου της Αγίας Μαύρας, που στέκει μέχρι σήμερα μπροστά στην είσοδο του νησιού.

Το 1331 ο έκπτωτος Δούκας των Αθηνών Βάλτερος Βρυέννιος καταλαμβάνει τη Λευκάδα και την υποτάσσει στους Ανδεγαυούς της Νεάπολης. Το 1355 ο Βρυέννιος παραχωρεί τη χωροδεσποτεία της Λευκάδας στον έμπιστό του και οικονομικό του «χορηγό» Γρατιανό Τζώρτζη από τη Βενετία. Το 1479 την κατακτούν οι Οθωμανοί, για να γνωρίσει προσωρινά για δύο χρόνια (1502 - 1503) την ενετική κυριαρχία και να περάσει ξανά στα χέρια των Οθωμανών για μια παρατεταμένη περίοδο που τελειώνει στα 1684 - συνολικά 203 χρόνια. Το 1684 την κατέλαβαν οι Ενετοί και επισημοποίησαν την κατοχή τους με την συνθήκη του Κάρλοβιτς το 1699. Το 1797 ο Ναπολέων Βοναπάρτης καταλύει την Ενετική Πολιτεία.

Τα Επτάνησα ακολουθώντας την τύχη της Μητρόπολης περιέρχονται κατά πλήρη κυριότητα στη Γαλλία με την συνθήκη του Campo - Formio. Από τον Οκτώβριο του 1798 ο ενωμένος κατά της Γαλλίας Ρωσοτουρκικός στόλος αρχίζει να καταλαμβάνει τα

Επτάνησα. Τον Απρίλιο του 1799 οι ναύαρχοι του αποφασίζουν την ίδρυση αυτόνομης Πολιτείας των Επτανήσων με έδρα την Κέρκυρα. Με την συνθήκη της Κων/πόλεως της 21ης Μαρτίου 1800 μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανικής αυτοκρατορίας αναγνωρίζεται επίσημα ότι τα Επτάνησα αποτελούν ενιαίο αυτόνομο κράτος υπό την προστασία και επικυριαρχία της Υψηλής Πύλης. Η επίσημη ονομασία του είναι «Πολιτεία των Επτά Ηνωμένων Νησιών» (Repubblica delle Sette Isole Ionie) και θα το κυβερνούσαν οι «πρόκριτοι» και οι «επιφανείς» του τόπου (=Principali e notabili): είναι το πρώτο ελληνικό κράτος μετά την κατάκτηση της Ελλάδας από τους Ρωμαίους το 146 π.χ.- έστω όχι ανεξάρτητο αλλά, τύποις και ουσία, ημιαυτόνομο και φόρου υποτελές στο Σουλτάνο.

Νέα αλλαγή της διεθνούς θέσης και του εσωτερικού καθεστώτος των Επτανήσων το 1807: με την συνθήκη του Τίλσιτ τα Επτάνησα παραχωρούνται στην αυτοκρατορική πλέον Γαλλία του Ναπολέοντα και γίνονται γαλλική επαρχία αλλά για ελάχιστο χρονικό διάστημα: από το 1809 μέχρι το 1914 ο αγγλικός στόλος τα κυριεύει ένα - ένα με τελευταία την Κέρκυρα. Η Λευκάδα κυριεύθηκε τον Απρίλιο του 1810. Με την συνθήκη της 13ης Ιουλίου 1863 (μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας, Αυστρίας και Δανίας) ορίζεται βασιλιάς της Ελλάδος ο Γ. Γλύξμπουργκ και ότι τα Επτάνησα θα παραχωρηθούν στην Ελλάδα. Στις 1η Αυγούστου υπογράφεται το πρωτόκολλο της παραχώρησης με την προϋπόθεση ότι θα συναινέσει η Ι Γ΄ Ιόνια Βουλή, η οποία εκλέγεται ειδικά για το σκοπό αυτό.

Στην πανηγυρική συνεδρίαση της ΙΓ΄ Βουλής (5η Οκτωβρίου 1863) διαβάζεται το ενθουσιώδες ψήφισμα για την Ένωση που είχε συντάξει ο βουλευτής Λευκάδας Αριστοτέλης Βαλαωρίτης. Με τις συνθήκες της 14/11/1863 και 17/5/1864 επισημοποιείται η παραχώρηση των Επτανήσων στην Ελλάδα. Την 21η Μαΐου 1864 ο Άγγλος Αρμοστής Ερρίκος Στορξ παρέδωσε στον έκτατο απεσταλμένο της ελληνικής κυβέρνησης Θρ. Ζαΐμη τα Επτάνησα.

2.2 Μετά την ένωση

Ο ιστορικός της Λευκάδας Πάνος Ροντογιάννης μας δίνει, όπως και για την προηγούμενη περίοδο, ένα γενικό διχοτομικό κοινωνιολογικό σχήμα: από τη μια οι «δυνατοί», και από την άλλη ο «λαός», που περιλαμβάνει όλα τα άλλα κοινωνικά στρώματα και του οποίου την πολιτική και πολιτιστική ηγεμονία έχουν οι φωτισμένοι αστοί, παρά τις πολιτικές αλλαγές μετά την Ένωση, όπως η παραχώρηση δικαιώματος ψήφου σε όλους τους άρρενες. Ας επιχειρήσουμε να εξειδικεύσουμε το γενικό αυτό σχήμα:

Οι κτηματίες - άρχοντες συνεχίζουν να υπάρχουν αλλά η ισχύς τους σταδιακά υποχωρεί και αναγκάζονται να έρχονται σε επιγαμίες με τους ισχυρούς του χρήματος, δηλαδή, τους αστούς - εμποροκτηματίες.

Οι αστοί - οι κάτοικοι της πόλης - παρουσιάζονται ενδυναμωμένοι και, προϊόντος του χρόνου, αυξάνονται αριθμητικά. Αυτό το κοινωνικό στρώμα είναι εξαιρετικά ανομοιογενές: περιλαμβάνει τους μεγαλέμπορους, τους εμπόρους, πολλούς μικρέμπορους, τους επιστήμονες επαγγελματίες (γιατρούς, δικηγόρους, φαρμακοποιούς, συμβολαιογράφους), τους υπαλλήλους (στους οποίους ανήκουν και οι εκπαιδευτικοί), το πολυπληθές στρώμα των «κατώτερων» ελεύθερων επαγγελματιών (αχθοφόρους, ιχθυοπώλες, καφεπώλες, κουρείς, κρεοπώλες, σιδηρουργούς, ξυλουργούς, παντοπώλες, ράφτες, αρτοποιούς κλπ) - και στη βάση της πυραμίδας πάντα το εξαθλιωμένο πόπολο της πόλης, οι μπουρανέλοι.

Οι μεγαλέμποροι ή «εμποροκτηματίες» η ανερχόμενη κοινωνική ελίτ, ασχολείται με πολυσχιδείς οικονομικές δραστηριότητες (ναυτιλιακές, χρηματιστηριακές κλπ), αποκτούν μεγάλη οικονομική δύναμη, επενδύουν σε πάσης φύσεως ακίνητα (εξ' ου ο όρος «εμποροκτηματίες»), έρχονται σε επιγαμίες με τους αποδυναμωμένους «άρχοντες», ανεβαίνουν κοινωνικά και πολιτικά και γίνονται η ισχυρότερη κοινωνική ομάδα. Κατά τον Δήμο Μαλακάση, η παρακμή τους έρχεται μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. Η επόμενη κοινωνική ελίτ είναι η «καθαρά αστική τάξη της Λευκάδας: οι έμποροι, οι μεσίτες, οι μεταπράτες, οι βιοτέχνες και οι βιομήχανοι», που έδωσαν αναπτυξιακή ώθηση στο νησί. Η λαίλαπα του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου σήμανε αφενός την παρακμή και αυτής της ελίτ και αφετέρου την κάθοδο των χωρικών στη πόλη, οι οποίοι αγοράζουν με τα εμβάσματα των ξενιτεμένων συγγενών τους τις περιουσίες των προηγούμενων, γίνονται η νέα εμπορική αστική τάξη της πόλης και αλλάζουν εντυπωσιακά την κοινωνική σύνθεση της.

Οι γεωργοί εξακολουθούν να αποτελούν τη μεγάλη μάζα του πληθυσμού, η οποία συνεχίζει ως και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια να υφίσταται σκληρή εκμετάλλευση από τις κατά καιρούς άρχουσες ελίτ. Από το 1870 το κρασί ήταν το σπουδαιότερο προϊόν της αγροτικής παραγωγής. Η τιμή του ήταν πολύ υψηλή, γιατί η ζήτησή του διεθνώς ήταν μεγάλη λόγω της πλήρους καταστροφής των αμπελιών της Γαλλίας από φυλλοξήρα κατά την ίδια εποχή. Έτσι η αμπελοκαλλιέργεια εξαπλώθηκε σε όλο το νησί.

Από το 1892 όμως ξέσπασε οξεία οινική κρίση, εξ αιτίας της μείωσης της ζήτησης του και της καταστροφής των λευκαδίτικων αμπελώνων το 1900 από περονόσπορο. Το λάδι έγινε πλέον το πολυτιμότερο αγροτικό προϊόν. Αποτέλεσμα της κρίσης ήταν η μεγάλη μετανάστευση από τη Λευκάδα προς τις ΗΠΑ και τον Καναδά. Οι αγώνες των οινοπαραγωγών και η συνεταιριστική αρωγή (ιδρύεται το ΤΑΟΛ - Ταμείο Αμύνης Οινοπαραγωγών Λευκάδος - και αρκετοί πρωτοβάθμιοι συνεταιρισμοί) έδωσαν κάποιες ανάσες στην αμπελοκαλλιέργεια.

Το 1935 όμως σημειώνεται μια νέα έντονη έξαρση της πολύχρονης οινικής κρίσης. Μέσα σ' αυτό το φορτισμένο κλίμα έγινε το πιο γνωστό συλλαλητήριο της νεότερης τοπικής ιστορίας: το συλλαλητήριο των αμπελουργών την 1.9 και 1.10.1935, που κατέληξε σε επέμβαση της Αστυνομίας και του Στρατού με αποτέλεσμα τον θάνατο τριών διαδηλωτών.

Μεταπολεμικά η αγροτική τάξη φθίνει αριθμητικά και από το 80%, κατά γενικό μέσο όρο, του συνολικού πληθυσμού στον 19ο και στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα, το ποσοστό της έχει μειωθεί πλέον κάτω από το 60%. Παράλληλα όμως ανεβαίνει οικονομικά με ταχείς ρυθμούς σε μια εποχή που ο τουρισμός αποτελεί πλέον τη «βαριά βιομηχανία» του νησιού και οι καθαρά γεωργικές δραστηριότητες συρρικνώνονται δραματικά. Με τη πρώτη ματιά π.χ. φαίνεται ότι η οικονομική κατάσταση των παραθαλάσσιων (κυρίως αλλά όχι μόνο) τμημάτων της υπαίθρου από τα τελευταία χρόνια του προηγούμενου αιώνα έχει βελτιωθεί κατακόρυφα.

3. Πολιτισμός - Λαογραφία - Παράδοση - Άνθρωποι του Πνεύματος και της Τέχνης

Η Λευκάδα είναι ένα νησί με μεγάλη πνευματική παράδοση. Η γεωγραφική της θέση - όπως και των άλλων νησιών του Ιονίου - της εξασφάλισε μια πιο στενή σχέση με τη Δύση στα χρόνια που η ηπειρωτική Ελλάδα γνώριζε τον πνευματικό μεσαίωνα της τουρκοκρατίας.

Ο ιδιότυπος επανησιακός πολιτισμός, αλλά και η ξεχωριστή φυσιογνωμία του νησιού που το κατακλύζει ο «βόγγος απ' τα πέλαγα ο βόγγος απ' τα πεύκα», έδωσαν τη δυνατότητα στη Λευκάδα να γεννήσει και να εκθρέψει μερικές από τις πιο αισθαντικές ποιητικές ψυχές. Εδώ γεννήθηκαν ή από δω κατάγονται κορυφαίοι καλλιτέχνες και επιστήμονες με πανελλήνια αναγνώριση και διεθνή καταξίωση και προβολή.

Ιωάννης Ζαμπέλιος (1787 - 1856). Μετά τις σπουδές του στην Ιταλία και το Παρίσι (νομική, φιλολογία, φιλοσοφία), επιστρέφει στη Λευκάδα και διορίζεται εισαγγελέας του κράτους των Ιονίων Νήσων. Μνείται στη Φιλική Εταιρεία, αφιερώνεται ολόψυχα στον Ιερό Σκοπό της και καταξιώνεται ως ο κορυφαίος Φιλικός στη Λευκάδα. Έγραψε δώδεκα τραγωδίες εθνικού περιεχομένου.

Λευκάδιος Χερν / Γιακούμο Κοϊζούμι (1850 - 1904). Ένας σπουδαίος Λευκαδίτης λογοτέχνης που μετανάστευσε στην Ιαπωνία και με το έργο του έκανε γνωστή τη χώρα του ανατέλλοντος ηλίου και τον πολιτισμό της, στη Δύση. Θεωρείται εθνικός συγγραφέας της Ιαπωνίας.

Σπυρίδων Ζαμπέλιος (1813 - 1881). Γιος του Ιωάννη Ζαμπέλιου. Ιστορικός συγγραφέας, που με το σπουδαιότερο έργο του «Βυζαντινά μελέται» (1857), προσπάθησε να αποδείξει την ενότητα του βυζαντινού

Λευκάδιος Χερν κράτους. Διακρίθηκε και ως μυθιστοριογράφος.

Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824 - 1879). Κορυφαίος λυρικός. Η ποίησή του δονείται από την αγάπη του για την πατρίδα, την ελευθερία και το θαυμασμό του για τους αγωνιστές του '21. Για χρόνια εκπροσώπησε τη Λευκάδα στην Ιόνιο Βουλή, όπου από τις γραμμές των Ριζοσπαστών αγωνίστηκε για την Ένωση. Όταν το όνειρο έγινε πραγματικότητα, έγινε μέλος του Εθνικού Κοινοβουλίου.

Άγγελος Σικελιανός (1884 - 1952). Ο εμπνευστής της Δελφικής Ιδέας, ένας μεγάλος λυρικός ποιητής - μύστης, με οικουμενικό όραμα που μπόρεσε να συγκεράσει στην ποίησή του τις αρχαιοελληνικές με τις χριστιανικές αξίες, καταφέρνοντας να γίνει πανανθρώπινος.

Κλεαρέτη Δίπλα - Μαλάμου. Ποιήτρια και πεζογράφος, η πρώτη Ελληνίδα που βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών.

Νίκος Σβορώνος (1911 - 1989). Βυζαντινολόγος και σπουδαίος μελετητής της σύγχρονης ιστορίας μας, με σπουδαίο έργο και διεθνή αναγνώριση.

Άγγελος

Σικελιανός

Αριστόξενος Σκιαδάς (1932 - 1994). Καταξιωμένος καθηγητής της Κλασικής Φιλολογίας που διετέλεσε αντιπρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Νίκος Γ. Κατηφόρης (1903 - 1967). Πεζογράφος, θεατρικός συγγραφέας και για πολλά χρόνια χρονογράφος του Ριζοσπάστη.

Γεράσιμος Γρηγόρης (1907 - 1985). Λογοτέχνης βραβευμένος με δύο κρατικά βραβεία λογοτεχνίας (1958 και 1963).

Θεόδωρος Στάμος (1922 - 1997). Ζωγράφος με παγκόσμια απήχηση, πρωτοπόρος του αφηρημένου εξπρεσιονισμού.

Νάνος Βαλαωρίτης. Σπουδαίος υπερρεαλιστής ποιητής, πεζογράφος και θεατρικός συγγραφέας.

Αγνή Μπάλτσα. Κορυφαία λυρική καλλιτέχνης. Μεσόφωνος με αξιοζήλευτη διεθνή καριέρα.

4. Ήθη και Έθιμα

Τα ήθη, τα έθιμα και ο δημιουργικός λόγος του λευκαδίτικου λαού στις διάφορες μορφές του, οι ευχές και οι κατάρες, τα παραμύθια και τα αινίγματα, τα σατιρικά του άσματα και οι ευτράπελες διηγήσεις, αποτελούν τους θησαυρούς μιας πλούσιας και μεγάλης παράδοσης που στις περισσότερες εκφάνσεις της, διατηρείται ζωντανή ως τις μέρες μας.

Πολλά έθιμα συνυφασμένα με το εορτολόγιο και τον κύκλο της ζωής - Χριστουγεννιάτικα, Πασχαλινά, Αποκριάτικα και Σαρακοστιανά - διατηρούνται μέχρι σήμερα. Τα πιο σημαντικά, είναι:

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ: Τις παραμονές των Χριστουγέννων οι γυναίκες πλάθουν Χριστόψωμα ή Χριστοκούλουρα και τον σταυρό. Για τα αγόρια φτιάχνουν σταυρούς και για τα κορίτσια τις βλάχες ή μπαλούμπες. Το βράδυ της παραμονής των Χριστουγέννων κόβουν το σταυρό, συγκεντρώνονται όλοι στο σπίτι, γύρω από το στρωμένο τραπέζι, στη μέση του οποίου βάζουν το μπουκάλι με το κρασί. Ο σταυρός χαράσσεται σε τέσσερα κομμάτια και τον βάζουν πάνω στο μπουκάλι. Τότε απλώνοντας όλοι το δεξί τους χέρι, πιάνουν και κόβουν το σταυρό κάνοντας ευχές.

ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΣ: Την παραμονή της Πρωτοχρονιάς οι Λευκαδίτες βάζουν στα σπίτια τους νεροκρέμμυδα - τις κουτσούνες - για το καλό του σπιτιού και για γούρι και ανήμερα της Πρωτοχρονιάς, υποδέχονται το νέο χρόνο με το έθιμο της Διάνας, στο οποίο πρωταγωνιστικό ρόλο έχει η Φιλαρμονική Λευκάδος. Διάνα θα πει «εωθινός» - ύμνος, τραγούδι ή προσευχή. Την παραμονή της Πρωτοχρονιάς, πριν ξημερώσει, η Φιλαρμονική - που την ακολουθούν μικροί και μεγάλοι, με φωνές και τραγούδια - περιδιαβαίνει στους δρόμους της πόλης παίζοντας χαρμόσινα κομμάτια και τον Εωθινό, ενώ κάνει συνεχώς στάσεις έξω από τα σπίτια, σαν ευχή για το καλό του χρόνου. Η Διάνα είναι πιθανότατα κατάλοιπο από την εποχή της Ενετοκρατίας και της Αγγλοκρατίας.

ΘΕΟΦΑΝΕΙΩΝ: Την ημέρα των Θεοφανίων, την ώρα που ο δεσπότης ρίχνει το σταυρό, οι παρευρισκόμενοι, βουτούν τρεις φορές στη θάλασσα ένα μάτσο πορτοκάλια που κρατούν δεμένα με σχοινί. Κατόπιν τα κρεμούν στα εικονίσματα, ενώ πετούν, την ίδια στιγμή, εκείνα της προηγούμενης χρονιάς που διατηρούνται αναλλοίωτα.

ΠΑΣΧΑ: Το Μεγάλο Σάββατο, κατά τις εννιά το πρωί, οι γυναίκες βγαίνουν στο παράθυρο και «ρίχνουν κομμάτι» στο δρόμο. Πετούν δηλαδή ένα πήλινο αγγείο, πιάτο, λαγήνι, μπότση και στην ανάγκη ένα κεραμίδι ή κάτι γυάλινο - γενικά ένα εύθραυστο δοχείο που γίνεται κομμάτια. Τα συντρίμμια του σκεύους δεν κάνει να τα μαζέψουν την ίδια μέρα. Το κομμάτι - λέει η παράδοση - το ρίχνουν για να σπάσει η θλίψη, η ησυχία και το πένθος της Μεγάλης Εβδομάδας. Ύστερα, με το χτύπημα της καμπάνας, βγαίνει η Φιλαρμονική στους κεντρικούς δρόμους της πόλης και παίζει εμβατήρια. Έτσι ο ήχος της

**Ο εξπρεσιονιστής
Θεόδωρος Στάμος**

μουσικής ανακατεύεται με τον, καθόλου μουσικό αλλά χαρούμενο, κρότο των δοχείων που κομματιάζονται.

ΓΑΜΟΣ: Έθιμο που διατηρήθηκε σχεδόν αυτούσιο μέχρι τις αρχές του 1980. Εθιμικά χαρακτηριστικά διατηρούνται μέχρι σήμερα. Την διάσωση της εθιμικής παράδοσης του γάμου αναβιώνει ο σύλλογος ΑΠΟΛΛΩΝ της Καρυάς κάθε χρόνο τον Αύγουστο με την αναπαράσταση όλου του δρώμενου από τα προξενιά μέχρι την τέλεση του γάμου και το γαμήλιο γλέντι. Είναι σημαντική προσπάθεια που πραγματοποιείται τα τελευταία σαράντα χρόνια σώζοντας το δρώμενο, την τοπική διάλεκτο, τα τραγούδια, τις στιχομυθίες και όλο το τελετουργικό.

Η διαδικασία του εθίμου ξεκινά από τα προξενιά, την σύνταξη του προικοσύμφωνου ή *λυγατοχάρτι* το πρώτο σημάδι της επισημοποίησης του συνοικεσίου από το γαμπρό στην νύφη με τα δώρα που ήταν το μαντίλι και το δαχτυλίδι, οι αρραβώνες, το πλύσιμο των μαλλιών από το τρίχωμα των προβάτων (*στρωματόμαλλα* που γέμιζαν το στρώμα και τα προσκέφαλα του γαμήλιου κρεβατιού), τα *προζύμια* στο σπίτι του γαμπρού την Τρίτη πριν την Κυριακή της τέλεσης του γάμου, τα *καρφώματα και τα κρεβάτια* (επίδειξη της προίκας) την Πέμπτη, το Σάββατο την παραμονή του γάμου με τα καλέσματα και τις ετοιμασίες, ο γάμος την Κυριακή που ξεκινά με το ντύσιμο των νεόνυμφων την πομπή του γαμπρού προς το σπίτι της νύφης, την τελετή του γάμου, την τελετή για να στεριώσει το ζευγάρι και να έχει καλούς απογόνους, την γαμήλια πομπή και το γλέντι, την τελετή του *πηγαδιού* την Δευτέρα το πρωί για την τιμή της νύφης και η παρασκευή της *λαδόπιτας* (*χουσμερή*) για το κέρασμα των καλεσμένων και τέλος την πρώτη Κυριακή μετά το γάμο, τα *πιστρόφια* που τα νιόφωτα επιστρέφουν σαν επισκέπτες το πατρικό σπίτι της νύφης μετά την εκκλησία πρώτη φορά σαν παντρεμένη για να γευματίσουν.

Είναι δύσκολο σε λίγες γραμμές να περιγράψω το δρώμενο γιατί σίγουρα θα αδικούσα την ίδια την παράδοση. Ο κάθε ενδιαφερόμενος μπορεί να παρακολουθήσει και να ενημερωθεί πολύ εύκολα. Οι πηγές υπάρχουν. Επίσης ο Λευκαδίτης φιλόλογος και λαογράφος Πανταζής Κοντομίχης έχει καταγράψει και εκδώσει το 1999 όλο το εθιμικό του λευκαδίτικου γάμου με κάθε λεπτομέρεια με τίτλο «ΛΕΥΚΑΔΙΤΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ» και διατίθεται στα βιβλιοπωλεία από τις εκδόσεις ΓΡΗΓΟΡΗ.

5. Επαγγέλματα και ασχολίες του τόπου

Η γεωργία υπήρξε για αιώνες η κυριότερη ενασχόληση των κατοίκων της Λευκάδας και η πιο σημαντική δραστηριότητα απ' όσες εξασφάλιζαν την επιβίωσή τους. Προσφιλείς και προσοδοφόρες αγροτικές εργασίες ήταν η καλλιέργεια της ελιάς - κυρίως στα πεδινά - και η αμπελοκαλλιέργεια - στα ορεινά του νησιού - μια ασχολία αγαπητή στους Λευκαδίτες από την αρχαιότητα. Πολλοί αρχαίοι συγγραφείς - όπως ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος (23 - 79 μ.Χ.) και ο Αθήναιος (160 - 250 μ.Χ.), ο συγγραφέας των «Δειπνοσοφιστών» - κάνουν αναφορές στο ονομαστό λευκαδίτικο κρασί.

Εκτός από τις γεωργικές εργασίες, άλλες σημαντικές βιοποριστικές ασχολίες των κατοίκων ήταν η κτηνοτροφία και η αλιεία και - κατ' ακολουθία - το εμπόριο και οι πρακτικές τέχνες της καθημερινότητας.

Από την καθαρά γεωργική και κτηνοτροφική απασχόληση των κατοίκων προέκυψαν, παγιώθηκαν και δημιούργησαν τη δική τους παράδοση επαγγέλματα αυτονόητα στις μικρές αγροτικές κοινωνίες: του ζευγά, του θεριστή και του αλωνιστή, του μυλωνά, του λιοτρουβιάρη, του σκαφτιά, του χτίστη, του καμινέρη. Τα υπόλοιπα

παραδοσιακά επαγγέλματα - του τσαγκάρη, του μαραγκού, του βαρελά, του σιδερά, του ράφτη και του εμπόρου - πλαισιώναν και συμπλήρωναν τα κύρια βιοποριστικά επαγγέλματα των φαμελιών.

Η σημαντικότερη δραστηριότητα οικοτεχνικού χαρακτήρα - που άνθισε ιδιαίτερα στο παρελθόν και επιβιώνει ως τις μέρες μας - είναι η τέχνη του κεντήματος και του υφαντού, που αναπτύχθηκε σε αρκετούς ορεινούς οικισμούς και κυρίως την Καρυά, που έχει διατηρήσει σε μεγάλο βαθμό την παράδοση και τα έθιμα της. Τα περίφημα καρσάνικα κεντήματα - για τα οποία φημίζεται - είναι ένα μοναδικό είδος κεντητικής τέχνης, που καλλιέργησε η

Λευκαδίτικο κέντημα Μαρία Σταύρακα ή Κουτσοχέρω, όπως την έλεγαν λόγω της αναπηρίας της. Η τεχνική της γνώρισε μεγάλη απήχηση και διαδόθηκε έξω από τα όρια του νησιού, ακόμα και στο εξωτερικό. Εξαιρετικά είναι και τα υφαντά της περιοχής, φτιαγμένα με ασυνήθιστα μοτίβα και περισσή δεξιοτεχνία.

6. Λευκαδίτικη Φορεσιά

6.1 Γυναικεία (Νυφική)

Η Λευκάδα δίχως να είναι ιδιαίτερα πλούσια κατάφερε να αναπτύξει μια κοινωνία με υψηλότερο βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο από τα απέναντι αστικά κέντρα. Αυτό διακρίνεται και από την φορεσιά των γυναικών.

Τα πουκάμισά τους με λευκασμένο λινό ήταν κεντημένα από τις ίδιες με τα γνωστά λευκαδίτικα ασπροκεντήματα. Παρατηρούμε, όπως και στα άλλα Επτάνησα, την έντονη επιρροή της Δύσης στα ρούχα.

Το «τζιπούνι», το φουστάνι με την φαρδιά φούστα και τα στενά μανίκια, ήταν από μεταξωτού τύπου ταφτά, σε σκούρους τόνους μονόχρωμο, στολισμένο στον ποδόγυρο, στο στήθος και στην άκρη των μανικιών με χρυσές κορδέλες και χρυσογάιτανα. Από μέσα για να φουσκώνει φορούσαν μεσοφόρια.

Από το ίδιο ύφασμα έραβαν και τον «τζουμπέ», το ανοιχτό μπροστά πανωφόρι με τα κοντά φουσκωτά μανίκια, επίσης κεντημένο γύρω γύρω με το ίδιο κέντημα, αλλά με πλουσιότερα μοτίβα στις μανσέτες και στην πλάτη. Στο στένωμα των μανικιών υπάρχουν ωραιότατες διακοσμήσεις με χάρτζα, ματαξογάιτανα και χρυσά σιρίτια. Ωραιότατο είναι και το κέντημα της πλάτης στον τσουμπέ. Όλη η επιφάνεια από τους ώμους μέχρι τη μέση είναι στολισμένη με κεντημένα λουλούδια από μετάξι και τη χρυσοκλωστή. Το στήθος τους στεκότανε στητό βάζοντας στα εσώρουχα λεπτό μεταλλικό έλασμα. Μπροστά το έκλειναν με χρυσές ευρωπαϊκές καρφίτσες.

Στους ώμους έριχναν μεταξωτή μαντίλα με κρόσσια που μπροστά σκάλωνε με βενετσιάνικη χρυσή καρφίτσα με πλάκα «καμέο».

Εντυπωσιακό μπροστομάντηλο είναι η σπαλέτα σε χρώμα λευκό, ροζ ή κίτρινο με ολόγυρα κρόσσια καφασωτά. Απαραίτητο συμπλήρωμα και στολίδι της σπαλέτας είναι τα χρυσαφικά: οι σπίλες, τα ποντάλια, οι καρφοβέλονοι και οι στηθοβελόνες. Τα ποντάλια και οι σπίλες τα πλαισιώνουν χρυσές αλυσιδίτσες απ' τις οποίες πολλές φορές

Νυφιάτικη Φορεσιά

κρέμονται χρυσές καρδιές. Εκτός από τα κοσμήματα του λαιμού η εξάρτυση από χρυσαφικά περιλάμβανε και δαχτυλίδια και σκουλαρίκια.

Το χειμώνα φορούσαν μάλλινους επενδύτες μαύρους ραμμένους και κεντημένους σεμνά από ράφτες τερζήδες. Και στη Λευκάδα το νυφικό κεφαλόδεσμο τον ταχτοποιούσε ειδική τεχνήτρα, η «φτιάχτρα». Έπλεκε τα μαλλιά σε δυο κοτσίδες και τις τύλιγε στεφάνι στο κεφάλι. Αριστερά και πάνω στην χωρίστρα γυρτό στο μέτωπο, φορούσε το «καλπάκι», το μαύρο ατλαζένιο, χρυσοσκέπαστο φεσάκι.

Μια άσπρη, λινή, χειροποίητη, ασπροκεντημένη με τη λευκαδίτικη τεχνική μαντίλα, το «κεφαλοπάνι» σκέπαζε το μισό καλπάκι, αφήνοντας να πέσουν οι άκρες της στους ώμους και στην πλάτη. Τη σκάλωνε στο φέσι με μια περόνη που στην άκρη της είχε ένα μικρό μπουκέτο από χρυσά ή μπρούτζινα λουλουδάκια στηριγμένα σε ελατήρια, στολισμένα με μαργαριτάρια ή ψεύτικες πέτρες. Οι νύφες το φορούν στραβά και πάντα στο αριστερά έτσι που να πιάνει ένα κομμάτι της χωρίστρας και να σκεπάζει λίγο το μέτωπο. Είναι χρυσοκέντητο και όμορφα στολισμένο. Είναι από μαύρο βελούδινο ύφασμα κεντημένο στην επιφάνεια από χρυσοκλωστές άνθη και άλλες γραμμικές συνθέσεις. Το πιο όμορφο και χαρακτηριστικό κόσμημα που στολίζει το φέσι είναι η «τρέμολα», μια μετάλλινη βέργα μήκους 10 εκ. που στέκει όρθιο στην άκρη του φεσιού. Στην κορυφή του ο μετάλλινος μίσχος έχει ένα άνθος με δύο - τρία χρυσά πλουμισμένα με διαμαντόπετρες. Το κόσμημα αυτό το ονόμαζαν "τρέμολα" επειδή κουνώντας το κεφάλι τρεμόπαιζε.

Οι κάλτσες ήταν φίνες βαμβακερές και σπάνια μάλλινες. Τα μαύρα δερμάτινα δυτικού τύπου παπούτσια αντικατέστησαν τα βελούδινα ή μεταξωτά χρυσοκέντητα πασούμια τους. Η φορεσιά της Λευκάδας είναι καθαρά δυτικού αστικού τύπου.

Γαμπριάτικη Φορεσιά

6.2 Αντρική (Γαμπριάτικη)

Ο γαμπρός φορούσε άσπρο ομορφοκεντημένο πουκάμισο κι από πάνω το γελέκι που άλλοτε ήταν σταυρωτό και άλλοτε μονό, φτιαγμένο συνήθως από γαλάζιο βελούδο. Η πλάτη του γελεκιού ήταν από γυαλιστερό μετάξι σε χρώμα βυσσινί, κόκκινο ή παγωνί, με πλατύφυλλα φιόρα. Φορούσε ακόμα βράκα τσόχινη ή διμιτένια, που ήταν κεντημένη στις κάτω άκρες της και κάλτσες που ήταν και αυτές κεντημένες. Τη φορεσιά συμπλήρωναν το ζωνάρι, το φατσολέτο ή φέσι με μαύρη φούντα και, συνήθως, το μαντήλι του λαιμού.

7. Μουσική

Οι μουσικές προτιμήσεις των διαφόρων περιοχών του νησιού αντικατοπτρίζουν και την πολιτιστική του ανομοιογένεια. Τα χωριά ακούνε, τραγουδούν, χορεύουν με τα παραδοσιακά όργανα κλαρίνο βιολί λαούτο - αποτέλεσμα της μόνιμης επαφής που είχαν παλαιότερα με την Ήπειρο και στη συνέχεια με τη Ρούμελη. Η πόλη προτιμά μουσική με χορωδίες και μαντολινάτες, δείγμα της στενής σχέσης της με την Ιταλία, αφού σ' όλη τη διάρκεια της Ενετοκρατίας, κι ως την ένωση με την Ελλάδα, τα παιδιά των πλούσιων οικογενειών σπούδαζαν ιατρική ή νομική στην Ιταλία και έφερναν, όταν γύριζαν, μαζί τους τον πολιτισμό και τις αξίες της Δύσης.

Οι Ενετοί απ' την άλλη, προωθούσαν την κουλτούρα τους σε όλα τα Επτάνησα, με συνέπεια ακόμα και σήμερα να είναι ευδιάκριτη η μεγάλη επιρροή τους στη μουσική παιδεία.

Η Λευκάδα έχει την αρχαιότερη (μετά την Κέρκυρα) Φιλαρμονική της Ελλάδας (1850). Το δραστήριο Σωματείο συνέβαλε στην ανάπτυξη της μουσικής παιδείας των Λευκαδιτών ενώ έδωσε το παρόν σε σπουδαία ιστορικά γεγονότα, όπως η Ένωση των Επτανήσων το 1864, οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας το 1896, η Μεσολυμπιάδα του 1906, κ.ά. Το 1983 της απονέμεται το βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών. Στη Φιλαρμονική λειτουργεί Μουσική Σχολή, Μπάντα, Μπαντίνα και Μουσικά Σύνολα.

Στη Λευκάδα, επίσης, δραστηριοποιούνται συγκροτήματα παραδοσιακών χορών, χορωδίες και μαντολινάτες με πανελλήνια, αλλά και διεθνή προβολή:

- ✓ Ο Μουσικοφιλολογικός Όμιλος «**ΟΡΦΕΥΣ**» Λευκάδας ιδρύθηκε το 1937
- ✓ «**ΑΠΟΛΛΩΝ**» Καρυάς. Οι καταβολές του «**ΑΠΟΛΛΩΝΑ**» εντοπίζονται στη δεκαετία του 1930 και ιδρύεται το 1957.
- ✓ Ο Μουσικοχορευτικός όμιλος **ΝΕΑ ΧΟΡΩΔΙΑ** ιδρύθηκε το 1964.
- ✓ Ο Όμιλος Λαϊκών χορών «**Ο ΠΗΓΑΣΟΣ**» Λευκάδας ιδρύθηκε το 1990.
- ✓ Ο «**ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ**» ΝΥΔΡΙΟΥ
- ✓ Το Πνευματικό κέντρο Δήμου Σφακιωτών.

8. Τραγούδι

Το τραγούδι είναι αναπόσπαστο κομμάτι του Λευκαδίτη μπουρανέλου αλλά και χωρικού. Συνοδεύει την καθημερινή εργασία στη θάλασσα και στο χωράφι. Οι καντάδες κυριαρχούν στην Χώρα και τα δίστιχα στα χωριά. Η Θεματολογία αφορά όλες τις εκφράσεις της κοινωνικής ζωής μοιρολόγια, του γάμου παραλογές ιστορικά κ.α. Χαρακτηριστικά να αναφέρω ότι σε όλη την περίοδο του γάμου από το «λογόδοσμα» έως και τα «πιστρόφια» έχουμε πλήθος τραγουδιών για τα καλορίζικα. Ο Λευκαδίτης φιλόλογος και λαογράφος Πανταζής Κοντομίχης έχει καταγράψει τα περισσότερα.

9. Ο Χορός

Η ιστορία και γεωγραφία του νησιού επέδρασαν καταλυτικά στην διαμόρφωση της μουσικοχορευτικής παράδοσης του νησιού. Η άμεση σχέση με την Ήπειρο μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, διαφαίνεται στους χορούς που διασώθηκαν αλλά δεν διατηρήθηκαν σαν συνέχεια του κοινωνικού γίνεσθαι. Η έλλειψη ζωτικών πόρων διαβίωσης δημιούργησε το πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα προς στο εξωτερικό.

Στη συνέχεια οι οικονομικές, κοινωνικές & πολιτιστικές αλλαγές που σφράγισαν το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, ανάγκασαν πολλές οικογένειες να εγκαταλείψουν τον τόπο καταγωγής τους και να μεταναστεύσουν στα μεγάλα αστικά κέντρα (Ιωάννινα, Πάτρα, Αθήνα) και το εξωτερικό. Με την απομάκρυνση από τις εστίες τους και την επαφή τους με έναν άλλο πολιτισμό, που πολλές φορές ήταν ξένος, εμφανίστηκαν και τα πρώτα συμπτώματα της παρακμής της παραδοσιακής πράξης και λειτουργίας του χορού, και ένας νέος τρόπος αντικατέστησε τον παλιό.

Πολλοί χοροί ξεχάστηκαν ή εγκαταλείφθηκαν. Τη διάσωσή τους, μπροστά στον κίνδυνο απώλειας της χορευτικής παράδοσης που ήταν συνυφασμένη σε πολλές περιοχές με την πλούσια παράδοση του Ελληνισμού, ανέλαβαν να την πράξουν οι σύλλογοι και τα σωματεία. Στην Λευκάδα η αρχή έγινε το 1960 από τον Μουσικοφιλολογικό Όμιλο

«ΟΡΦΕΥΣ» με έδρα την Χώρα της Λευκάδας και έτος ίδρυσης το 1937, όταν αποφάσισε να δημιουργήσει τμήμα παραδοσιακών χορών ξεκινώντας με τους τοπικούς χορούς.

Ήταν η χρονιά σταθμός τόσο για το σωματείο όσο και για τα πολιτιστικά δρώμενα της Λευκάδας με τη διοργάνωση των Γιορτών Λόγου & Τέχνης και του 1^{ου} Διεθνούς φεστιβάλ φοκλόρ, τα οποία πραγματοποιούνται κάθε χρόνο μέχρι σήμερα. Λίγα χρόνια αργότερα συνεχίστηκε από το Σύλλογο «ΑΠΟΛΛΩΝ» της Καρυάς που ιδρύθηκε το 1956.

Αυτήν την περίοδο και μέχρι σήμερα είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι στα πανηγύρια και στις υπόλοιπες κοινωνικές εκδηλώσεις χορεύουν συρτούς και τσάμικους χορούς λόγω της γειννίασης και την επιρροή της Ρούμελης. Όλοι οι παραδοσιακοί λαϊκοί χοροί αφορούν στα χωριά και όχι στη Χώρα της Λευκάδας. Η πόλη όπως προαναφέρθηκε στα ιστορικά στοιχεία, ήταν καθαρά αστική - μεσοαστική περιοχή με μεγάλη δυτική επιρροή. Ποτέ δεν ακούστηκε η ορχήστρα του κλαρίνου, αντιθέτως κυριαρχούσαν οι μαντολινάτες, οι καντάδες και από χορούς, συνήθως τις αποκριές, οι καντρίλιες, οι λανσιέδες και στα νεότερα χρόνια το ταγκό και το βαλς.

Η εκμάθηση των τοπικών χορών στη νεοσύστατη ομάδα του «ΟΡΦΕΑ» έγινε από το δάσκαλο Σπύρο Κακαβούλη με καταγωγή από το χωριό Σύβρο της Λευκάδας σε ηλικία 60 χρόνων περίπου και με ντόπιους μουσικούς που γνώριζαν τους χορούς. Οι χοροί αυτοί ήταν: «Μηλιά», «Θειακός» και «Μπάλος», που μετά την πρωταρχική τους μορφή για λόγους παρουσίας, χορογραφήθηκαν μερικώς από τα μέλη του χορευτικού και πρωτίστως από τον κ. Ξενοφώντα Αθανίτη.

Έκτοτε διατήρησαν τη χορογραφημένη μορφή τους μέχρι τις μέρες μας από όλα σχεδόν τα λευκαδίτικα σωματεία. Το γεγονός επιβεβαίωσε και ο επί δεκαετίας και πλέον πρώην πρόεδρος και μέλος του «ΟΡΦΕΑ» από το 1963 κος Βασίλης Θερμός. Οι υπόλοιποι χοροί «Τα караβάκια» και «Μπαρμπούνι» καταγράφηκαν αργότερα από μέλη του «ΑΠΟΛΛΩΝΑ» Καρυάς που δημιούργησαν τμήμα εκμάθησης παραδοσιακών χορών με χοροδιδάσκαλο, αρχικά τον κ. Νικόλαο Θάνο (Μορίνα) (αρχιμουσικό αποχωρήσαντα από τον «ΟΡΦΕΑ») και από τον καρσάνο κ. Θεωρή Κατωπόδη στα χωριά Αλέξανδρο, Εγκλουβή, Χορτάτα και Δρυμώνα. Η έρευνα συνεχίστηκε και συνεχίζεται από μέλη των υπολοίπων σωματείων και από ερευνητές που αγαπούν την λευκαδίτικη παράδοση και λαογραφία.

1) Μηλιά. Χορός που πήρε το όνομά του από την πρώτη λέξη του τραγουδιού. Σαν τραγούδι το συναντάμε σε αρκετές περιοχές της Ελλάδας όπως στην Θράκη και την Ήπειρο με διαφορετικό ερμηνευτικό και χορευτικό μοτίβο. Χορεύονταν σχεδόν σε όλα τα χωριά της Λευκάδας και δεν έλλειπε από καμιά σύναξη γλεντιού και χαράς. Πρόκειται για τον πιο παλιό και διαδεδομένο χορό.

Είναι κυκλικός μικτός, κατά την εκδοχή όπως διασώθηκε στα τοπικά χορευτικά και γυναικείος - γαμήλιος έτσι όπως τον περιγράφουν οι μαρτυρίες των παλαιότερων. Ο χορός αποτελείται από δύο μέρη το αργό με ρυθμό 4/4 ή 2/4 και το γρήγορο με ρυθμό 7/8 (συρτού καλαματιανού). Μπορεί να χορευτεί μόνο με την συνοδεία τραγουδιού αλλά και οργανικά ή μικτά.

Αν ρωτήσει κανείς σήμερα πώς χορεύονταν η Μηλιά, θα απαντούσε με την έκφραση «στα τρία πάσα», αυτό φανερώνει και πιστοποιεί την κίνηση του χορού στα τρία που συναντάμε και στην Ήπειρο, σε ότι αφορά το πρώτο αργό μέρος του χορού.

Η λαβή στον μεικτό: οι γυναίκες κρατούν τους άνδρες θέτοντας τα χέρια στο ζωνάρι των ανδρών και οι άντρες κρατώντας τις γυναίκες από τους αγκώνες δημιουργώντας ένα είδος σταυρωτής λαβής. Στο γυναικείο η λαβή είναι από τους ώμους. Ο χορός καταγράφηκε με ντόπιους μουσικούς από τον Σ. Περιστέρη το 1967, από το Σύλλογο προς διάσωσιν της Εθνικής Μουσικής Σίμωνος Καρά και κινηματογραφήθηκε από το θέατρο ΔΟΡΑ ΣΤΡΑΤΟΥ το 1970.

2) Μπάλος. Χορός κυκλικός, μεικτός. Χορεύεται μόνο με την συνοδεία οργάνων. Είναι δίρυθμος με το πρώτο μέρος σε ρυθμό 4/4 και το δεύτερο 2/4. Διασώθηκε από τους τοπικούς χορευτικούς συλλόγους. Η λαβή στο πρώτο μέρος με λυγισμένους αγκώνες όπως στα συρτά και στο δεύτερο μέρος που χορεύεται ελεύθερα, για τις γυναίκες στη μέση και τους άντρες πίσω στην πλάτη στο ύψος της μέσης. Παρατηρούμε ότι το δεύτερο μέρος θυμίζει αρκετά δυτικότερο χορό σ' ότι αφορά το στήσιμο του χορευτεί αποδεικνύοντας την παλαιότητα του χορού. Ο χορός καταγράφηκε με ντόπιους μουσικούς από τον Σ. Περιστέρη το 1967 και κινηματογραφήθηκε από το θέατρο «ΔΟΡΑ ΣΤΡΑΤΟΥ» το 1970.

3) Θειακός. Χορός κυκλικός, μεικτός. Χορεύεται μόνο με τη συνοδεία οργάνων. Η ονομασία του χορού Θειακός με τον τρόπο γραφής (έψιλον γιώτα) αναφέρεται σε επώνυμο κύριου ονόματος, πρόκειται για συγκεκριμένο πρόσωπο που χόρευε το χορό ή που τον χόρευαν προς τιμή του. Κάτι αντίστοιχο έχουμε και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας όπως στην Ήπειρο όπου χοροί και τραγούδια περιγράφουν ιστορικά γεγονότα ή διάσημα πρόσωπα (Κατσαντώνης, Αλεξάνδρα, Φεζοδερβέναγας κ.α.).

Αν πάρουμε την εκδοχή της γραφής Θιακός (με γιώτα) είναι επιθετικός προσδιορισμός του τοπωνυμίου προέλευσής του γειτονικού νησιού νοτίως της Λευκάδας, την Ιθάκη.

Είναι δίρυθμος με το πρώτο μέρος σε ρυθμό 2/4 και το δεύτερο 6/8. Το κινητικό μοτίβο του χορού είναι συρτό με δώδεκα βήματα στο πρώτο μέρος και επιτόπου στο δεύτερο. Η λαβή είναι με λυγισμένους αγκώνες. Διασώθηκε από τους τοπικούς χορευτικούς συλλόγους. Καταγράφηκε με ντόπιους μουσικούς από τον Σ. Περιστέρη το 1967 στην Καρυά και κινηματογραφήθηκε από το θέατρο «ΔΟΡΑ ΣΤΡΑΤΟΥ» το 1970.

4) Ο Γιάννος ο Μαραθιανός ή Περατιανός. Χορός κυκλικός, μεικτός. Πήρε το όνομά του από τις πρώτες λέξεις του τραγουδιού. Είναι δίρυθμος με το πρώτο μέρος σε ρυθμό 7/8 (συρτού καλαματιανού) και το δεύτερο 3/4 (τσάμικου), συρτοτσάμικο. Χαρακτηριστικό του χορού είναι το μεράκλωμα του πρωτοχορευτή στο μέρος του τσάμικου που χορεύει στο τόπο με πατήματα δυνατά και κινήσεις αργές και κοφτές.

Η λαβή είναι λυγισμένοι αγκώνες. Ο χορός καταγράφηκε με ντόπιους μουσικούς από τον Σ. Περιστέρη το 1967 και από το Σύλλογο προς διάσωση της Εθνικής Μουσικής Σίμωνος Καρά .

5) Τα καρβάκια. Χορός μικτός κυκλικός σε διπλό ρυθμό . Το πρώτο μέρος αργό σε ρυθμό 2/4 με οκτώ βήματα. Το δεύτερο μέρος 7/8 συρτό καλαματιανό με κίνηση μέσα έξω στον κύκλο. Η λαβή από τους ώμους, με παραλλαγή στο δεύτερο μέρος με λυγισμένους αγκώνες. Έχει επικρατήσει να χορεύεται μόνο με οργανική μουσική καθώς

δεν υπάρχει καταγραφή με τραγούδι. Καταγράφηκε με ντόπιους μουσικούς από τον Σ. Περιστέρη το 1967.

6) Λεμονιά. Χορός γυναικείος με δυο κινητικά μοτίβα. Το πρώτο «στα τρία» με ρυθμό 2/4 και το δεύτερο συρτό καλαματιανό (7/8) με κίνηση εμπρός προς το κέντρο του κύκλου και πίσω. Χορεύονταν στη κεντρική - νότια Λευκάδα. Η λαβή είναι σταυρωτή. Καταγράφηκε με ντόπιους μουσικούς από τον Σ. Περιστέρη το 1967.

7) Μπαρμπούνι. Χορός μικτός κυκλικός σε διπλό ρυθμό. Το πρώτο μέρος αργό σε ρυθμό 2/4. Το δεύτερο μέρος 7/8 συρτό καλαματιανό. Τα βήματα του χορού μοιάζουν με του χορού Καραβάκια. Έχει επικρατήσει να χορεύετε με τραγούδι και οργανική μουσική. Καταγράφηκε με ντόπιους μουσικούς από τον Σ. Περιστέρη το 1967.

8) Πατινάδα. Δρομικός σκοπός σε ρυθμό 4/4. Εκτελείται ακόμη και σήμερα στους γάμους συνοδεύοντας τους νεόνυμφους. Από τα τοπικά σωματεία παρουσιάζεται κατόπιν χορογραφικής παρέμβασης για να πλαισιώσει το χορευτικό ρεπερτόριο με την είσοδο του χορευτικού στη σκηνή ανά ζεύγη (άντρας - γυναίκα) σε κυκλική διάταξη.

9) Συρτός - Τσάμικος. Οι δύο χοροί είναι οι επικρατέστεροι στα χωριά της Λευκάδας όπως προαναφέρθηκε προπολεμικά έως σήμερα. Η θεματολογία και τα τραγούδια δεν διαφέρουν πλέον από την Ρούμελη. Πλαισιώνουν όλες τις εκδηλώσεις χαράς και γλεντιού. Τα τοπικά χορευτικά συγκροτήματα δεν τα περιέλαβαν στο ρεπερτόριό τους επειδή ήταν αρκετά γνωστοί και διαδεδομένοι χοροί.

10) Τσεντζερέδες. Χορός με τους *τσεντζερέδες* στο κεφάλι. Ο συνήθης τρόπος μεταφοράς υλικών όπως νερό, κρασί, ψωμί, φαγητό, ρούχα, τροφή για τα ζώα, ξύλα κ.α. γίνονταν με σκεύη όπως ο τέντζερης ή χωρίς, που τοποθετούσαν οι γυναίκες πάνω σε πάνινη κουλούρα στο κεφάλι. Αυτή η συνήθεια έγινε χορός από το χορευτικό του «ΑΠΟΛΛΩΝΑ» Καρυάς που παρουσιάζεται σε εκδηλώσεις με βήματα του συρτού καλαματιανού και του τσάμικου αποκλειστικά από γυναίκες. Τα τελευταία χρόνια παρουσιάζεται και από το χορευτικό του Δήμου Σφακιωτών με βαρέλες αντί του τσέντζερη.

10. Επίλογος

Η Λευκάδα ήταν και είναι ένας πολυσυλλεκτικός χώρος που διαμορφώθηκε από την επιρροή της Δύσης και τις συνθήκες που επικράτησαν στον Ελλαδικό χώρο όντας γείτονας. Έτσι δημιουργήθηκε μια τοπική κουλτούρα που κατάφερε να επικρατήσει σε όλες τις ράτσες, που κατά καιρούς έφτασαν στο νησί είτε για να σωθούν από το ζυγό, είτε για να μείνουν και να αναπτυχθούν. Αυτές ήταν πολλές: Ιταλοί, Βλάχοι, Αρβανίτες, Ηπειρώτες, Κωνσταντινοπολίτες, Νησιώτες από το Αιγαίο, τα Επτάνησα και την Κρήτη.

Τρανή απόδειξη, πέρα από τα ιστορικά ντοκουμέντα, τα επίθετα των Λευκαδιτών όπως Σικελιανός, Μεσσήνης, Αρβανίτης, Σκεπετάρης, Βλάχος, Βαλαωρίτης, Συριανός, Σκυριανός, Πολίτης, Γαζής, Γεωργάκης, Σταύρακα, Κατωπόδης κ.α., αλλά και περιοχές όπως οι Σφακιώτες (οικισμός από Κρητικούς των Σφακιών). Στη Λευκάδα ο νεωτερισμός έχει πρωταρχικό ρόλο, όμως σέβεται και διατηρεί τη λαϊκή παράδοση και τη θεωρεί αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτισμού της. Παρότι η οικονομική ζωή του νησιού είναι προσανατολισμένη στον τουρισμό, διατηρεί αρκετά παραδοσιακά στοιχεία στα ήθη και έθιμα, στην αρχιτεκτονική, στη μαγειρική, στην ιδιαίτερη διάλεκτο κάθε περιοχής, στη γυναικεία φορεσιά από τις γηραιότερες, στον τρόπο διασκέδασης, στις χαρές και τα πανηγύρια.

Ο χορός, σαν μέρος της τοπικής κουλτούρας, διασώθηκε κι αυτός με τον δικό του τρόπο ενταγμένος στη γενικότερη φιλοσοφία της αξίας του λαϊκού πολιτισμού του Λευκαδίτη και έτσι πρέπει να αντιμετωπίζεται από τον ερευνητή της μουσικοχορευτικής παράδοσης που ενδιαφέρεται να συνεχίσει τα όσα έχουν καταγραφεί μέχρι σήμερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γεωργάκης Ηλίας (2005) «ΧΟΡΕΥΟΥΝ ΤΑ ΚΟΚΚΙΝΑ»
- Δήμας Ηλίας (1993) «Η ΧΟΡΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ»
- ΔΗΜΟΣ ΛΕΥΚΑΔΑΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ»ΑΦΙΕΡΩΜΑ 40 ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΕΘΝΕΣ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΦΟΛΚΛΟΡ ΛΕΥΚΑΔΑΣ»
- Δ.Ο.Λ.Τ. «Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΛΑΙΚΟΥ ΧΟΡΟΥ» επιμέλεια Ράφτης Αλκης.
- ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΛΕΚΑΔΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ (1991) «ΠΡΑΚΤΙΚΑ Β ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ»
- ΘΕΑΤΡΟ ΔΟΡΑ ΣΤΡΑΤΟΥ «ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ» επιμέλεια Ράφτης Αλκης.
- Κοντομίχη Πανταζής(1985) «ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΑΣ»
- Κοντομίχη Πανταζή(1989) «Η ΛΕΥΚΑΔΙΤΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ ΛΑΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ»
- Κοντομίχη Πανταζή(1999) «Ο ΛΕΥΚΑΔΙΤΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ»
- Κοντομίχη Πανταζή (2005) «ΛΕΞΙΚΟ ΛΕΥΚΑΔΙΤΙΚΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ»
- Μαργέλης Απόστολος (1993) « ΟΙ ΧΩΡΙΑΝΟΙ»
- Μπαζιάννας Νικόλαος «ΓΙΑ ΤΗΝ ΛΑΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΜΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗ»
- Ροντογιάννης Χρήστος (2001) «ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΣΟΥΚΑΛΑΔΩΝ»
- <http://www.lefkada.gr>

Μουσικές εκδόσεις

- ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΣΩΣΙΝ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ (Σίμωνα Καρά) «ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΩΝ ΕΠΤΑΝΗΣΩΝ»
- ΜΟΥΣΙΚΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ Μέλπως Μερλιέ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Γιάννης Γαντζίας

Χρονολογία γέννησης: 1966

Δίδαξα και διδάσκω σε άτομα όλων των βαθμίδων: Δημοτικού, Γυμνασίου, Λυκείου καθώς και σε ενήλικες. Επιδίωξή μου η επιτυχής διδασκαλία γυμναστικής και ελληνικών παραδοσιακών χορών και η ολοκλήρωση των στόχων που θέτω κάθε φορά στον τομέα της εργασίας μου. Οργάνωσα ποικίλες δραστηριότητες για τους μαθητές μου. Υλοποίησα σύγχρονα προγράμματα διδασκαλίας και εφάρμοσα πρότυπες - πειραματικές εκπαιδευτικές μεθόδους.

Σπουδές: Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού.

Ειδικότητα: Διδασκαλία Ελληνικών Παραδοσιακών Χορών.

Ξένες Γλώσσες: Αγγλικά σε επίπεδο Lower

Γνώσεις Η/Υ και χρήση του Διαδικτύου

Γνώσεις μουσικής

ΠΡΟΫΠΗΡΕΣΙΑ

Από το 1984 έως σήμερα σε τμήματα παιδικά, εφηβικά και ενηλίκων :

- 1984-87: Διδασκαλία στα προγράμματα Γ.Γ. Αθλητισμού "ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ & ΠΑΙΔΙ"
- 1984-87: Διδασκαλία Ελληνικών χορών Πνευματικό Κέντρο Δ. Περιστερίου
- 1990-92: Διδασκαλία Ελληνικών χορών Ομιλο Λαϊκών χορών "ΠΗΓΑΣΟΣ" Λευκάδας.
- 1992-97: Διδασκαλία Ελληνικών χορών στο 52ο & 145ο Δ. Σχολείο Σεπολίων
- 1992-97: Διδασκαλία στο 4ο & 12ο Δ.Σχολείο Κοντόπευκου Αγ.Παρασκευής
- 1993-: Διδασκαλία στον Πολιτιστικό Σύλλογο Γυναικών Κρυονερίου Αττικής.
- 1994-02: Διδασκαλία στον Κέντρο Ελληνικού Χορού Συλλόγου Γ.Αγ.Στεφάνου
- 1996-97: Διδασκαλία στον Πολιτιστικό Σύλλογο "Το Μεγάλο Πεύκο" Ν. Πέραμος.
- 1998: Διδασκαλία σε Προγράμματα Λαϊκής Επιμόρφωσης της Ν.Ε.Λ.Ε. Αν. Αττικής.
- 1998-02: Διδασκαλία στο Πνευματικό, Πολιτιστικό Αθλητικό Κ. Κ.Πολυδενδρίου Αττικής.
- 1998-99: Διδασκαλία Ελληνικών χορών στην Κοινότητα Βαρνάβα Αττικής.
- 1999-: Διδασκαλία στον Σύλλογο Γυναικών Βαρνάβα Αττικής
- 2002-: Διδασκαλία στον Σύλλογο Γυναικών Γραμματικού Αττικής
- 2002-: Διδασκαλία στον Λαογραφικό Σύλλογο Γ. Πολυδενδρίου Αττικής.
- 2002-2003: Διδασκαλία στον Πολιτιστικό Σύλλογο Καλάμου Αττικής.
- 2003-2004: Διδασκαλία ως επιμορφωτής σε πρόγραμμα Ι.Δ.Ε.Κ.Ε.
- 2003-2004: Διδασκαλία στο Πνευματικό Κέντρο Κοιν. Καπανδριτίου Αττικής.
- 2006-: Διδασκαλία στην Ένωση Μικρασιατών Ν. Ερυθραίας.
- 2006 : Διδασκαλία στον Όμιλο Λαϊκών χορών «ΕΛΕΝΗ ΤΣΑΟΥΛΗ»

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Από το 1984 έως σήμερα :

- 1978-1985: Μέλος του Μουσικοφιλολογικού Ομίλου "ΟΡΦΕΑΣ" Λευκάδος.

- 1984-1988: Μέλος του Ομίλου Λαϊκών Χορών "ΕΛΕΝΗ ΤΣΑΟΥΛΗ" .
- 1984-1988: Μέλος του Χορευτικού Τμήματος του Τ.Ε.Φ.Α.Α. Αθηνών .
- 1988: Μέλος της Δ.Ο.Λ.Τ.(Διεθνείς Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης) παράρτημα UNESCO
- 1984-1985: Υπεύθυνος εκπροσώπησης του Ε.Ο.Τ. σε διεθνείς εκθέσεις στο Εξωτερικό (Λωζάνη-Ελβετίας).
- 1990: Ιδρυτικό μέλος του Ομίλου Λαϊκών χορών "ΠΗΓΑΣΟΣ" Λευκάδος.
- 1992-1997: Μέλος του Ελληνικού Κέντρου Λαογραφικών Μελετών.
- 1997: Καλλιτεχνικός Διευθυντής του Φεστιβάλ Ελληνικών Χορών Κρουονερίου Αττικής.
- 2002: Καλλιτεχνικός υπεύθυνος στις γιορτές λαϊκής παράδοσης Κ. Πολυδενδρίου.
- 2005: Καλλιτεχνικός υπεύθυνος 2ημερων εκδηλώσεων μνήμης «Αλησμόνητες Πατρίδες»
Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Προσφυγικών Σωματείων (Ο.Π.Σ.Ε.)
- 2006:Καλλιτεχνική επιμέλεια στο 8^ο Φεστιβάλ ΑΣΙΣ Ιδιωτικών σχολείων & Κολεγίων Με θέμα «ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ»
- ✓ Διοργανωτής και υπεύθυνος παρουσίασης καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, με θέμα τον Ελληνικό χορό, στους φορείς όπου συνεργάζομαι και διδάσκω.
- ✓ Ελαβα μέρος στην Τελετή Έναρξης του Παγκόσμιου Πρωταθλήματος Στίβου στην Αθήνα το 1997.
- ✓ Σε όλη την διάρκεια των δραστηριοτήτων μου έλαβα μέρος σε εκδηλώσεις και Φεστιβάλ στην Ελλάδα και το Εξωτερικό.
- ✓ Ελαβα μέρος σε παρουσιάσεις στην Ελληνική Τηλεόραση (ΕΤ 1, ΕΡΤ3, ANTENNA, ALPHA) και στη Βουλγαρική καθώς και στο κρατικό ραδιόφωνο.

ΣΥΝΕΧΙΖΟΜΕΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ

- ✓ Έχω λάβει μέρος σε σεμινάρια και συνέδρια που αφορούν την ειδικότητά μου.
- ✓ Το Μάρτιο του 2003 έγινα δεκτός και έχω προεγγραφεί στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που πραγματοποιείται στη Στοκχόλμη της Σουηδίας, στις 10- 08 έως 16-08 2003, στην αγγλική γλώσσα, για τη βελτίωση και ενημέρωσή μου πάνω σε γενικότερα εκπαιδευτικά θέματα, από τους φορείς:
  - ARKITEKTURMUSEET, STOCKHOLM, SWEDEN (CO-ORDINATOR)
  - MIDDLESEX UNIVERSITY, LONDON, UK
  - KATHOLIEKE HOGESCHOOL KEMPEN, HERENTALS, BELGIUM
  - WOJEWODSKI OSORODEK METODYCZNY DOLNOSLAZKI OSRODEK DOSKONALENIA NAUCZYCIELI WROCLAW, POLAND
  - BILDUNGSANSTALT FUR KINDERGARTENPADAGOGIK, FELDKIRCH, AUSTRIA
  - FRATELLI ALINARI MUSEUM,FLORENCE, ITALY

Γιάννης Γιαντζίας: Καθηγητής Φυσικής Αγωγής:

ΑΡΑΧΩΒΗΣ 45 - 47,

ΑΘΗΝΑ, ΤΚ - 106 81

Τηλ.: 210 3806102, 6937036115

e-mail: yiangan@hotmail.com

ΣΤ) ΧΟΡΟΙ ΚΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ **ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΗΣ ΑΡΤΑΚΗΣ** **ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΥΖΙΚΟΥ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ Μ. ΑΣΙΑΣ**

Εισήγηση - Διδασκαλία: Θόδωρος Γιαννακάρας.

1. Ιστορικά στοιχεία

Η Αρτάκη, στα Τουρκικά Erdek, είναι πόλις αρχαιοτάτη, χρονολογούμενη από τους προϊστορικούς χρόνους. Ο Απολλώνιος ο Ρόδιος εις τους αργοναύτες αναφέρει την Αρτακίαν Κρήνη. Είναι χτισμένη στη νοτιοδυτική πλευρά της Κυζικηνής Χερσονήσου στην Προποντίδα, που είναι μια κλειστή θάλασσα μεταξύ του Αιγαίου και του Εύξεινου Πόντου. Η Κυζικηνή Χερσόνησος λεγόταν και Αρκτόνησος, γιατί πάνω στα βουνά της ζούσαν άρκτοι. Την έκτισαν οι Μιλήσιοι, οι κάτοικοι της Μιλήτου, που ήταν η πιο μεγάλη και πιο προοδευτική Ιωνική πόλη της Μ. Ασίας.

Την γεωγραφική θέση της την ζήλεσαν πολλοί λαοί, πράγμα που έκανε τους κατοίκους της πρωταγωνιστές στα μεγάλα γεγονότα, μεταξύ κατακτητών και κατακτημένων.

Πριν την εγκατάλειψη υπήρχαν στην Κυζικηνή Χερσόνησο δεκαεπτά χωριά, δεκατέσσερα ελληνικά, ένα αρμένικο και δύο μικρά τούρκικα. Τα ονόματα των χωριών αυτών ήταν τα εξής: 1) Αρτάκη, 2) Γωνιά, 3) Ρόδα, 4) Χαράκι, 5) Δρακούντα, 6) Βαθύ, 7) Κατάτοπος, 8) Λαγκάδα, 9) Διαβατή, 10) Καστέλλι, 11) Μηχανιώνα, 12) Πέραμος, 13) Πάνω Καινούργιο Χωριό, 14) Κάτω Καινούργιο Χωριό, 15) Αρμενοχώρι, 16) Χαμαμλί, 17) Κούκουρο.

Κατά την απογράφη του 1900 μετρήθηκαν 26.500 Έλληνες, 2.500 Τούρκοι και 1.000 Αρμένιοι, που δείχνει τον συμπαγή Ελληνικό πληθυσμό που κατοικούσε στην Κυζικινή Χερσόνησο.

Οι Αρτακηνοί εκεί ασχολιόντουσαν με την καλλιέργεια του μεταξοσκώληκα, (είχε πολλές μουριές η Αρτάκη) με την παραγωγή παστών και τουρσιών, την παραγωγή σταφυλιών και μούστου. Σωστό πανηγύρι γινόταν σε όλη την Αρτάκη τις μέρες του τρύγου και της πώλησης των κρασιών της. Ακόμη καλλιεργούσαν ελιές, οπωροκηπευτικά και φρούτα. Αλλά το πάθος των Αρτακηνών ήταν η θάλασσα.

Το 1912 - 13 ήλθαν οι Βαλκανικοί πόλεμοι και οι επιτυχίες της Ελλάδας. Οι Μικρασιάτες χαίρονται και περιμένουν. Το 1914 ξεσπά ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος. Η Ελλάδα συμμετέχει το 1917. Πολλά βάσανα πέρασαν οι Έλληνες Μικρασιάτες. Τότε έγινε και η μεγάλη φωτιά στην Αρτάκη. Κήκε ολοσχερώς. Μόνο μερικά πέτρινα σπίτια έμειναν.

Το τέλος του πολέμου βρίσκει την Ελλάδα με την μεριά των νικητών και την Αρτάκη να προσπαθεί να ορθοποδήσει και πάλι. Στην Ελλάδα δίνεται η Σμύρνη και το 1919 ο Ελληνικός στόλος μπαίνει στο λιμάνι. Αρχίζουν οι εχθροπραξίες με τους Τούρκους και ο Ελληνικός στρατός επεκτείνεται και σε άλλες πόλεις της Μικράς Ασίας, όπου κυριαρχεί το Ελληνικό στοιχείο για να τις προστατέψει. Έτσι έφτασε και στην Αρτάκη. Όνειρα για ένωση με την Ελλάδα. Έχουμε όμως τις πολιτικές συγκρούσεις εκεί και τελικά την κατάρρευση του μετώπου το 1922. Αρχίζει η εγκατάλειψη.

2. Εγκατάσταση στην Ελλάδα

Στις 29 Αυγούστου 1922, ημέρα Δευτέρα, οι Αρτακηνοί μεταφέρονται στα Μαρμαρονήσια που ήταν απέναντί τους, όπου έμειναν δεκαπέντε μέρες. Από κει περνώντας τα Δαρδανέλια φθάνουν στη Θεσσαλονίκη, στους θαλάμους του Καράμπουρνου. Δέκα μέρες κάθισαν εκεί. Στη συνέχεια για ένα χρόνο, σε απέραντους θαλάμους στην Τούμπα, όπου τους θέρισαν η πείνα και η ελονοσία .

Εν τω μεταξύ, όλον το χρόνο αυτόν, μια επιτροπή από Αρτακηνούς έψαχνε να βρει τον καταλληλότερο τόπο για να εγκατασταθεί, για να κάνει μια καινούργια Αρτάκη. Τον βρήκαν στη θέση Βατώντα στην Εύβοια, όπου έμοιαζε πολύ με το δικό τους χωριό. Εδώ στήθηκε και αναπτύχθηκε, με χίλια δύο βάσανα, η σημερινή Ν. Αρτάκη, όπου επηρέασε οικονομικά όλη την Εύβοια. Γέμισαν με ψάρια τις αγορές της Χαλκίδας και της Αθήνας, και με πλήθος γεωργικά προϊόντα.

Το 1927 αρκετές οικογένειες από τον Κατάτοπο, που είχαν αρχικά εγκατασταθεί στην Μυτιλήνη, ήλθαν και ενσωματώθηκαν με τους Αρτακηνούς στο καινούργιο χωριό, οι οποίοι και αποτέλεσαν ένα δυναμικό στοιχείο στην ανάπτυξή του.

Την δεκαετία του 70' και του 80' αναπτύχθηκαν πολύ οι πτηνοτροφικές και κτηνοτροφικές επιχειρήσεις. Γι' αυτό και η Ν. Αρτάκη υπήρξε μια από τις πόλεις που δέχτηκε πολλούς ανθρώπους λόγω εσωτερικής μετανάστευσης στην Ελλάδα μέχρι και σήμερα, απαριθμώντας γύρω στους δεκαπέντε χιλιάδες κατοίκους.

3. Έθιμα

Στην Αρτάκη έθιμα υπήρχαν πολλά και ωραία, από τα οποία πολλά εξαφάνισε ο χρόνος, πολλά όμως διατηρούνται μέχρι και σήμερα. Τα κυριότερα είναι:

3.1. Του αρραβώνα

Παλαιότερα ο αρραβώνας συμφωνούνταν μεταξύ των γονέων πρώτα, και παρ' όλο που δεν υπήρχε έρωτας ανάμεσα στο ζευγάρι, επέβαλαν την γνώμη τους. Γινόταν συνήθως Κυριακή ή γιορτή, όπου άλλαζαν τα δώρα, φλουριά ή δαχτυλίδι για τη νύφη και πουκάμισο με κάλτσες για το γαμπρό. Τις αποκριές ο γαμπρός έστελνε αρνί «φαραγγωμένο», δηλαδή με χρυσωμένα τα κέρατα, το οποίο έσφαζαν και ακολουθούσε γλέντι. Στη νηστεία έστελνε στη νύφη λεπτές φέτες χαλβά, η οποία επέστρεφε την πιατέλα γεμάτη με «μηκήκια», είδος γλυκίσματος από αλεύρι, μέλι ή πετιμέζι και λάδι. Το πιο εντυπωσιακό όμως έθιμο του αρραβώνα είναι **τα αμυγδαλωτά**. Γλυκά που δωρίζει η νύφη στην πεθερά και που διατηρείται μέχρι και σήμερα στην Ν. Αρτάκη, μοναδικά στην Ελλάδα για την εμφάνιση και τη γεύση τους. Φτιάχνονται από ψιλοαλεσμένη αμυγδαλόψιχα, ζάχαρη άχνη και ασπράδι αυγών. Πλάθοντας και κεντώντας σαν γλυπτά τη ζύμη οι σημερινές Αρτακηνές, στολίζουν την πιατέλα με τα μονογράμματα των νεόνυμφων, το σταυρό, τη φωλιά των πουλιών, το σταφύλι και το ψάρι, σχέδια που συμβολίζουν την Ορθοδοξία, τη γονιμότητα και την εφορία, και λογής - λογής λουλούδια όπως κρινάκια, γιασεμιά και πανσέδες, το καθένα μοναδικό στο σχέδιο.

3.2. Του γάμου

Η τελετή του γάμου λεγόταν «χαρά» και γινόταν συνήθως Κυριακή. Ξεκινούσε όμως από την Πέμπτη με το «λουτρό» και το «κίνιασμα» της νύφης από το «νυφοστόλι» που την έντυνε και την Κυριακή με το νυφικό φόρεμα, το «αντερί», από μεταξωτό ύφασμα και χρυσοῦφαντο, συμπληρωμένο στο μέτωπο από τον «τζομπράν», σειρά

μαργαριταριών, με μικρά χρυσά φλουριά στην άκρη, τους «ρουμπιέδες». Στο λαιμό φορούσαν το «χαρχάλι», αλυσίδα χοντρή και χρυσό σταυρό. Στο στήθος την «καϊννέτα», χρυσές πλακέτες δεξιά και αριστερά με χρυσές αλυσίδες ανάμεσά τους και στους καρπούς των χεριών τους «μεντεσέδες», βραχιόλια με πολύτιμους λίθους. Το νυφοστόλι τραγουδούσε:

**Ήρθε η ώρα η καλή και η ευλογημένη,
Να πάρ' αητός την πέρδικα, την χρυσοπλουμισμένη .**

**Νύφη μου το φουστάνι σου, αγγέλοι σου το ράψαν,
στη δεξιά του τη μεριά, το όνομά σου γράψαν.**

Την παραμονή του γάμου πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού οι φίλοι του, που αποτελούσαν το δικό του 'νυφοστόλι', για το 'λουτρό'. Εκεί του τραγουδούσαν :

**Φέρτε νερό ροδόσταμο, σαπούνι από την Πάρο,
να λούσουμε τον νιο γαμπρό, μαζί με τον κουμπάρο.**

**Λούστε τον, καθαρίστε τον, να λάμπει, να γυαλίζει,
τα μάτια να τον χαίρονται, η καρδιά να φτερουγίζει.**

**Γεια σου, χαρά σου, μπρε γαμπρέ, ήρτε και η σειρά σου,
το ταίρι σου να παντρευτείς , να κτίσης τη φωλιά σου.**

Όταν ερχόταν ο κουρέας για να τον ξυρίσει, έλεγαν :

**Μπαρμπέρη τα ξουράφια σου, να τα μαλαματώσεις,
να μη μας κόψεις τον γαμπρό, και μας τονε ματώσεις.**

Την ημέρα του γάμου, όταν τον έντυναν του τραγουδούσαν :

**Γαμπρέ μου τα ρουχάκια σου, άγγελοι σε τα ράψαν,
και στην δεξιά σου την πλευρά, το ταίρι σου αράξαν.**

Ο γάμος γινόταν συνήθως στο σπίτι. Στο χορό του Ησαΐα οι καλεσμένοι έρριχναν τους νεόνυμφους με ρύζι, κουφέτα και νομίσματα. Στο τέλος της τελετής όλοι ασπάζονταν το ζευγάρι, τον κουμπάρο και τους συμπεθέρους. Ανύπαντρες κοπέλες τους κερνούσαν, ένα άλλο ονομαστό και μοναδικό γλυκό, **τους κουραμπιέδες**. Φτιάχνεται από βούτυρο, ζάχαρη άχνη και αλεύρι, σε σχέδια από κίονες Ιωνικού ρυθμού. Άλλο χαρακτηριστικό έθιμο του γάμου είναι να προικίζεται η νύφη την πατρική κατοικία, έθιμο ευεργετικό για τους γέροντες γονείς, κατάλοιπο μητριαρχίας .

3.3. Η γιορτή του Αγίου Θεοδώρου

Την παραμονή της γιορτής του Αγίου Θεοδώρου, που είναι η πρώτη Παρασκευή των Χαιρετισμών της Παναγίας, φτιάχνουν κόλλυβα τα «ζωντανά» προς τιμή του Αγίου, που μοιράζονται στα λεύτερα κορίτσια στο τέλος της λειτουργίας. Τα τοποθετούν το

βράδυ κάτω από το μαξιλάρι τους και ελπίζουν να δουν ή να ακούσουν στο ύπνο τους το όνομα του αγαπημένου τους.

3.4. Του Αγιαννιού του Κλείδωνα

Την παραμονή της γιορτής της γέννησης του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου στις 24 Ιουνίου μαζεύονται, μέχρι και σήμερα, σε πολλές γειτονιές στην Αρτάκη άνθρωποι όλων των ηλικιών, όπου ανάβουν φωτιές, τρεις τέσσερις στη σειρά, πηδώντας από τρεις φορές. Μαζί με τ' άλλα χόρτα έκαιγαν και το στεφάνι της Πρωτομαγιάς, ευχόμενοι και του χρόνου.

Έπειτα μάζευαν διάφορα κοσμήματα, χωριστά τα αγόρια από τα κορίτσια, δεμένα μέσα σε μαντήλια. Οι κοπέλες έπαιρναν το αμίλητο νερό, πρώτα από την θάλασσα και ύστερα από τρία πηγάδια. Το έριχναν σε κανάτα χάλκινη, το «μαστραπά», μαζί με τα κοσμήματα, το σκέπαζαν μ' ένα κόκκινο πανί, τον κλείδωναν με ένα λουκέτο και τον άφηναν κάτω από τ' άστρα όλη νύχτα. Ανήμερα της γιορτής του Αγίου, έντυναν ένα κοριτσάκι για νύφη με άσπρο φόρεμα και πέπλο και κρατώντας τον μαστραπά στην αγκαλιά της, τον ξεκλείδωναν τραγουδώντας :

**Ανοίγουμε τον κλείδωνα, στου Αγιαννιού τη χάρη,
ποιος είναι καλορίζικος, να έρθει να τον πάρει.**

Οι μεγαλύτερες γυναίκες της παρέας τραγουδούσαν διάφορα στιχάκια, πολλά από τα οποία συνέθεταν εκείνη τη στιγμή, όπως :

**Ο μπογιατζής με τη μπογιά κι ο ράφτης με βελόνι
κι ο κουντουράς με το σουβλί, κορίτσια θανατώνει.**

Η νύφη τότε έβγαζε ένα - ένα τα κοσμήματα των κοριτσιών και μάντευαν έτσι την τύχη τους. Στην μια τύχαινε μπογιατζής, στην άλλη τύχαινε ράφτης και στην άλλη τσαγκάρης. Το ίδιο γίνονταν και για τ' αγόρια.

3.5. Τα Θεοφάνια

Με μεγάλη λαμπρότητα γιορτάζουμε στις 6 Ιανουαρίου την ημέρα των Αγίων Θεοφανείων. Μετά την πρωινή λειτουργία στο ναό των Δώδεκα Αποστόλων, στο προαύλιο σχηματίζεται μια πομπή από εξαπτέρυγα, Φιλαρμονική, το ιερατείο, οι Δημοτικές αρχές και το εκκλησίασμα, που κατευθύνεται στο λιμάνι. Εκεί περιμένει πλήθος κόσμου από τις γύρω περιοχές και εκδρομείς από πολλά μέρη της Ελλάδας. Η πομπή καταλήγει στην ιχθυόσκαλα, όπου περιμένουν οι καπεταναίοι με σημαιοστολισμένα τα καΐκια τους. Ανεβαίνουν σ' ένα καΐκι, διαφορετικό κάθε χρόνο, κάνουν το γύρο του λιμανιού και αγκυροβολούν στο μέσον του.

Τα παλικάρια είναι παραταγμένα στην ακρογιαλιά, ο κόσμος όλος έχει στραμμένη την προσοχή του στο καΐκι και περιμένει με αγωνία. Πλησιάζει η Βάπτιση. Ξαφνικά ελευθερώνονται τρία περιστέρια, ακούγεται μια πιστολιά, οι ψάλτες ψάλλουν το «Εν Ιορδάνη» και ο παπα - Γιάννης πετά στη θάλασσα το σταυρό δεμένο πάνω σε φελλό. Τα καΐκια σφυρίζουν δυνατά και η μπάντα ηχεί χαρούμενα. Είναι το σύνθημα.

Τα παλικάρια ξεχύνονται στη θάλασσα. Σε λίγο ένα χέρι σηκώνεται κουνώντας τον σταυρό και ένα χειροκρότημα ακούγεται από το πλήθος. Στο πλοίο αρχίζουν τα

κεράσματα και το κόψιμο της Πρωτοχρονιάτικης πίτας. Ο κόσμος φεύγοντας παίρνει αγιασμένο νερό και βότσαλα από τη θάλασσα, για να τα ρίξει στις άκρες των σπιτιών του για ευλογία των οικογενειών του. Το απόγευμα όλοι περιμένουν να περάσει ο «Σταυρός» για να προσκυνήσουν και να δώσουν φιλοδώρημα στον τυχερό και την παρέα του.

3.6. Ένα άλλο έθιμο που θυμάμαι είναι, όταν έχτιζαν καινούργιο σπίτι στην Αρτάκη, έσφαζαν έναν κόκορα και έριχναν το αίμα του στα θεμέλια της οικοδομής. Ακολουθούσε γλέντι και ευχές για σπίτι καλορίζικο. Όταν έριχναν την πλάκα του σπιτιού, οι τεχνίτες ύψωναν σταυρό από δυο μικρές τάβλες στερεώνοντας πάνω του λουλούδια. Οι νοικοκυραίοι τους έδιναν για δώρα από ένα πουκάμισο, που τα άπλωναν πάνω σε σχοινί, όπου έμεναν εκεί όλη την ημέρα. Σα σημαιοστολισμένα πλοία έμοιαζαν τα νεόκτιστα σπίτια .

4. Η φορεσιά της Αρτακηνής γυναίκας

Για την παλιά γυναικεία Αρτακηνή φορεσιά έχουμε στοιχεία, μόνο από προσωπικές μαρτυρίες και συνεντεύξεις από ηλικιωμένες γυναίκες του χωριού, και παρά τις επίμονες προσπάθειες δεν κατέστη δυνατόν να βρεθεί ούτε ένα κομμάτι της φορεσιάς, παρά μόνο λίγες φωτογραφίες με καθημερινή φορεσιά. Αντίθετα δε, για την μεταγενέστερη νυφική, γιορτινή και καθημερινή φορεσιά της εποχής, υπάρχει ολόκληρη φορεσιά και αρχαιακό φωτογραφικό υλικό.

Η πιο παλιά φορεσιά της Αρτακιανής γυναίκας ήταν μακριά βράκα, πλούσια σε πτυχές, η καθημερινή από λινό ή μάλλινο ύφασμα και η επίσημη από μεταξωτό, μονόχρωμη σε σκούρα χρώματα. Η βράκα έφτανε μέχρι τους αστραγάλους. Κάτω απ' αυτό φορούσαν μεσοφόρι για να φαίνεται εύσωμη αυτή που το φόραγε. Το ύφασμα ανάμεσα στα βρακοπόδια, ονομαζόμενο «σέλα», ήταν μακρύτερο και σέρνονταν, γι' αυτό σήκωναν το μπροστινό μέρος και το τοποθετούσαν στη βρακοζώνη που ήταν κεντημένη. Στο στήθος φορούσαν λευκό πουκάμισο, βαμβακερό για τις καθημερινές και μεταξωτό για τις γιορτές. Πάνω απ' αυτό φορούσαν το «ζουπούνι», κοντό μέχρι την μέση χωρίς μανίκια. Πάνω από το ζουπούνι φόραγαν το «γουνέρι», από λεπτή γούνα με μανίκια μέχρι τους γοφούς.

Στο κεφάλι φορούσαν φέσι σκούρο κόκκινο με μεγάλη ακτινωτή φούντα, πάνω δε απ' αυτό τσεμπέρι (φακιόλι, μπόλια, μαντίλα) χρωματιστό που στις άκρες είχε μπιμπίλες (κεντήματα). Πάνω απ' όλα αυτά φορούσαν φερετζέ, είδος μακριού, ευρύχωρου και πολυτελούς υφάσματος. Απ' αυτό προέκυψε και η γνωστή παροιμία: «Όλα τα' χει η Μαριωρή, μον' ο φερετζές της λείπει».

Στα τέλη του 18ου αι. τη βράκα αντικατέστησε η φαρδιά και μακριά, ως να σέρνεται, φούστα. Πουκάμισο σγουρό, κουκουλάτικο, με γιακά όρθιο κεντητό, με πατηλέτα και μανίκια φαρδιά, καμπάνα με δαντέλα. Γιλέκο μακρύ μέχρι πέντε δάχτυλα κάτω της μέσης με μπάσκα, με μανίκια κεντητά, καμπάνα κάτω και σχιστά. Το καρέ του ανοιχτό, με κουμπιά και κρεμαστές θηλιές. Φέσι με μεγάλη φούντα και γεμενί αραχνοϋφαντο, κεντητό. Την ενδυμασία συνόδευαν κοσμήματα, τα ξένια του αρραβώνα, χρυσά φλουριά, πεντόλιρα και ντούμπλες, μαργαριτάρια, καδένες κεντημένες με διαμαντόπετρες και σκουλαρίκια κρεμαστά.

5. Η φορεσιά του Αρτακηνού άντρα

Οι άντρες φορούσαν βράκα. Οι νέοι μέχρι το γόνατο και οι γεροντότεροι μέχρι τη μισή τους γάμπα, φτιαγμένη από υφαντό μαλακό μαύρο ύφασμα, κεντημένη στα πλάγια με κουκουνάρες (καλαμπόκι, με σουτάσι χρυσό). Υπάρχει χαρακτηριστικό δίστιχο «Αχ νάμουνα και τι νάμουνα, κουκουνάρα του βρακιού σου, όχι αυτή που βάζει ο νους σου, μόνο του βρακοποδιού σου».

Το πουκάμισο ήταν υφαντό σγουρό, λευκό με ίσιο μανίκι χωρίς κουμπιά, πάνω απ' αυτό φορούσαν γελέκι από βελούδο συνήθως κεντημένο στις ωμοπλάτες με «γοργόνες». Πάνω απ' το γιλέκο φορούσαν το γουνέρι, ζακέτα με γούνα από μέσα και ύφασμα απ' έξω. Και είχαν και την μακριά γούνα ως κάτω από τα γόνατα. Το ζωνάρι ήταν μάλλινο χρώματος βυσσινί σε αντίθεση με των Τούρκων που ήταν χρώματος κόκκινο ανοιχτό (άλικο). Στο κεφάλι οι μεν νέοι φορούσαν σκέτο φέσι χρώματος βυσσινί, οι δε γεροντότεροι τύλιγαν γύρο από το φέσι τους λευκό σαρίκι ή σερβέτα.

Στα ποδιά φόραγαν μάλλινες μακριές κάλτσες που τις στερέωναν με κεντητές καλτσοδέτες. Για παπούτσια φορούσαν τις ευκολοφόρετες «κουντούρες», το δε χειμώνα φορούσαν τα «λαπτσίνια», παπούτσια από λεπτό δέρμα και λεπτό πέλμα και εξωτερικά τις γαλότσες, χοντρότερες από τις κουντούρες.

6. Πανηγύρια

Τα πιο σπουδαία πανηγύρια στην Αρτάκη ήταν, των Αγίων Αποστόλων στις 30 Ιουνίου, της Αγίας Άννης στις 25 Ιουλίου, της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στις 6 Αυγούστου και της Παναγίας Φανερωμένης στις 23 Αυγούστου.

Στη Νέα Αρτάκη πανηγυρίζουμε των Αγίων Αποστόλων, του Προφήτη Ηλία στις 20 Ιουλίου, αλλά η μεγαλύτερη γιορτή γίνεται στις 23 Αυγούστου, της Απόδοσης Κοιμήσεως της Θεοτόκου, που πανηγυρίζει η Ιερά Μονή Παναγίας Φανερωμένης.

Αυτές οι μέρες συμπίπτουν με τις πολιτιστικές εκδηλώσεις «ΚΥΖΙΚΕΙΑ», που γίνονταν εδώ από το 1977 έως το 1981 από μια ομάδα νέων της Ν. Αρτάκης, και συνεχίζονται από το 1982 μέχρι και σήμερα από το Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου μας. Σ' αυτές παρουσιάζεται η δουλειά που γίνεται στα ερασιτεχνικά τμήματά του, όπως θεατρικές παραστάσεις, μουσικές συναυλίες, χορωδίες, και βραδιές παραδοσιακών χορών.

7. Οργανοπαίχτες

Οι μουσικοί που έπαιζαν στους γάμους, στα πανηγύρια και σε κάθε είδους διασκεδάσεις στην σημερινή Ν. Αρτάκη ήταν: ο Ελισαίος Βογιατσόγλου και ο Θανάσης Μοσχώνης που έπαιζαν βιολί, ο Νίκος Κάιτατζης που έπαιζε κλαρίνο, ο Θανάσης Νιάπης και ο Γιώργος Κατιφεδόπουλος, ονομαστός σαν Καραγιώργης, που έπαιζαν ούτι. Τα όργανα τα έλεγαν παιχνίδια και τους οργανοπαίχτες παιχνιδιάτορες. Από τους απογόνους τους δεν ακολούθησε κανείς τη τέχνη τους. Ίσως την εποχή εκείνη την δύσκολη, της δημιουργίας της νέας πατρίδας, ποιος να είχε μυαλό για όργανα και μουσικές;

8. Γενικά για το χορό

Στην Ν. Αρτάκη, άντρες και γυναίκες χορεύουν μικτά (Συρτούς ή Καλαματιανούς), ή ζευγαρωτά (Καρσιλαμάδες), ή μόνο άντρες (Χασάπικα και Ζειμπέκικα). Οι γυναίκες ξεχωρίζουν από τους άντρες χορεύοντας πιο συγκρατημένα,

προσδίδοντας όμως με τις κινήσεις τους περισσότερη χάρη στο χορό. Παλαιότερα τους χορούς πάντα συνόδευε τραγούδι, στην αρχή χωρίς συνοδεία μουσικών οργάνων. Όταν άναβε το κέφι προσκαλούσαν και οργανοπαίχτες.

9. Χοροί και τραγούδια

1) Μια μικρή μελαχρινή. Μικτός σε κύκλο χορός 7/8 στα βήματα του καλαματιανού, δυο και έξι πίσω:

**Όλες οι όμορφες το κρατούν καμάρι,
μια μικρή μελαχρινή, αυτή έχει τη χάρη.**

**Τούρκος την αγάπησε γυναίκα να την πάρει,
σφάζομαι , σκοτώνομαι, Τούρκο δεν στεφανώνομαι.**

**Κι αν σφαχτείς κι αν σκοτωθείς, Τουρκοπούλα θα γινείς ,
Τουρκοπούλα θα γινείς , Τούρκο θα στεφανωθείς .**

**Ψαράκι γίνομαι, στην θάλασσα πηγαίνω,
γκεμιτζής θε να γινώ, πάλι σε κερδίζω εγώ.**

**Πουλάκι γίνομαι, στα όρη διαβαίνω,
κυνηγός θε να γινώ, πάλι σε κερδίζω εγώ.**

**Καλογραία γίνομαι, σε μοναστήρι μπαίνω,
Καλογεράκι θα γινώ, πάλι σε κερδίζω εγώ.**

2) Τέσσερα μάτια δυο καρδιές. Χορεύετε σε κύκλο από γυναίκες, με τα χέρια κάτω, σε ρυθμό 9/8, καρσιλαμάς, ξεκινώντας με το αριστερό πόδι, τρία τεσσάρια εμπρός ένα πίσω, με το ομώνυμο τραγούδι:

**Τέσσερα μάτια δυο καρδιές
όταν αγαπηθούνε ,
καλύτερα στην μαύρη γη
παρά να χωριστούνε .**

**Για σένα και για μένα δοθήκαν οι καημοί,
τα βάσανα, οι πόνοι κι αναστεναγμοί.
Για σένα και για μένα και όχι για 'λλονα,
δοθήκανε οι πόνοι και τα παράπονα.**

**Εάν εσύ δεν ήσουνα
εγώ δεν θ' αγαπούσα,
έρωτα δεν θα γνώριζα
και ευτυχής θα ζούσα .**

Αναθεμάσε Πόλη , Φανάρι , Τσεσμετζέ,
με πήρες το πουλί μου, που το 'χα εγλετζέ ,
αναθεμάσε Πόλη την ώρα π' άνοιγες,
είπα να καζαντήσω , κι εσύ μ' αφάνισες.

Δεν στο 'πα μαυρομάτα μου,
να μην αγαπηθούμε ,
γιατί είν' ο έρωτας τρελός ,
και θα φανερωθούμε.

Σταυρό μαλαματένιος είναι το μπόι σου,
και μάλαμα καθάριο όλο το σόι σου.
Διαμάντι δαχτυλίδι φοράς στο χέρι σου,
κι απάνω η πέτρα γράφει θα γίνω ταίρι σου.

3) **Εχαμογέλας' η αυγή (2/4)**. Ένα από τα πολλά τραγούδια σε βήματα συρτού χορού είναι :

Εχαμογέλας' η αυγή
κι η πούλια πάει στη δύση,
πάν' τα πουλάκια για βοσκή
κι' οι λυγερές στη βρύση.

Θάλασσα πλατιά ,
μαγκούφα ξενιτιά .

Δεν είν' η νιότη αυγερινός
στο λιόγερμα να γέρνει
και πάλι πίσω την αυγή
ολόλαμπρη να βγαίνει .

Πάπια του γιαλού
μην αγαπάς αλλού.

Χαρείτε νιές και νιοί
τα δροσερά σας νιάτα ,
γιατί γοργά μαραίνονται
φεύγουν παναθεμάτα τα νιάτα .

Έλα πρόβαλε κι ο νους μου σ' έβαλε,
θάλασσα πλατιά , μαγκούφα ξενιτιά .

4) **Καρσιλαμάς (9/8)**. Αντικριστός χορός με ποτήρια.

5) Μέσα - έξω ή Τζορμπατζίδ'κος. Χορός 4σημος, που πήρε το όνομά του από τα μέσα - έξω βήματα του χορού. Αναφέρεται σαν τραγούδι από τον Κατάτοπο, αλλά χορευόταν στους γάμους, σε όλα τα γλέντια και τα πανηγύρια της καινούργιας πατρίδας. Χορεύεται με το τραγούδι :

**Σ' ένα περιβολάκι μέσα μπαίνω
με δάφνες με μυρτιές περιπλεγμένο.
Με δάφνες, με μυρτιές, με κυπαρίσσια,
στάζουν τα μάτια μου δάκρυα περίσσια .**

**Ζητώ τη λεμονιά λεμόνι ένα,
κείνη μου λει τα 'χει αγάς μου μετρημένα.
Ζητώ κι απ' την κορφή της ένα άνθος,
κείνη μου λει θα σε γεμίσω πάθος.**

**Το πρόσωπό σου το άσπρο το χιονάτο,
ο έρωτας το 'χει μ' ανθούς γιομάτο.
Τα μάτια σου τα μαύρα, τα μεγάλα,
γλυκύτερα απ' το μέλι κι απ' το γάλα.**

**Η μύτη σου χυτή σαν το κοντύλι,
το στόμα σου μικρό σαν δαχτυλίδι.
Τα μάγουλά σου τα τριανταφυλλένια,
τα δόντια σου τα μαργαριταρένια.**

**Ως κι ο λαιμός σου χυτός σαν το ποτήρι,
ο έρωτας κερνάει και μένα δίνει.
Το στήθος σου λεμόνια μυρωδάτα,
ο έρωτας χυμούς τα 'χει γιομάτα .**

**Η φορεσιά της μεταξωτή και άσπρη,
που λάμπει σαν τον ουρανό με τ' άστρι,
το γεμενί σου το χρυσοκεντημένο,
με Χιώτικο γαϊτάνι στολισμένο.
Θυμήσου λεμονιά μου όταν γεράσεις,
θα 'ρθει ο καιρός να κιτρινοφυλλιάσεις,
να μαραθούν τα δροσερά σου φύλλα ,
και να καεί καρδιά σου, μωρή σκύλα.**

6) Ροδοδάχτυλος αυγή μου. Συρτός χορός 2/4 , με δυο κινητικά μοτίβα, στα τρία και καλαματιανός :

**Ροδοδάχτυλος αυγή μου
έλα δρόσισε τη γη,
δρόσισε τα χορταράκια
και τη μαύρη μου ψυχή.**

**Να διαβώ εις τους λειμώνας
και με ρόδα να στεφθώ,
την αγάπη μου να έβρω
και να την γλυκασπαστώ.**

**Πρόβαλε, σε καρτερούνε
τα αρνάκια τα λευκά,
σε προσμένει η φιλομοίρα
εις τα έρημα βουνά.**

**Φύγετε ωχραί φροντίδαι,
σύρτε βάθη τρομερά,
ν' αγαπώ, να μ' αγαπούνε,
είν' η μόνη μου χαρά.**

7) Φεύγεις νεότης καημένη. Μικτός κυκλικός χορός σε 2/4. Χορεύετε με τα χέρια στους ώμους στα βήματα του χασαποσέρβικου:

**Φεύγεις - φεύγεις νεότης καημένη,
ως ανθρώπου κρεμάς ευωδιά ,
σαν πουλί που πετά και διαβαίνει,
σαν ελπίδα π' ανθρώπων καρδιά .**

**Ευωδιά εσύ έχεις και δρόσον,
ευσπλαχνίαν αν έχεις καμιά ,
δεν θα έφευγες γρήγορα τόσον
και δεν θ' άσπριζαν μαύρα μαλλιά .**

**Χαίρου άνθρωπε , χαίρου πριν γίνεις
απ' τα χρόνια λιθάρι σκληρό ,
μέρα νύχτα στιγμή μην αφήνεις
λίγο ύπνο για να 'χεις καιρό.**

**Μη φοβάσαι στη νιότη σου είσαι
ήλιο, πείνα ή πόνο σκληρό,
τον θεό σου αυτόν μην φοβείσαι,
ένα μόνο φοβού τον καιρό.**

**Γέρος - γέρος θα γίνεις, στο χώμα
θε να σέρνεσαι , δεν θ' αγαπάς,
το φιλί θ' αναστεύει στο στόμα,
θα μυρίζει λιβάνι όπου πας .**

**Χαίρου άνθρωπε , χαίρου πριν γίνεις
απ' τα χρόνια λιθάρι σκληρό ,
τον θεό σου αυτόν μην φοβείσαι,
ένα μόνο φοβού τον καιρό.**

8) Το φιλέρημο τρυγόνι. Καρσιλαμάς 9/8. Χορεύετε από γυναίκες πολύ σεμνά, με μαντήλι στα χέρια, με το ομώνυμο τραγούδι:

**Το φιλέρημο τρυγόνι
δεν ομοιάζει με τα αηδόνι,
που το ταίρι του σαν χάσει
γνώμη άλλη δεν αλλάζει .**

**Και τον κόσμο υστερείται
και περίλυπο θρηνείται ,
πράσινο κλαρί δεν θέλει,
η καρδιά του είναι θλιμμένη .**

**Καθαρό νερό δεν πίνει
κάθε φαγητό τα αφήνει ,
εις ψηλό κλαρί καθίζει
και με πόνο κελαδίζει .**

9) Χασάπικο αργό και γρήγορο. Στα αργά χασάπικα υπάρχει μια ποικιλία βηματισμών, ανάλογα με την ηλικία των χορευτών. Οι παππούδες των 75 και 80 ετών κάνουν λίγα επαναλαμβανόμενα βήματα χορεύοντας σε κύκλο, ενώ οι άνδρες των 50 και 60 ετών χορεύουν με πολλά βήματα σε ευθεία. Έχουν όμως όλοι ύψος κιμπάρικο. Χορεύουν μαζί και με γυναίκες, αλλά συνήθως όταν είναι αντρόγυνα.

Παραδοσιακά τραγούδια Αρτάκης Κυζίκου

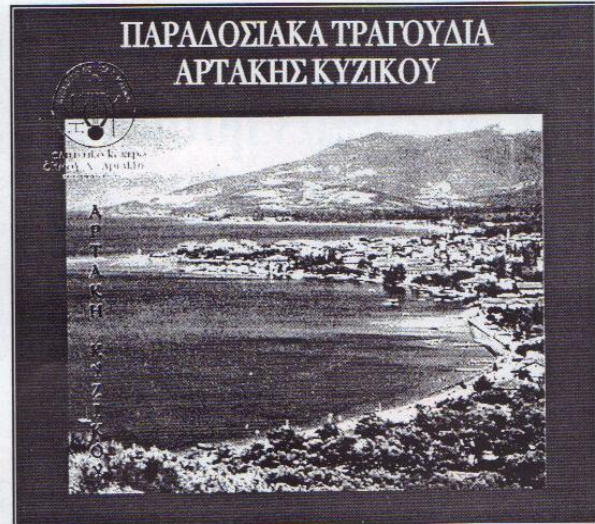
Προ ημερών μου δόθηκε ένα CD με δημοτικά τραγούδια της Αρτάκης, που βρίσκεται στα νοτιοδυτικά της Προποντίδας, πάνω στη χερσόνησο της Κυζίκου. Τα τραγούδια αυτά με γύρισαν πενήντα χρόνια πίσω, όταν από τον αείμνηστο Περαμώτη Γιώργο Ζγουριδίδη, διευθυντή της τότε πετρελαϊκής εταιρείας "Πουρφίνα" μου υπαγόρευσε και κατέγραψε τη μουσική και τους στίχους των τραγουδιών της Περάμου, μιας κομόπολης που και αυτή είναι επί της χερσονήσου της Κυζίκου. Τα τραγούδια αυτά δημοσιεύτηκαν από την Εταιρεία Θρακικών Μελετών το 1956 και είναι όμοια στο χαρακτήρα με αυτά της Αρτάκης. Ακουσα με προσοχή τα αρτακινά τραγούδια.

Α' Οι μικρές παραλλαγές στη μουσική και τους στίχους μέσα στον ίδιο χώρο της Χερσονήσου της Κυζίκου είναι φυσικό να παρατηρούνται ακόμα από χωριό σε χωριό. Π.χ. το τέταρτο τραγούδι με τίτλο "Τζορμπατζίδικος", η μουσική του είναι παρόμοια με αυτό της Περάμου "Το καρβάκι έρχεται". Το ίδιο επίσης σε μουσική και στίχους είναι και το "Σε καινούρια βάρκα μπήκα", που τραγουδιέται σε όλη τη Μικρασία.

Β' Τα τραγούδια 3. "Χρυσό μου καναρίν", 6. "Όταν ήμουνα δώδεκα ετών κοριτσάκι", 8. "Ροδοδάκτυλος" και το 14. "Το φιλέρημο τρυγόνι", είναι αστικά τραγούδια. Αρεσαν σε πολλούς Μικρασιάτες, τα αφομοίωσαν και τα εισήγαγαν στο κορμό των δημοτικών τραγουδιών.

Γ' Οι μουσικοί που τα ερμηνεύουν είναι νέα παιδιά, που γνωρίζουν μουσική και την τεχνική των οργάνων, όμως δεν έχουν τη σχετική εμπειρία στην όλη δομή του μικρασιατικού τραγουδιού ως προς τα σόλα, κυρίως του βιολιού, και τις κατάλληλες εισαγωγές προ του κύριου θέματος της μελωδίας, που δεν υπάρχουν.

Δ' Η ηλικιωμένη κυρία Ζουμπουλέρη, με την απλή φυσικότητα, που τραγουδάει σόλο τέσσερα από τα τραγούδια, πρέπει να είναι παράδειγμα προς μίμηση για όσους καταγίνονται με την λαογραφία. Τραγουδάει σωστά και ρυθμικά, στοιχεία που βοηθούν στην μετέπειτα έρευνα. Είναι ένα από τα CD που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις μετέπειτα γενιές ερευνητών, να ασχοληθούν με το αγνό δημοτικό μικρασιατικό τραγούδι.

Ε' Μοναδικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι τραγουδιστές - γυναίκες και άνδρες - στον τρόπο που τραγουδάνε. Δεν διακόπτουν τα λόγια του τραγουδιού σε κάθε φράση για να επαναλάβουν το ίδιο τα μουσικά όργανα. Ετσι ο ακροατής συλλαμβάνει πολύ καλύτερα το νόημα του τραγουδιού στην ολότητα του και τη μουσική. Το σύνολο των τραγουδιών αποτελείται από δύο Καρσιλαμάδες (ένα και δεκατέσσερα), τέσσερες 7σημους Συρτούς και όλα τα υπόλοιπα υποπετεύομαι πως είναι Συρτοί σε 4σημα μέτρα.

Καλό ήταν να συσχετιζόντουσαν τα τραγούδια με τους ανάλογους χορούς, που άμεσα ενδιαφέρουν τους χοροδιδασκάλους, όπως και μένα τον ίδιο. Μέσα από την αγωγή του ρυθμού θα μπορούσα να καταλάβω τους σχετικούς χορούς. Γενικά, σαν μουσική και τραγούδια, είναι από τα καλύτερα CD που κυκλοφορούν.

Παντελής Καβακόπουλος

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Θεόδωρος Γιαννακάρας, γεννημένος το 1960 στην Ν. Αρτάκη Ν. Ευβοίας, Είμαι απόφοιτος Λυκείου και Μέσης Σχολής Εργοδηγών Ηλεκτρονικών, μόνιμος υπάλληλος του Δήμου Νέας Αρτάκης ως προϊστάμενος στο τμήμα Οικονομικών.

Έχω παρακολουθήσει το πρόγραμμα Επαγγελματικής Κατάρτισης Παραδοσιακού Χορού και Τραγουδιού που οργάνωσε ο Δήμος Ζεφυρίου Αττικής σε συνεργασία με το **Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο** το 1992, καθώς και το σεμινάριο Παραδοσιακών χορών που διοργάνωσε το **Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων** - Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων και υλοποίησε η Ν.Ε.Λ.Ε. Ν. Ευβοίας από 1- 4/02/2002

Παρακολουθώ από το **1992**, τα ετήσια σεμινάρια για Δασκάλους Παραδοσιακών Χορών που διοργανώνει το Κέντρο Λαογραφικών Ερευνών Ν. Μαγνησίας, καθώς και τα Συνέδρια που διοργανώνει η Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης στην Αθήνα (1999), Αριδαία(2000), Ιωάννινα(2001) στο οποίο ήμουν **εισηγητής**, παρουσιάζοντας την μουσικοχορευτική παράδοση της Ν. Αρτάκης παρουσία 250 συνέδρων από 25 χώρες, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η έκδοση ενός **CD**, «Παραδοσιακά Τραγούδια Αρτάκης Κυζίκου Μικράς Ασίας», με την χορηγία της **Τ.Ε.Δ.Κ. Ν. Ευβοίας** και του Δήμου Ν. Αρτάκης.

Διδάσκω παραδοσιακούς χορούς από το **1984** σε συλλόγους:

Ν. Εύβοιας: Χορευτικός Σύλλογος Καμαρίτσας, Χορευτικός Σύλλογος Μακρυκάπας, Πολιτιστικός και Εξωραϊστικός Σύλλογος Τριάδας, Πολιτιστικό Κέντρο Δήμου Ν. Αρτάκης, Πολιτιστικός Σύλλογος Καθενών, Πολιτιστικός Σύλλογος Στενής, Πνευματικό Κέντρο Αλιβερίου, Σύλλογος Θεσσαλών Ευβοίας, Πανηπειρωτικός Σύλλογος Ευβοίας, Σύνδεσμος των εν Ευβοία Πελοποννησίων, Σύλλογος Λαγκαδιωτών Ευβοίας.

Ν. Βοιωτίας: Πολιτιστικός Σύλλογος Ανθηδώνος.

Ν. Φθιώτιδας: Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Δημοτικού σχολείου Μαρτίνου, Πολιτιστικός σύλλογος Λάρυμνας.

Έχω λάβει μέρος σε πλήθος εκδηλώσεων Λαογραφικού χαρακτήρα με τους πιο πάνω φορείς σε πολλές πόλεις της Ελλάδας και στο εξωτερικό. Συμμετέχω από το 1993 μέχρι σήμερα στα προγράμματα Παραδοσιακών Χορών του Δήμου Χαλκιδέων για τα Δημοτικά Σχολεία.

Ως εισηγητής συμμετείχα στον τριετή κύκλο εκπαιδευτικών σεμιναρίων «**Χορός και παραδοσιακός πολιτισμός**», που διοργάνωσε το ιστορικό **Θέατρο Δόρα Στράτου**, παρουσιάζοντας την μουσικοχορευτική παράδοση της Αρτάκης Κυζίκου σε χοροδιδασκάλους από όλη την Ελλάδα και το εξωτερικό.

Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνητικών ανακοινώσεων, τα παρουσίασα ως υπεύθυνος του Πολιτιστικού Κέντρου του Δήμου Ν. Αρτάκης, σε παραγωγές της Κρατικής Τηλεόρασης **ΕΡΤ ΑΕ**, στο «**2^ο Λαογραφικό Αντάμωμα Νέων**» που διοργάνωσε το **Γραφείο Β/θμιας Εκπαίδευσης Αττικής** στο Θέατρο «Φοίνικα» του Δήμου Περιστερίου, στην «**Ειδική Παράσταση**» στο Θέατρο «Δόρα Στράτου», ως συνέχεια των εκπαιδευτικών σεμιναρίων, καθώς και στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Ιωαννιτών Ηπείρου.

Αίδαξα τους χορούς της Αρτάκης και της Εύβοιας στην πόλη **Φρανκφούρτη της Γερμανίας** τον Νοέμβριο του 2005, σε σεμινάριο για ομογενείς και Γερμανούς χορευτές των εκεί Ελληνικών Παραδοσιακών συλλόγων.

Είμαι **μέλος** της οργανωτικής επιτροπής των οδοιπορικών στην Ελληνική Παράδοση που διοργανώνει ο Όμιλος «**UNESCO**» Νομού Πειραιώς και Νήσων. Μέλος από το **1975** του Χορευτικού συγκροτήματος Χαλκίδας «**Απόλλων**» με δάσκαλο τον καθηγητή Φυσικής Αγωγής και παλιό χορευτή του Θεάτρου «Δόρα Στράτου», Ευάγγελο Κωστούλα. Μέλος του **Ελληνικού Κέντρου Λαογραφικών Μελετών** που εδρεύει στην Αθήνα. Μέλος της **Διεθνούς Οργάνωσης Λαϊκής Τέχνης**. Μέλος του **CID** (Conseil International de la Danse) της **ΟΥΝΕΣΚΟ**. **Ιδρυτικό** μέλος του Πανελλήνιου μη κερδοσκοπικού σωματείου «**Αρχείο Ελληνικού Χορού**» - Εταιρεία Έρευνας, Μελέτης και Προβολής του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού. **Έφορος** του Αρχείου για την Στερεά Ελλάδα και την Εύβοια, και υπεύθυνος για την αρχειοθέτηση των χορών και της μουσικής της Ν. Αρτάκης.

Θεόδωρος Γιαννακάρας Τηλ. Επικοινωνίας :

Αγίου Ανδρέου 15

Οικ: 22210 40160

T/K 34600

Κιν: 6942249716

Ν. Αρτάκη - Εύβοια

E-mail : dnatheo@yahoo.gr

Σήμερα ο άνθρωπος έχει την ιδέα, πως ελευθερώθηκε από πολλά πράγματα, που τον εμπόδιζαν τάχα να είναι ελεύθερος. Πέταξε λοιπόν από πάνω του μαζί με όλα τ' άλλα και την παράδοση και βρέθηκε σε ένα χάος. Αυτό το χάος το ονόμασε ελευθερία.

«**Παράδοση** δεν είναι σώριασμα νεκρών θησαυρών, μορφών απαρχαιωμένο, ένα πνευματικό μουσείο για ευλαβείς ή βέβηλους επισκέπτες. Παράδοση θα πει ζωή. Αλλά ζωή με συνέχεια, με συνέπεια, με ειρμό...»

Πολιτισμός δεν είναι μόνο κοινότητα σκέψης, αίσθησης και θέληση, παρά και βάση για να υψωθεί επάνω το ανώτερο είδος των ανθρώπων, οι εξαιρετικοί ανθοί, οι μεγάλοι άντρες σε κάθε λογής ανθρώπινη ικανότητα. Έχει την αξιοσύνη ο πολιτισμός να πλάσει τους εξαιρετικούς ανθρώπους, που περιέχουν και αντιπροσωπεύουν όλες τις ιδιότητες και ικανότητες του πολιτισμού και του έθνους, που τους εγέννησε.

Κράτησε λοιπόν τη δημοτική σου παράδοση για να βλέπεις πρόσωπο με πρόσωπο γυμνή την ψυχή σου. Έπειτα καλλιεργώντας αυτήν την παράδοση και ανεβαίνοντας κατά τις ρίζες της και προσέχοντας και τη γύρω σου φύση, θα προβλέψεις τους δρόμους που δύνασαι ν' ανοίξεις, τον πολιτισμό που μπορεί, με το Έθνος να δημιουργήσεις

Πήγαινε λοιπόν στα δημοτικά τραγούδια, στη δημοτική τέχνη και στη χωριάτικη και τη λαϊκή ζωή για να βρεις τη γλώσσα σου και την ψυχή σου και μ' αυτά τα εφόδια, αν έχεις ορμή μέσα σου και φύσημα, θα πλάσης ότι θέλεις, παράδοση και πολιτισμό και αλήθεια και φιλοσοφία.

Είναι χρέος να μελετήσεις τη παράδοση, γιατί είναι δική σου, και δεν έχεις τίποτε άλλο τόσο πολύτιμο. Από αυτήν θα μάθεις από πού έρχεσαι, που πρέπει να πας. Και όταν μάθεις αυτά θα είσαι **άνθρωπος**.

